

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор:** В. Горовий, д-р іст. наук, професор, заступник гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** Л Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2004@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08. 2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 6

ЗМІСТ

Коротко про головне

Заява для ЗМІ Президента України за підсумками першого офіційного візиту до Федеративної Республіки Німеччина

Аналітика

Пальчук В.

**Децентралізація vs федералізація:
аспекти українського державотворення**

В об'єктиві – регіон

Ворошилов О.

Восстановление Донбасса: оценки и перспективы

Економічний ракурс

Рябоконт А.

**Посевная-2015 в условиях финансово-экономического кризиса:
проблемы, риски, тенденции в оценках аграриев и экспертов отрасли**

Кулицький С.

«Турецький потік» у контексті європейської та національних стратегій енергетичної безпеки та економічного розвитку
(Завершення. Початок у попередніх випусках)

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Здобутки української археології

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Відновлювані джерела енергії

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Наукові видання

Наука і влада

Проблеми інформатизації

Бондаренко В.

Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга

Коротко про головне

Заява для ЗМІ Президента України за підсумками першого офіційного візиту до Федеративної Республіки Німеччина

У нас відбуваються достатньо інтенсивні діалоги з канцлером. Ми нарахували більше 60 телефонних розмов з моменту моєї інавгурації, більше 11 зустрічей. Сьогодні – мій перший офіційний візит до Німеччини. Дуже дякую за блискучу організацію візиту і за надзвичайно корисні, інтенсивні і ефективні переговори.

Ніколи відносини України і Німеччини не були на такому високому рівні як зараз. Ніколи ми не відчували таку потужну стійку підтримку, яку демонструє зараз і Німеччина, і весь Європейський Союз.

Окремо хотів би наголосити на надзвичайно високій ролі, яку зіграли федеральний канцлер та президент Франції Франсуа Олланд в укладанні мінських угод від 5 вересня, меморандуму від 19 вересня і мінських домовленостей, яких ми досягли під час виснажливих 17-годинних переговорів у Мінську 12 лютого.

Наша чітка і спільна позиція – альтернативи Мінську не існує. Мінськ має працювати, і всі сторони мають чітко виконувати всі взяті на себе зобов'язання. В цьому зв'язку Україна чітко наголошує: ми виконуємо режим припинення вогню. Мною як Верховним головнокомандувачем Збройних сил України 15 лютого був виданий наказ про всеохоплююче і безумовне припинення вогню. Ви пам'ятаєте, що проти України були проведені потужні наступальні операції, включаючи Дебальцеве.

У чітко визначений термін і за чітко визначеною процедурою в співпраці зі спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ Україна почала відведення важкої техніки та артилерії, продемонструвавши місця, звідки вона буде виводитись, маршрути, якими ми будемо користуватись, місця, де вона буде зберігатися, і чіткі серійні номери артилерії і важкої техніки, яку ми відводимо. Надзвичайно важливо, щоб процедура була неухильно дотримана.

Таким саме чином ми підходимо і до гуманітарних питань. Україна разом з Європейським Союзом, у координації з Міжнародним комітетом Червоного Хреста постійно направляє гуманітарні вантажі, щоб пом'якшити дуже важку, критичну гуманітарну ситуацію, яка зараз складається на окупованих територіях України, в окремих районах Донецької і Луганської областей.

Наголошую, що 14 березня мною як Президентом був поданий до Верховної Ради проект постанови, яким чітко засвідчується лінія, на яку буде розповсюджуватися дія закону про особливий режим місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей. Це відбулося на 30 день після підписання наших мінських угод у чіткій відповідності з цими мінськими угодами.

Окремо вирішується питання і економічної співпраці, окремо

вирішується питання і культурної співпраці. На жаль, ми сьогодні можемо лише констатувати, що Росія і підтримані нею бойовики, не виконують значною мірою взяті на себе зобов'язання. Це стосується і режиму припинення вогню, що підтверджується представниками спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. Не відповідає процедурі і задекларований, але не виконаний режим відведення важкої техніки і артилерії, не вирішується питання припинення так званих гуманітарних конвоїв, які перетинають неконтрольовану Україною ділянку українсько-російського кордону, і ми наполягаємо на тому, щоб ця процедура відбувалася у чіткій відповідності з українським законодавством. Не звільнені заручники. Більше того, вони брутально, з порушенням всіх гуманітарних норм використовуються під дулами автоматів на роботах біля Донецького аеропорту... І решта позицій, завершуючи вже тим, що було відключено мовлення українських телевізійних і радіостанцій в окремих районах Донецької і Луганської областей. Ми наполягаємо і наголошуємо, щоб внаслідок чітких і ефективних скоординованих дій були повернуті до виконання взятих на себе зобов'язань російська сторона і бойовики, що нею підтримуються.

Україна зараз чітко довела, що вона веде боротьбу не лише за мир, незалежність, свободу і демократію. Ми ведемо боротьбу за європейську безпеку, за глобальну безпеку, і саме тому це питання зараз надзвичайно важливе, і ми очікуємо відповідних ефективних рішень від Ради Європейського Союзу, яка буде відбуватися 19 березня і яку ми з канцлером детально сьогодні обговорили під час нашої зустрічі.

Також сьогодні під час зустрічі з президентом Німеччини я нагадав, що якраз 25 років тому, 18 березня 1990 р., громадяни колишньої Німецької Демократичної Республіки вперше змогли взяти участь у вільних демократичних виборах. І на сьогоднішній день ми дуже сподіваємося, що і вибори, до яких ми зараз готуємося в окремих районах Донецької і Луганської областей, також будуть проводитися у повній відповідності зі стандартами ODHR Організації з безпеки і співробітництва в Європі і будуть проведені надзвичайно ефективно.

Також ми з канцлером могли обговорити і економічну співпрацю, і гуманітарну співпрацю.

Ми дуже вдячні німецькому уряду за прийняте рішення про виділення 500 млн євро на підтримку України, в тому числі 200 млн, які будуть виділятися на макроекономічну підтримку. Ми сподіваємося, що до 1 квітня угода буде підписана. Завтра ми чекаємо на німецьку делегацію у Києві. Робота у цьому напрямку ведеться достатньо ефективно і інтенсивно.

Ще хотів би наголосити на тій тематиці, яка не дуже часто піднімається в Європейському Союзі. Україна веде наполегливу боротьбу не лише з деескалації ситуації на Сході, ми ефективно працюємо в напрямі проведення реформ. Україна прийняла надзвичайно важливе рішення з імплементації меморандуму з Міжнародним валютним фондом. Ми прийняли надзвичайно важливе рішення щодо судової реформи, кроків по боротьбі з корупцією, чітко скоординовані дії з імплементації Угоди про асоціацію з Європейським

Союзом. Я неодноразово наголошував: війна не є виправданням непроведення реформ. Наші рішучі дії на сьогоднішній день мають беззастережну підтримку Німеччини і Європейського Союзу. Для нас це є надзвичайно важливо.

І останнє. Я хотів би подякувати канцлеру за дуже потужну гуманітарну допомогу, яку Німеччина надає Україні. Вчора у Дрездені я мав можливість відвідати наших солдатів і офіцерів, які проходять лікування в німецьких лікувальних закладах. Це найскладніші випадки, і ми дуже дякуємо нашим німецьким партнерам за цю важливу гуманітарну допомогу.

Зараз у нас відбудеться передача обладнання у Запорізький військовий шпиталь від імені уряду Німеччини. Лише десять днів тому я був у Запоріжжі, відвідував цей шпиталь, і мені дуже приємна така швидка реакція німецької сторони щодо постачання обладнання, кроків, які допомагатимуть нам відновлювати і оздоровлювати наших воїнів.

Ми обговорили позиції щодо саміту Східного партнерства, який відбудеться в Ризі в травні поточного року. Ми обговорили це питання з президентом Німеччини, я розраховую на підтримку канцлера. Дуже важливе рішення, яке там має бути прийнято, – це рішення про надання безвізового режиму для громадян України з боку Європейського Союзу. Ми зі свого боку робимо все можливе, щоб якісно підготуватися до цього саміту, і розраховуємо на підтримку всіх 28 країн-членів ЄС.

Підсумовуючи, ще раз, канцлере, дуже дякую Вам за потужну підтримку України в ці непрості часи *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (www.president.gov.ua). – 2015. – 16.03).*

Аналітика

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

Децентралізація vs федералізація: аспекти українського державотворення

Гальмування процесу мирного врегулювання воєнної ситуації на Сході України та підтримка незаконно озброєних формувань з боку Росії ускладнюють визначення перспектив розв'язання конфлікту на Донбасі. Попри мінські домовленості-2 відбувається нарощування Росією воєнної сили на східному неконтрольованому кордоні з Україною, триває щоденне періодичне обстрілювання позицій українських військовослужбовців. Втрати серед військових і мирного населення, постійні обстріли населених пунктів, розширення зони воєнного конфлікту на тлі економічної нестабільності в країні посилюють невтішні прогнози серед громадськості та експертів.

Однією з головних умов розв'язання воєнного конфлікту на Сході України російська сторона називає федералізацію України, зокрема надання

автономії так званим ДНР і ЛНР. Слово «федералізація» стало останнім часом чи не ключовим у новинах на Сході України. Останнім часом державними та недержавними інституціями Російської Федерації, окремими силами всередині країни актуалізовано тему федералізації України та проводиться відповідна підривна робота, передусім в інформаційному просторі. Варто тільки було озвучити міністру закордонних справ Росії С. Лаврову, що російська сторона наполягатиме на федералізації України, як це стало першою вимогою сепаратистів у Донецькому й Луганському регіонах.

Дії української сторони спрямовані на збереження цілісності країни та консолідацію українського суспільства. Одним із завдань місцевих органів виконавчої влади є донесення до населення та утвердження в суспільній свідомості тези щодо відсутності альтернативи унітарності України та неприйнятності ідеї зміни форми її державного устрою, активне інформування громадян про дії центральної влади. Зокрема, на сайті Могилів-Подільської районної державної адміністрації зазначається, що в українському суспільстві немає реальних прихильників федеративного устрою держави. «Коли відстоюють такий устрій, то мають на увазі зовсім інше. За федералізацію виступають або окремі “лідери” самопроголошених територій, щоб забезпечити собі владні повноваження (а також уникнути відповідальності за злочини), або підтримувані Росією антиукраїнські, антидержавницькі сили. Частина населення в південно-східних регіонах, яка підтримує федералізацію, або не розуміє, про що йдеться, або приховує цим словом сепаратистські настрої. Однак після анексії Криму та російської агресії на Сході України ці ідеї, цілком резонно, сприймаються як відверто антиукраїнські», – зазначено в повідомленні райдержадміністрації.

На сьогодні на підтримку федералізації України виступають переважно російські політики та підконтрольні російській пропаганді ЗМІ. Не є новим, коли прихильники федералізації інколи наводять аргументи, що в минулому ідеї федералізації підтримувалися М. Драгомановим, М. Грушевським, С. Подолинським, учасниками Кирило-Мефодіївського братства («федерація слов'янських народів»). Проте слід зазначити, що ними федералізація розглядалася як засіб державотворення для України, адже незалежної Української держави тоді не існувало. Ішлося, власне, про федералізацію Російської імперії, у якій Україна мала б отримати широкі права як суб'єкт федерації. В. Чорновіл також говорив про можливість федерального устрою України, маючи, однак, на увазі те, що адміністративно-територіальний поділ держави не відповідає етнографічним зонам, які склалися історично (Полісся, Поділля, Слобожанщина тощо).

Ці історичні аспекти у своїх роботах розкрив доктор історичних наук, професор Києво-Могилянської академії, співробітник Інституту археології НАН України Л. Залізник. На його переконання, помилково до українських федералістів дехто зараховує М. Костомарова, М. Драгоманова, М. Грушевського. Ці науковці й політики ніколи не були прибічниками федерального устрою самої України. За часів чергового українського

відродження вони закликали до зміни колоніальної залежності України від Москви та Петербурга на федеративний союз із Росією на засадах рівності та братерства. Фактично такий федеративний зв'язок з імперським центром являв собою перехідну фазу на шляху до повної незалежності України. Невипадково в 1917 р. усі українські партії на чолі з М. Грушевським були за федерацію з Росією, а вже з наступного 1918 р. усі вони стали переконаними самостійниками¹.

На думку більшості експертів, сьогодні в ситуації, яка склалася в Україні, поняття «федералізація» використовують виключно для прикриття сепаратизму, намірів розхитати, розвалити Українську державу. Оскільки на Сході України живе на власних землях не якийсь окремий народ, а етнографічна група українців – слобожани, то за європейськими нормами їх відокремлення зветься не федералізацією, а розчленуванням єдиного цілого, тобто сепаратизмом. У цивілізованій Європі це явище не є предметом дискусій ні в парламенті, ні в мас-медіа, як в Україні. Сепаратизм є одним з найтяжчих державних злочинів, бо загрожує будь-якій нації неминучим громадянським конфліктом².

На цей момент Конституцією України передбачено унітарний устрій держави. Тобто заклики до федералізації є закликами до зміни устрою держави, затвердженого в Основному законі України. У найкращому випадку такі заклики можна розглядати як дискусію щодо конституційної реформи. Разом з тим внесення змін до Конституції є тривалим процесом і не може бути результатом рішення лише одного з регіонів, адже такі утворення формально не володіють суверенітетом, правом одностороннього виходу зі складу держави й самостійної участі в міжнародних відносинах.

Унітарна держава – це форма державного устрою, у якій частини держави є адміністративно-територіальними одиницями та не мають статусу державного утворення. В унітарній державі функціонують єдині для всієї країни вищі органи державної влади, правова система, Конституція, Збройні сили. У Конституції України записано, що Україна – унітарна держава. До її складу входять 24 області, два міста республіканського значення (Київ і Севастополь) та Автономна Республіка Крим (Крим і Севастополь є тимчасово окупованими Російською Федерацією територіями). Ніяких інших утворень у її складі немає. Унітарний статус України закріплено ст. 2 розд. I Конституції України. Правом ініціювати зміни цього розділу наділені Президент України або не менше 2/3 від конституційного складу Верховної Ради. Ухвалювати такі зміни теж має конституційна більшість Верховної Ради – із затвердженням їх на Всеукраїнському референдумі (ст. 156 Основного закону), який призначає Президент України.

Слід зазначити, що коли говорять про Україну, то фактично мається на

¹ Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. – К., 2014. – С. 73.

² Там само. – С. 74.

увазі цілком протилежне – перетворення унітарної держави у федеративну шляхом зміни Конституції та проведення відповідних законодавчих реформ. В Україні, на відміну від Росії, немає адміністративних одиниць, виокремлених за національною ознакою. Відповідно, немає національних меншин, єдиною батьківщиною яких є територія України. Виняток становлять кримські татари, які проживають у тимчасово окупованому Криму.

Федерація – це форма державного устрою, у якій частини федеративної держави є державними утвореннями та володіють певною політичною самостійністю (суб'єкти федерації можуть мати власну, але узгоджену з федеральною конституцію, власні органи влади, систему законодавчих, виконавчих і судових органів). Отже, федералізація – це зміна устрою держави на федерацію або процес об'єднання незалежних суб'єктів (земель, штатів, регіонів) у федерацію і створення надсуб'єктних органів управління. Приклади таких федеративних держав: Австралія, ФРН, ОАЕ, США. Близькими до суб'єктів федерації можуть бути автономні утворення деяких унітарних держав (наприклад, Автономна Республіка Крим).

Федерацію треба відрізнити від конфедерації, що являє собою міжнародно-правовий союз суверенних держав, наприклад Європейський Союз (Швейцарська Конфедерація, попри історичну назву, є федерацією). Швейцарська Конфедерація – це союз кантонів, об'єднання яких розпочалося ще наприкінці XIII ст. Німеччина була утворена шляхом об'єднання земель у другій половині XIX ст., її федеративний устрій зберігся при переустановленні держави після Другої світової війни. У 1777 р. 13 штатів у Північній Америці прийняли Статті Конфедерації і вічного союзу і започаткували Сполучені Штати Америки. У 1952 р. сім шейхств Аравійського півострову об'єдналися, створивши спільні органи влади. Так було закладено основу Об'єднаних Аравійських Еміратів.

Із самої етимології слова «федералізм», що походить від латинського *foedus* – договір, можна зрозуміти, що федерації виникають унаслідок домовленості окремих територіальних одиниць об'єднатися в один політичний союз – державу, зазначають експерти. На думку фахівців з галузі права І. Коліушка, Я. Журби, федерації з'явилися у світі внаслідок процесу об'єднання різних територіальних утворень в одну державу, тому ідеєю федеративного устрою є інтеграція. Однак із часом у деяких країнах поняття «федералізм» почало застосовуватися маніпулятивно, номінально, для позначення процесів, які за своєю суттю не мали нічого спільного з федеральним устроєм. Наприклад, федералізм став ширмою для насильницької інтеграції – завоювань. Радянський Союз, номінально федеративна держава, вважався заснованим 30 грудня 1922 р., коли деякі майбутні союзні республіки начебто уклали договір про об'єднання. Насильницькою інтеграцією в минулому пояснюється й те, що Росія сьогодні називається федерацією. Парадокс сьогоденного федеративного устрою в цій державі полягає також у тому, що федеральна влада в РФ є дуже централізованою. Реальний федеративний устрій і сильне централізоване

управління є малосумісними поняттями.

Прикладом, коли країна з унітарної перетворюється у федеративну, є Бельгія. 1830 р. вона стала суверенною державою, відокремившись від Нідерландів, на основі конфесійної ідентичності. У 1992 р. Валлонія, Фландрія і Брюссель стали складовими частинами федерації. Тут федералізм був спробою розв'язати проблеми співжиття двох корінних національних спільнот – валлонів і фламандців. Однак навряд чи цю спробу можна розцінювати як вдалу, адже Бельгія останні роки перебуває на межі розпаду.

Федеральний устрій Російської Федерації насправді є фікцією, оскільки суб'єкти федерації істотно обмежені в правах. Так само як фікцією була конфедерація Союз Радянських Соціалістичних Республік. Будь-які спроби активізації питання федералізації ряду регіонів Росії отримують жорстку реакцію з боку російських силових структур. Як відомо, у серпні минулого року російська влада жорстко зупинила марші за федералізацію Сибіру та Кубані, водночас офіційний Кремль наполягає на федералізації українського Донбасу. Напередодні маршу його організаторів було затримано й направлено в Центр із запобігання екстремізму. Організаторів маршу за федералізацію Кубані внесено до Федерального списку екстремістів і терористів.

«Пропозиція перетворити Україну – унітарну країну – у федерацію позбавлена здорового глузду. Фактично вона означає дезінтеграцію країни. Навіть з точки зору формальної логіки, для цього спочатку повинні з'явитися суб'єкти майбутньої федерації. Тож про федералізм в Україні апріорі неможливо вести мову. Лише про маніпулятивне використання цього поняття для прикриття якихось інших процесів. Насправді вкрай небезпечних для єдності країни процесів», – підкреслили експерти.

У суспільно-історичному контексті Україна ніколи не була державою з федеративним строем, проте була частиною федерації, хоча і формальної. За словами голови Українського інституту національної пам'яті В. Вятровича, Україна була в складі Радянського Союзу, який прагнув на початку бути федерацією. Але насправді це була унітарна імперія, у складі якої Україна була колоніальною територіальною одиницею. «На сьогодні питання федералізації України – це не природне проростання внутрішніх запитів українців. Це питання провокується проросійськими силами з бажанням не стільки федералізувати, а більше розірвати Україну», – переконаний В. Вятрович.

На переконання фахівців, коли йдеться про ідею «федеративної» України як про політичну самостійність територіальних одиниць, це знову ж таки не має нічого спільного з устроєм існуючих федеративних держав. Коли суверенні утворення об'єднувалися в одну федерацію, то право приймати політичні рішення, власне, і було тим, що вони делегували новоствореній державі. Після об'єднання члени федерації в зовнішній, безпековій та інших політичних сферах можуть говорити лише єдиним голосом. Крім політичної самостійності, члени федерації делегують також частину бюджетних надходжень для утримання інституцій, що виникають для виконання

державних функцій. І більше нічого вони не делегують. Інші кошти та повноваження залишаються на рівні членів федерації.

Відомо, що сучасна Україна, як і будь-яка інша держава світу, не є однорідним національно-державним утворенням. Водночас коли порушується питання про федералізацію України, то мається на увазі розв'язання якоїсь проблеми. Ті, хто ставить питання про федералізацію, цю проблему не формулюють чітко. Експерти стверджують, що навіть теоретично федералізація не може розв'язати культурних, мовних, релігійних, етнографічних, національних питань. Навпаки, через зовнішнє «підігрівання» слугувала б основою для поглиблення розколу та ослаблення Української держави.

Отже, про федералізацію України з позицій державотворення, м'яко кажучи, говорити не можна.

На сайті Могилів-Подільської районної державної адміністрації (http://rda.m-p.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4211&Itemid=106) наведені такі аргументи проти федералізації України:

1. Замість того щоб зняти протиріччя, федералізація може посилити розкол країни, оскільки передбачає більшу культурну, економічну і навіть політичну замкнутість регіонів та, відповідно, загострення суперечностей між ними на ґрунті героїзації різних за поглядами історичних осіб, культурної та економічної орієнтації, різності традицій, мови, конфесійної належності тощо.

2. Федеративні країни формуються внаслідок інтеграційних процесів, що охоплюють певні національно-територіальні утворення, а не в результаті поділу держави.

3. Федералізація в Україні не має жодних економічних чи національних передумов. Попри культурні розбіжності, у нас немає економічно самодостатніх регіонів чи національно-територіальних одиниць, які могли б аргументовано претендувати на окремішність.

4. Сьогодні переважна більшість суверенних держав світу, а особливо європейських, є унітарними.

5. Сучасні опитування громадської думки вказують на непопулярність ідеї федералізації України. Лише 12–15 % українців підтримують таку ідею (явно не розуміючи, що насправді за цим стоїть, або маючи на увазі сепаратизм).

6. Федералізація призвела б до збільшення рівня бюрократії в регіонах, а в умовах корупції – до розкрадання коштів на регіональному рівні.

До вищезазначених аргументів доцільно додати твердження В. Гнедашева, директора Якимівського районного історико-красознавчого музею. За його словами, протилежність федералізації – сепаратизм. Його пряме значення – відокремлення, від'єднання. «Основним і ключовим підґрунтям для цього процесу є націоналізм. В Україні цей процес розпочався з Криму й Донбасу. Однією з причин називають мовне та національне питання. Та це тільки привід для сучасних проявів сепаратизму в цих регіонах. Насправді –

поділ інтересів певних кіл, які бажають більшої влади персонально для себе. Хтось, вважаючи себе лідером, бажає керувати областю, хтось районом, а кому достатньо й мерства. Набираючи так званих активістів, у суспільстві через провокації спричиняють дестабілізацію. Перш за все під національними гаслами (“наших б’ють”). В історії за приклад може служити Нагірний Карабах. Почалося з того, що на національному підґрунті начебто було вбито дитину. Маленька іскра розпалила велику війну», – зазначив він.

Не припускає будь-яких переговорів чи навіть розмов щодо можливої федералізації України і экс-президент України Л. Кучма. «Мета його (Путіна. – Прим. авт.) одна – позбавити Україну права на самостійну внутрішню і зовнішню політику. Це спроба загнати нашу державу в “сіру зону”, щоб зберегти політичний та економічний вплив на неї. Тим самим Кремль фактично визнає, що використовує ситуацію на Донбасі для тиску на Україну», – зазначив Л. Кучма.

Водночас экс-президент наголосив, що федералізація України не менш небезпечна, ніж військова агресія. За його словами, у нинішніх умовах вона означатиме руйнування держави. «Небезпека федералізації щодо Донбасу полягає в тому, що вона не враховує інтересів простих громадян. Нею хочуть скористатися у власних інтересах самозвані “регіональні лідери”. Наслідки цього вже добре видно на прикладі катастрофічної ситуації в ДНР та ЛНР. Це наочний негативний приклад загрози федералізації для української державності», – резюмував він.

Ключовим меседжем экс-президента України Л. Кучми є те, що федералізація передбачає форсування органів влади суб’єктами федерації, на які Москва може здійснювати вплив напряму, особливо в південно-східних регіонах. Через суб’єкти федерації робитимуться спроби блокувати євроінтеграційні прагнення України. Мета цього – посилення сепаратистських тенденцій і розкол України. «Навмисно загострюватимуться штучні проблеми: мови національних героїв, культурної орієнтації, тлумачення історичних подій, освіти тощо. Крім того, заяву президента РФ В. Путіна про необхідність федералізації України не можна розглядати як шлях до врегулювання ситуації на Донбасі. Це відвертий ультиматум», – заявив він.

Небезпека федералізації щодо Донбасу полягає в тому, що вона не враховує інтересів простих громадян. «Люди не розуміють, що вкладається в поняття федералізація. Цей термін на сьогодні є політичною спекуляцією, яким маніпулює російське керівництво, щоб впливати на українців», – зазначає Ю. Якименко, директор політико-правових програм Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Він підкреслює, що федералізація – це союз абсолютно самодостатніх утворень, які об’єднуються в одну державу. В українському варіанті за федералізацію виступають регіони, які не можуть самі себе забезпечити.

Більше того, аналітики переконані, що стати окремими федеральними частинами прагнуть області, де окремі представники фінансово-промислових груп протягом останніх чотирьох років отримували з Києва значні фінансові

вливання. Як зазначив експерт Асоціації міст України О. Слобожан, на сьогодні олігархічні групи на Сході України підхопили нав'язану Росією ідею федералізації України та підтримують сепаратистські настрої через те, що побоюються наслідків реформування системи місцевого самоуправління, концепцію якого на початку квітня представив українській уряд. «Політиків і бізнесменів у східних регіонах, які раніше заробляли на бюджетних трансферах, це не влаштовує, коли все за справедливістю і більше фінансового ресурсу залишається у містах, селах, райцентрах, а не централізовано відправляється в Київ, а потім з центру в область, де губернатор і його оточення “розпилювали” на своє бачення», – зазначив експерт. Більше того, експерт переконаний, що федералізація стане причиною ще більшого зубожіння українців, адже територіальним громадам прийдеться своїми податками фінансувати не один центр, а два. «Ні районному, ні сільському голові, ні бабусі в селі не вигідно, щоб, крім київського, з'явився ще один центр у Донецьку, до прикладу, і всі вони забирали їхні податки. Їм важливо, щоб гроші залишалися на місцях в їхніх громадах», – підкреслив він.

На противагу будь-яким спробам Кремля нав'язати українській стороні федералізацію як шлях розв'язання воєнної ситуації на Сході України українська влада пропонує провести децентралізацію. Децентралізація – це процес передачі повноважень з центрального на регіональний рівень. Президент України П. Порошенко, користуючись консенсусною підтримкою найбільших політичних сил в Україні, пропонує провести реформу, спрямовану на децентралізацію влади. Відповідні заходи передбачені в проекті конституційної реформи, яка ініційована главою держави.

На переконання Президента України, децентралізація влади дасть можливість урахувати місцеву специфіку регіонів, зокрема й у питаннях віри, історичної пам'яті, мови, релігії, етнічних традицій.

У проекті Конституції України передбачено три адміністративно-територіальні одиниці: 1) регіони; 2) райони; 3) громади. Кількість та назви регіонів залишаються незмінними і відповідають кількості та назвам областей. Жителі громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування, відповідно, сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий комітет ради, головує на його засіданнях. Голова райради, якого обирають зі складу депутатів, очолює її виконавчий орган. Райрада за поданням обраного голови формує склад виконавчого органу ради.

Президент України пропонує ліквідувати вертикаль державних адміністрацій. Тобто скасувати посади голів держадміністрацій. Натомість має з'явитися новий інститут – представники Президента України, які призначатимуться в регіонах і районах. Формально повноваження представників Президента України значно зменшені порівняно з повноваженнями нинішніх голів державних адміністрацій.

Відповідно до законопроекту, представники Президента України здійснюють нагляд за виконанням Конституції та законів України на

відповідній території, за дотриманням прав і свобод людини. Вони також спрямовують й організують діяльність усіх територіальних органів центральної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах надзвичайного і військового стану.

Децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку території.

Передбачається й бюджетна децентралізація. Тобто передання повноважень і відповідальності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування. Ідеться, зокрема, про передачу відповідних фінансових ресурсів через запровадження місцевих податків або закріплення частини загальнодержавних податків за місцевими бюджетами.

Отже, на переконання української влади, найбільш оптимальним варіантом форми державного устрою для України є унітарна республіка з розширеним переліком делегованих повноважень регіонам, що має сприяти підвищенню рівня життя громадян і викоріненню тенденції сепаратизму; розвиненню почуття єдності між усіма українцями, консолідації громадян і політичній стабілізації.

Таку позицію офіційного Києва підтримують і більшість експертів. За словами експерта Асоціації міст України О. Слобожана, реальна децентралізація все вирішить. Дійсно, відчувається гостра потреба в децентралізації влади, щоб місцеві громади самі вирішували, куди спрямувати кошти, які самі заробили. Адже за режиму В. Януковича в Україні була занадто централізована влада і всі рішення фактично приймалися декількома людьми в Києві. «На сьогодні голова селищної ради не може прийняти на роботу бухгалтера без узгодження з держказначейством. Потрібно їхати на поклон туди і домовлятися. Звісно, людям це не подобається. Реформа з децентралізації влади скасує все це», – сподівається експерт.

Про це ж запевнив і Голова Верховної Ради В. Гройсман. Зокрема, він заявив, що на сьогодні уряд предметно займається тим, щоб запропонувати систему управління, яка дасть змогу Україні та кожному її регіону успішно розвиватися. «Ми пропонуємо, що б на рівні обласної і районної рад були виконавчі комітети. Щоб люди вибирали обласну чи районну раду, а ці ради вибирали собі голову, який візьме на себе функцію з управління територією», – повідомив він. Цю модель Україна запозичила в Польщі.

Уряд має намір призначити в кожній області України урядового уповноваженого, який займатиметься питаннями децентралізації. Про це повідомив віце-прем'єр-міністр України, міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Г. Зубко. «Він буде займатись саме питаннями алгоритму проведення децентралізації. Це дасть можливість місцевим громадам мати безпосередній зв'язок з урядом», – зазначив він.

Питання федералізації чи децентралізації в розв'язанні воєнної ситуації на Сході України порушується і в громадсько-політичному середовищі за межами України. Це були ключові питання, що стояли на порядку денному

першого засідання конференції Future Business Ukraine. Ведучий Р. Лінднер (Rainer Lindner), голова Німецько-українського форуму і керівник Східного комітету німецької економіки намагався з'ясувати в учасників дискусії, як можна зберегти Україну єдиною державою. Зокрема, присутні на цьому заході экс-президент України В. Ющенко й радниця нинішнього Президента П. Порошенка М. Ставнійчук з великим скепсисом поставилися до федералізації як шляху розв'язання воєнної ситуації на Сході України. Колишній президент України В. Ющенко, зокрема, більш різко висловився з цього питання: «Є кілька шляхів до руйнування України. Автономія і федералізація входять до їх числа».

У свою чергу німецькі учасники, у тому числі депутат бундестагу (нижня палата парламенту Німеччини) К.-Г. Вельман (Karl-Georg Wellmann) і колишній міністр фінансів П. Штайнбрюк (Peer Steinbrück), виступили за неупереджений підхід, який зробив би можливими реформи.

Водночас німецькі учасники зустрічі надали схвальну оцінку намірам офіційного Києва провести децентралізацію влади. На їхнє переконання, перерозподіл владних повноважень між Києвом і регіонами могло б піти на користь Україні в цілому і стати новою моделлю її розвитку.

Не отримала підтримки ідея проведення федералізації України також і серед її громадян. Так, згідно з останнім соціологічним опитуванням, проведеним у минулому році групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту, лише 14 % українців вважають, що Україна має прийняти федеративну форму управління. «Ми також проводили таке опитування ще в грудні 2013 р., коли все було спокійно, то цифра була приблизно такою ж: усього 10–15 % українців підтримували ідею федералізації. Більшість – за унітарну державу», – констатує директор політико-правових програм Центру ім. О. Разумкова Ю. Якименко.

Дані соціологічного опитування групи «Рейтинг» збігаються з результатами дослідження, проведеного вченими Оксфордського університету. Дані цього опитування публікує Телеканал новини «24» (http://24tv.ua/news/showNews.do?lishe_4_zhiveliv_donbasu_hochut_priyednannya_regionu_do_rosiyi_the_washington_pozt&objectId=541283). Більшість жителів Донецької та Луганської областей (територій, які не контролюються бойовиками) виступають проти приєднання Донбасу до Росії чи визнання регіону «незалежним». Тридцять два відсотки опитаних підтримують унітарну форму правління в Україні, але з децентралізацією влади. Менше 5 % готові до кроків, які приведуть до поділу країни. Також непопулярним виявився варіант федеративного устрою (10 %) (рис. 1).

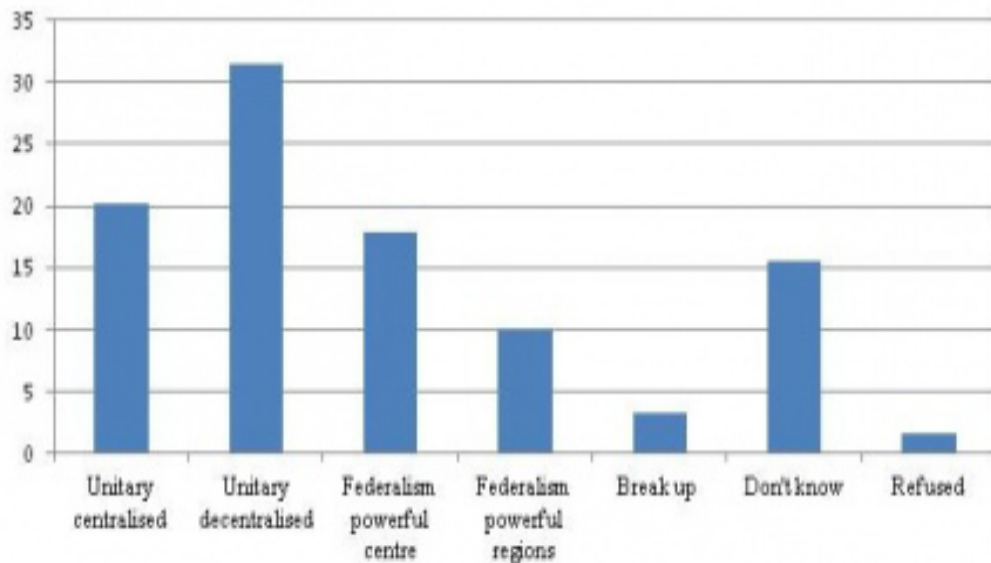

Рис. 1. Результати опитування групою «Рейтинг» щодо федералізації України

Щодо питання про статус Донецька й Луганська більшість респондентів вважають, що вони повинні залишатися обласними центрами в складі України (51 %). Автономію Донбасу в складі України підтримує не більше 20 %. Лише незначна кількість респондентів підтримує незалежність або приєднання Донбасу до Росії (6 і 4 % відповідно) (рис. 2).

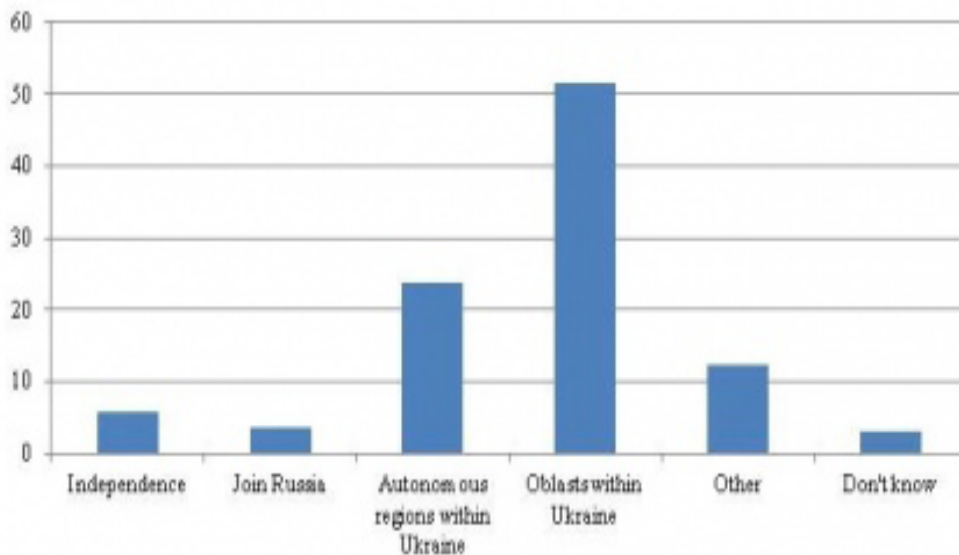

Рис. 2. Результати опитування групою «Рейтинг» щодо статусу Донецька й Луганська

Відповідаючи на питання, як має відреагувати українська влада на вимоги сепаратистів щодо Донбасу, тільки 13 % респондентів згодні на відділення від України. Разом з тим 38 % респондентів виступають за більшу автономію регіонів, а 18 % вважають, що Україна повинна збільшити використання військової сили (рис. 3).

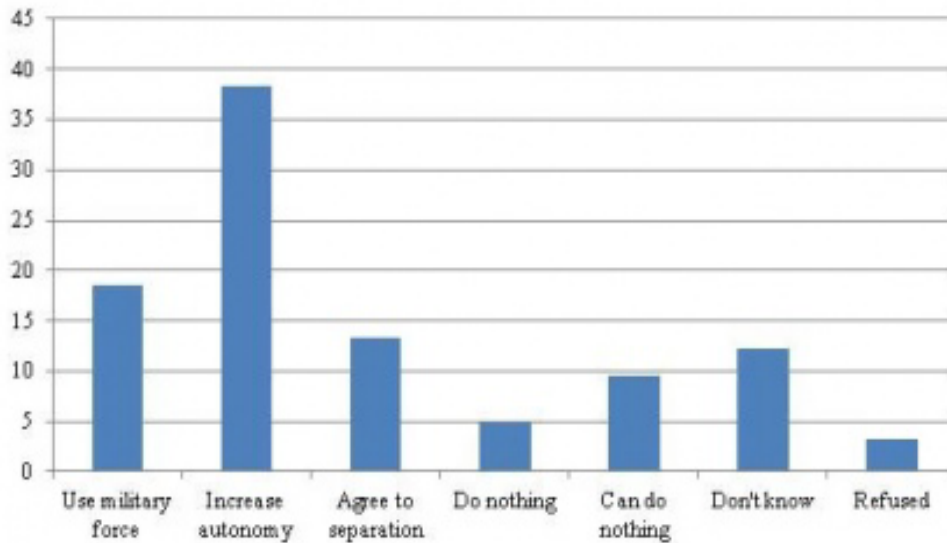

Рис. 3. Відповіді на питання «Як має відреагувати українська влада на вимоги сепаратистів щодо Донбасу?», яке було поставлено під час опитування жителів Донецької та Луганської областей групою «Рейтинг»

Автори дослідження зазначають, що в обох регіонах респонденти були більш схильні вибирати розширену автономію, ніж відділення від України, особливо це відзначають у Луганській області. «Таким чином, будь-яка спроба поширити конфлікт за межі окупованих зон дуже ризикована для сепаратистів. Незважаючи на глибокі і серйозні проблеми, з якими стикається український уряд, очевидно, що сепаратистський варіант має незначну підтримку», – пише видання.

В опитуванні взяло участь близько 900 респондентів у південних і східних регіонах України, які не контролюються бойовиками.

З огляду на російську політику нав'язування Україні федералізації як нібито єдиного шляху розв'язання воєнної ситуації на Сході України актуалізується завдання із вжиття заходів убезпечення від оманливих ідей. Доцільно було б проводити серед громадян інформаційно-роз'яснювальну кампанію, що саме криється під російським тлумаченням поняття «федералізації України».

Центр медіа-комунікацій «Нова Україна» в партнерстві з інтернет-виданням «Телекритика» в рамках реалізації проекту моніторингу інформаційних технологій Media Transparency провів дослідження. Проект Media Transparency включає моніторинг й аналіз інформаційних технологій, які сьогодні присутні в медіа-полі України. Дослідження передбачало проведення моніторингу регіональних ЗМІ (247 видань) у період з 7 квітня по 18 травня 2014 р. на предмет використання слів «федералізація» та «децентралізація». Оптимістична тенденція очевидна: у травні минулого року спостерігалось, як «децентралізація» витісняє «федералізацію» в ЗМІ. Детальний моніторинг показує важливість питання юридичної грамотності суспільства в цілому – як медіа, так і ключових спікерів. Ці два слова –

«федералізація» та «децентралізація», які заповнили політичні тексти та дискусійні майданчики, незважаючи на схоже закінчення, мають кардинально різне значення, особливо з точки зору відповідальності перед законом. Дослідження показало, що, на жаль, подекуди зміст цих двох понять залишається загадкою: незважаючи на часте вживання, роз'яснювальна робота з приводу значення цих слів ні для ЗМІ, ні для громадян на початковому етапі не проводилася.

За проаналізований період 247 газет, що потрапили в моніторинг, написали 3 тис. 655 унікальних текстів, де обговорювалося питання федералізації/децентралізації. У цих текстах майже вдвічі частіше використовується термін «федералізація». Найчастіше обидва слова вживали ЗМІ в кризових областях – Харківській, Донецькій і Луганській. У відсотковому відношенні найбільше текстів про «федералізацію» публікували ЗМІ Запорізької області, у Дніпропетровській ж, навпаки, «децентралізація» використовується вдвічі частіше «федералізації». Разом з тим досить часто обидва слова вживалися паралельно.

Дослідження виявило негативну тенденцію щодо підміни понять, що могло позначитися на громадській думці. Моніторинг говорить про те, що у вживанні цих термінів були проблеми. Зокрема, обидва терміни протягом минулої весни активно вживалися в регіональних ЗМІ у вигляді цитат, у яких, на жаль, не завжди вживався так званий бекграунд з поясненням. Детальний моніторинг показує, що в близько 20 % випадків вживання і тим, і другим терміном описувалися однакові явища, у ще близько 15 % випадків у текстах відбувалася фактична підміна понять, тобто «федералізація» роз'яснювалася фактично як децентралізація. Це підштовхує до питання: а чи є українське суспільство поінформованим щодо різниці в значеннях цих двох слів?

Як показав детальний аналіз, джерелом терміна «федералізація» часто є центральні ЗМІ або події загальноукраїнського значення (близько 65 %), але 35 % текстів із використанням цього терміна є результатом роботи регіональної преси. «Децентралізація» частіше приходить у регіони з джерел українських загальнонаціональних ЗМІ (82 %) і має, відповідно, менший показник публічного обговорення в регіонах. Це відображає реалізацію «порядку денного», який формує центральна та регіональна влада.

Висновок дослідження не дуже втішний, хоча оптимістичний. Ідея «федералізації» на якийсь час захопила порядок денний у регіональних ЗМІ, де в умовно кожній п'ятій статті відбувалася підміна понять. У цьому контексті доцільно ставити питання щодо юридичної грамотності українського суспільства. Разом з тим висхідна тенденція використання слова «децентралізація» показує переростання дискусії в конституційне, законне русло, насамперед за рахунок «сигналу» зі столиці держави. Підтримка дискусій на регіональному рівні про детальні плани щодо децентралізації зможе перевести порядок денний політичної дискусії в регіонах у русло, передбачене Конституцією України: як у її основних положеннях, так і в питанні внесення змін до Основного закону, тобто конституційної реформи.

Таким чином, активізація чи нав'язування українському суспільству ідеї федералізації України за планами російської сторони як шляху розв'язання воєнної ситуації на Сході України передбачає одну лише мету – послаблення української державності та встановлення зовнішніми силами контролю над нею. Ідея федералізації України породжена не етнічним розмаїттям населення, що мешкає на її території, не європейськими стандартами чи демократизацією українського суспільства, а бажанням послабити молоду державу за старим імперським принципом «розділяй і володарюй»³.

Федералізація України за сценарієм російської сторони не є прийнятною для українського суспільства та Української держави, оскільки не є розв'язанням воєнної ситуації на Сході України. Федералізація України не менш небезпечна, ніж військова агресія. Як зазначив А. Піонтковський, провідний науковий співробітник Інституту системного аналізу РАН, В. Путін захопив ці території та використовуватиме їх. «Нова лінія Путіна – задушити Україну не прямою війною, а економічними, політичними засобами і грою з нею в кицьки-мишки, у так звану територіальну цілісність України», – зазначив він.

Як відомо, російська сторона в переговорному процесі наполягає на федералізації шляхом фіксування кордонів з урахуванням того, що вже захопили незаконно озброєні формування. Фактично В. Путін пропонує створити друге Придністров'я, тобто формально територія має залишатися в складі України, а реально там легалізуються так звані «самопроголошені республіки».

Можливо тому західні оглядачі висловлюються про свої наміри бачити Україну без Луганського й Донецького регіону, але сильною та стабільною. Зокрема, у виданні Rzeczpospolita А. Таляг наголошує, що подальший збройний наступ Росії на Україну міг би закінчитися для Москви катастрофою. «Україна все ще має шанси побудувати прозахідну державу з вільною ринковою економікою. Навіть без Криму, Донбасу і Луганська може бути справним організмом, який контролюватиме дії Росії в цій частині регіону. Тим часом Україна з Донбасом, а навіть з Кримом, але схильна до дестабілізації, слабка, у підвішеному стані між Заходом і Сходом, стає для Польщі радше обтяженням, ніж союзником», – підкреслив він.

Проте це лише деякі з варіантів можливого виходу зі складної ситуації, але які навряд чи дадуть бажаний результат. Російська агресія розпочалася не з метою відокремлення Луганського й Донецького регіонів від України. Агресивна політика Росії спрямована на щонайбільше послаблення української державності в цілому, можливо, з метою лише формального її існування. Її окреслив лідер ЛДПР В. Жириновський, депутат Держдуми РФ. «Потрібно із силою, жорстко захоплення роботи, щоб “Новоросія” повернулася до Росії, а Галичина зі Львовом пішли назавжди, і буде маленька така держава, а слово “Україна” перестане існувати», – підкреслив він. Ці

³ Там само. – С. 71.

слова прозвучали як наслідок тієї політики, яку В. Путін проводить по відношенню до України.

Г. Васадзе, грузинський політолог, переконаний, що кінцева мета В. Путіна – реалізація проекту «Новоросія» з контрольованою владою в Києві. Судячи з того, що робить президент Росії, у нього в планах поділ України. Програма максимум В. Путіна – створення трьох держав. Перша – Новоросія – має стати практично частиною Росії, повністю інтегруватися в РФ. Друга – власне Україна з центром у Києві, яка об'єднує декілька прилеглих областей. Третя – Галичина, куди будуть «витіснуті» всі національні сили України і від якої путінські Новоросія і Україна відмежуються залізною стіною. «Але це програма максимум Путіна, програма мінімум – зачепитися за Луганськ і Донецьк, створити там анклав типу абхазького і придністровського, які будуть активно заважати Україні рухатися в напрямку Заходу. Це життєво необхідно Путіну. Навіщо? Тут не тільки психіатричний аспект, його система вимагає не допустити виникнення вільного “руського світу”. Сьогоднішня Україна – альтернативний центр, який знищить систему, і він це розуміє. У нього на маленьку Грузію була настільки хвороблива реакція, а тут велика вільна країна на кордонах його енергетичної імперії», – зазначив політолог.

Єдине, що, на думку експертів, може дійсно переломити ситуацію, так це те, що український народ просто не хоче бути частиною Росії, він хоче бути незалежним. І поки це залишатиметься баченням українського народу свого майбутнього – Україна переможе. І жодні проекти федералізації не виявляться успішними. Є люди, які готові боротися за незалежність і існування соборної України навіть ціною власного життя. Є реальні подвиги. І реальні герої. Просто країна, на жаль, мало про них знає. Більшість із них пишаються, що захищають свою Батьківщину, але те, що це війна за Україну, розуміють не всі, хто не на передовій. У цьому контексті співзвучними стали слова автора знаменитого «Фауста» Й. Гете:

«Лиш той життям і щастям володіє,
Хто їх виборює щодня...»

(Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Могилів-Подільська районна державна адміністрація (http://rda.mp.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4211&Itemid=106); ОВД-Инфо (<https://ovdinfo.org>); Інститутом стратегічних досліджень «Нова Україна» (<http://newukraineinstitute.org/new/404>); Euroua.com (<http://euroua.com/ukraine/society/2750-nuzhna-li-ukraine-federalizatsiya>); Uu.ua (<http://news.uu.ua/ua/svit/696982>); Телеканал новин «24» (http://24tv.ua/news/showNews.do?pislya_stilkoh_smertey_za_teritorialnu_tsilisnist_zayavi_pro_federalizatsiyu_nepriynyatni_gopko&objectId=541317); Вибір народу України (<http://vybory.osp-ua.info/svituavybory-idxnews-36473.html>); TSN (<http://ru.tsn.ua/analitika/tri-ukrainy-putina-383645.html>).

Восстановление Донбасса: оценки и перспективы

Ущерб от войны на Донбассе сегодня оценивается Украиной, ООН, USAID и независимыми экспертами по-разному.

Только на территории Донецкой области, по состоянию на конец февраля, было полностью разрушено или частично повреждено более 10 тыс. объектов. Это: 7 тыс. 409 домов частной и коммунальной собственности, 1 тыс. 346 объектов электроснабжения, 62 – теплоснабжения, 58 – водоснабжения, 848 – газоснабжения, 19 – канализационного хозяйства, 70 учреждений здравоохранения, 176 общеобразовательных школ, 86 дошкольных учреждений, 28 профессионально-технических, 19 высших учебных заведений, 26 объектов физической культуры и спорта, 54 учреждения культуры, 128 объектов дорожно-транспортной инфраструктуры, 66 промышленных предприятий, 95 предприятий торговли, четыре банковских учреждения и 123 объекта других сфер экономики.

Это далеко неполный список разрушений и потерь в одной только Донецкой области. По Луганской области, по территориям «отдельных районов отдельных областей» ДНР/ЛНР достоверной информации просто нет.

Не исключено, что поэтому совместная миссия ЕС, ООН и Всемирного банка в своем отчете «Оценка путей восстановления и строительства мира в Украине» была очень осторожна и указала весьма скромную сумму в 1,5 млрд дол. Эксперты предположили, что «на восстановление инфраструктуры и социальных объектов» будет необходимо потратить 1,257 млрд 135 млн дол. – на «содействие экономическому восстановлению» и 126 млн дол. – на «гражданскую безопасность» Донбасса.

Как уточняют авторы документа, данные цифры могут существенно возрасти. Потому что для тщательного определения стоимости нужны масштабные консультации на уровне территориальных общин, проведение которых было невозможно из-за строгих временных ограничений сроков предварительной оценки.

Кроме того, оценка проводилась в декабре, а в январе – феврале с новой силой возобновились боевые действия, которые стали причиной масштабных разрушений в Дебальцево, Артемовске, Чернухино, Логвиново и других населенных пунктах (почти все они сегодня заняты сепаратистами).

Кроме того, в так называемой «Черной книге Кремля», которую не так давно презентовал Кабмин, есть цифры, характеризующие финансово-экономические и инфраструктурные потери, которые понесла Украина в 2014 г. в результате аннексии Крыма и оккупации части территорий Донецкой и Луганской областей.

В ней, кроме прочего, отмечается:

– на 23 млрд грн уменьшились поступления в сводный бюджет (из них 13,2 млрд не додали Донецкая и Луганская области);

– упали объемы промышленного производства (Донецкая область – 31,5 %, Луганская – 42 %);

– остановили работу (в том числе и по причине разрушений и повреждений) Алчевский меткомбинат, Донецкий металлопрокатный завод, Донецкий электрометаллургический завод, Стахановский ферросплавный. Практически не работает «Азовмаш». Стоят коксохимы в Горловке, Авдеевке, Ясиноватой. Прекратило работу большинство предприятий машиностроительной и химической отрасли, в том числе и горловский «Стирол».

Со своей стороны, Государственное агентство автомобильных дорог Украины оценивает убытки только от разрушения дорог в результате боевых действий в Луганской и Донецкой областях в 4,7 млрд грн. Об этом, в частности, сообщил директор департамента развития дорог Укравтодора С. Цепелев на Форуме развития инфраструктуры Украины.

В целом же, как заявил Премьер-министр А. Яценюк в интервью общенациональным телеканалам, убытки от военного конфликта на освобожденных территориях Донецкой и Луганской областей составляют 1,5 млрд дол. «Мы проанализировали только потери Украины на тех территориях, которые сейчас возвращены под контроль центральной власти и украинских войск. Чтобы не говорили, что это правительство само считало, мы позвали USAID, всех иностранцев. Они провели исследования. Полтора миллиарда долларов США – это та сумма, которая необходима для восстановления инфраструктуры только в тех регионах, где мы уже есть», – подчеркнул Премьер.

Впрочем, сегодня существуют разные мнения об объемах денежных средств, нужных для восстановления, указывает в комментарии для DW доктор экономических наук Ю. Макогон. По его мнению, ближе всего к реальной цифра в 15 млрд дол. «Чтобы предметнее оперировать суммами, для начала нужно выяснить, что будет восстанавливать крупный бизнес, а что государство, – уточняет эксперт. – Но однозначно, что без восстановления связей с Украиной Донбасс обречен».

В настоящее же время Луганская и Донецкая области – это «мертвая экономическая зона», полагает руководитель общественной организации «Комитет экономистов Украины» А. Новак. Он отмечает, что и на тех территориях Донбасса, которые остаются украинскими, из-за рисков ни один предприниматель не станет вкладывать деньги.

Постоянный представитель Программы развития ООН в Украине Н. Уокер, говоря о перспективах восстановления Донбасса, отметил, что необходимые средства могут быть собраны на конференции стран-доноров уже в конце апреля: ООН, Всемирный банк и Евросоюз будут работать быстро, но им нужна будет полная поддержка, чтобы продемонстрировать прогресс относительно программы восстановления и строительства мира.

Впрочем, по словам первого заместителя министра регионального

развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства В. Кистиона, начать полноценное восстановление инфраструктуры Донбасса можно будет только после отвода тяжелого вооружения, а сейчас финансируются только мероприятия, направленные на жизнеобеспечение региона. «В рамках наших возможностей и той ситуации, которая сложилась... мы давали возможность принятием соответствующих нормативных актов обеспечить небольшой финансовый ресурс для того, чтобы обеспечить жизнедеятельность жителей, проживающих на этой территории, то есть это вода, тепло, электроэнергия и газоснабжение», – отметил В. Кистион.

Что же касается размера ущерба, причиненного Донбассу и озвученного в предварительных выводах трехсторонней миссии ЕС, ООН и Всемирного банка, замминистра заявил: «Я абсолютно убежден, что стоимость восстановления будет намного больше, потому что это предварительное обследование и мы до конца не понимаем, какие повреждения, разрушения, потребности на тех территориях, которые сегодня неподконтрольны украинской власти».

Он также отметил, что сначала должен состояться отвод тяжелого вооружения. «На сегодня финансируются только мероприятия, направленные на жизнеобеспечение. Говорить о том, что идут работы по восстановлению жилья, по восстановлению административных помещений и социальной инфраструктуры на сегодняшний день еще рано, ведь ситуация неустойчивая», – отметил В. Кистион.

Со своей стороны министр финансов Н. Ярецько проинформировала, что в случае возвращения под суверенитет Украины территорий, которые пока находятся под контролем террористов, украинское правительство будет привлекать к финансированию восстановления экономики и инфраструктуры Донбасса международные организации. По ее словам, в частности, с этой целью в апреле планируется созыв инвестиционной конференции для оказания помощи Украине.

Н. Ярецько также отметила, что помощь будет предоставляться через официальный Киев. В частности, она, в зависимости от кредитора, будет проходить через Министерство финансов, Министерство экономики, а также Министерство регионального развития.

Также глава Минфина уточнила, что «поскольку на сегодня режим прекращения огня не соблюдается террористами, то в вопросе финансово-экономического обеспечения территорий, не контролируемых правительством, министерство руководствуется распоряжениями и постановлениями, которые были введены в действие до минских договоренностей». «Мы финансируем местные бюджеты, неподконтрольные украинской власти в Донецкой и Луганской областях. ...На неподконтрольных украинской власти территориях министерство не может это сделать, и таких бюджетов сейчас 273. Для начисления средств министерству необходимо, чтобы местные органы власти подготовили для него соответствующие сведения. На данный момент такие сведения не поступают», – подытожила Н. Ярецько.

Со своей стороны председатель фракции «Блок П. Порошенко» Ю. Луценко заявляет о необходимости создания фонда реконструкции Донбасса. В частности, во время встречи с представителями мониторинговой миссии ПАСЕ он отметил, что, «безусловно, мы будем говорить о... восстановлении инфраструктуры. Но Запад должен помочь нам не только финансово, но и технически по созданию фонда реконструкции Донбасса. Мы нуждаемся в иностранном гражданине на такую должность. Он мог бы не только активно привлекать средства, но и рационально их использовать, не будучи представителем ни одного региона Украины», – отметил политик.

Впрочем, по мнению директора Украинского института анализа и менеджмента политики Р. Бортника, восстановление пострадавшего в результате боевых действий Донбасса может стать проблемой исключительно для одной Украины. «Пока что больше вероятности, процентов 70, что Украина останется наедине с разрушенным Донбассом и с необходимостью хотя бы постепенного, но восстановления. Остро стоит вопрос об устранении причин этого кризиса. Если они не будут устранены, особенно политические проблемы, которые привели к конфликту, нас ожидает новое противостояние», – подчеркнул Р. Бортник.

По мнению эксперта, было бы логично и правильно, чтобы затраты на восстановление региона понесли ЕС, США и РФ, поскольку его разрушение стало следствием всеобщей провальной политики. «Война – это банкротство политиков, и вина всех политиков, не только украинских, ДНР и ЛНР, но в том числе и международных, которые с самого начала, с подписания соглашений между Януковичем и оппозицией, принимали участие в этом кризисе. Договоренности той поры до сих пор не выполнены», – добавил Р. Бортник. По словам эксперта, по самым скромным подсчетам восстановление разрушенной инфраструктуры региона оценивается в несколько миллиардов гривен. «Понятно, что Украина не способна самостоятельно провести даже частичное восстановление региона. Целесообразно, чтобы восстановление на территории осуществлял своеобразный консорциум, в состав которого могли бы войти США, ЕС, Российская Федерация, поскольку экономических интересов у всех там достаточно много, – сказал Р. Бортник. – Если такой консорциум изначально заявит свое желание восстанавливать Донбасс, необходимо смягчение, понимание необходимости взаимного компромисса внутри украинского общества. К нему нужно подвести положительный аспект, который помог бы убедить украинцев, что надо было уступать и надо было чем-то жертвовать. Такой логичной уступкой была бы поддержка России, США и ЕС в восстановлении Донбасса».

Следует отметить, что еще в середине октября прошлого года правительством был утвержден план восстановления поврежденных и разрушенных объектов на территории Донецкой и Луганской областей.

Планом предусматривались, в частности, разработка и принятие актов правительства, необходимых для оперативного решения вопросов восстановления жизнедеятельности Донбасса. Также были предусмотрены

меры по обследованию, проектированию, определению поврежденных объектов, нуждающихся в первоочередном финансировании, возможность упрощения процедур утверждения проектной документации и порядка выполнения восстановительных работ на автодорогах и прочее. «Это четкий план, по которому мы будем действовать в ближайшее время в вопросах восстановления жизнедеятельности на соответствующих территориях Донецкой и Луганской областей, освобожденных от террористов. Он предусматривает определение объемов разрушений, осуществление обследования поврежденных зданий, формирования источников финансирования», – сообщил тогдашний вице-премьер В. Гройсман.

В то же время стоит отметить, что ныне деятельность исполнительной власти в данном направлении подвергается критике со стороны ряда народных депутатов, в том числе не относящихся к оппозиции.

В частности, нардеп от УДАРа Е. Фирсов считает, что власть не имеет плана восстановления оккупированного Донбасса. «Я думаю, что дальнейший план Путина таков: его военные части будут понемногу уменьшать огонь и стараться сделать так, чтобы оккупированную территорию финансировала украинская сторона, платила за газ и электроэнергию, тем самым подрывая и высасывая последние ресурсы нашей экономики», – сказал депутат. Именно поэтому, по его словам, у власти должен быть четкий план того, что делать с оккупированной территорией Донбасса. Пока, добавил депутат, такого плана у руководства страны нет. «То, что государство в этом отношении немного не дорабатывает – это факт», – отметил нардеп. По его словам, сегодня необходима четкая концепция по восстановлению Донбасса. «Это нужно для того, чтобы, когда мы получим деньги, не побежали восстанавливать второстепенные объекты (в Донбассе). Должен быть взвешенный подход», – сказал он.

Кроме того, он отмечает, что в Украине как можно скорее должно полноценно заработать Государственное агентство по вопросам восстановления Донбасса (планировалось, что это произойдет с начала 2015 г.). «Нам нужно формировать Национальное агентство по восстановлению Донбасса. Нам необходимо думать, каким образом восстановить жизнь в ряде городов», – отметил Е. Фирсов. Он отметил, что это очень важно делать безотлагательно, чтобы жители временно оккупированных территорий видели смену ситуации к лучшему в населенных пунктах, которые контролирует украинская власть. «Нам нужно на контрасте показать, что ситуация в городах, контролируемых властями Украины, намного лучше, чем в ДНР и ЛНР», – подчеркнул Е. Фирсов.

Народный депутат также проинформировал, что вместе с коллегами готовит стратегию по восстановлению Донбасса, которую представит в ближайшее время.

В свою очередь первый заместитель председателя Комитета по вопросам промышленной политики и предпринимательства, народный депутат от фракции «Блок П. Порошенко» М. Ефимов во время эфира на телеканале «Рада» подчеркнул, что «сегодня государство обязательно должно подумать

над тем, как поддержать прифронтовые регионы, и сделать все возможное, чтобы обещания помощи выполнялись. Вокруг восстановления городов и городков сегодня сплотился весь местный бизнес, зато те деньги, которые пообещало государство, никто так и не получил. В октябре оно декларировало, что на Донецкую и Луганскую область выделяются 300 млн грн – и тогда, как и сегодня, их никто не получил», – сообщил народный депутат.

По его словам, это четко видно на примере Краматорска, который после всех трагических событий выделил уже из своего местного бюджета несколько миллионов гривен, но, к сожалению, государство даже их не дало потратить. «После февральских событий в Краматорске Президент приказал правительству выделить для города и пострадавших 5 млн грн. Сразу появилось распоряжение Кабмина о выделении этих средств из резервного фонда, но и их до сих пор город не получил. Так же как и Мариуполь не получил обещанные 10 млн на восстановление инфраструктуры и потребности людей», – подчеркнул М. Ефимов.

По мнению народного депутата, существующая бюрократическая система, которая сегодня обслуживает государство, а также работа министерств и их персонала не предусматривает оперативной реакции в рамках экстренных форс-мажорных ситуаций. «Деньги людям нужны сегодня, и получать их они должны мгновенно. Президент подчеркнул, что выделенные средства сразу должны перечисляться, но на самом деле на это уходят месяцы. Конечно, в этом случае очень удобно прикрываться особенностями нашего “бумаготворчества”, но мы знаем конкретные фамилии людей, от которых в первую очередь зависит решение этой ситуации», – отметил политик.

Заслуживают внимания и данные опроса среди экспертов Донецкой и Луганской областей, проведенного в период с 27 декабря 2014 г. по 31 января 2015 г. общественной инициативой «Восстановление Донбасса». В опросе приняло участие 400 представителей экспертной среды Донецкой и Луганской областей: волонтеры, общественные деятели, журналисты, предприниматели, специалисты производственной сферы и руководители предприятий. В рамках проведенного исследования эксперты Донбасса были разбиты на категории по месту проживания: зона АТО, Донецкая и Луганская области (кроме зоны АТО), другие регионы Украины (кроме Крыма), Крым, Киев, заграница.

Так, ущерб региональной экономике эксперты оценивают следующим образом: наибольший вред блокада и военные действия нанесли финансовой сфере (7,8 балла из 10 возможных). Кроме того, сильно повреждены производственные мощности местных предприятий (7,7 балла).

Говоря о послевоенном восстановлении, опрошенные специалисты назвали главными препятствиями отсутствие инновационных разработок (7,2 балла) и неудовлетворительное состояние транспортных коммуникаций (7 баллов). Меньше всего проблем видят в сырьевой базе, состоянии сферы отдыха и услуг, кадровом потенциале.

Респонденты связывают перспективы восстановления экономики Донбасса с пятью основными сферами экономики: металлургия, угледобывающая отрасль, мелкое и среднее предпринимательство в производственной сфере, аграрный сектор, инновационные технологии и коммуникационные услуги. Более половины экспертов выделяют в числе приоритетов развитие предпринимательства и инноваций.

Ориентируясь на традиционные для Донбасса отрасли экономики (металлургия и угледобыча), эксперты при этом поддерживают идеи новых экономических подходов в развитии региона. В частности, респонденты считают, что после завершения военных действий необходимо создать в Донбассе инновационную промышленную зону (27 %), уделить внимание восстановлению банковской сферы (26 %) и ввести налоговые каникулы для малого и среднего бизнеса (25 %). К числу второстепенных эксперты отнесли непромышленный сектор экономики – транспортные перевозки, сферу услуг, туризм.

Для развития малого и среднего бизнеса Донбасса необходимо внедрить практику льготных кредитов (62,8 %), проведения встреч и тренингов для предпринимателей (60,7 %), режима «налоговых каникул» (58,4 %). При этом эксперты, проживающие в зоне АТО, приоритетными считают именно налоговые меры: введение налоговых каникул (70 %) и освобождение от уплаты налогов и штрафов (41,7 %).

В целом же прогнозы большинства экспертов сводятся к тому, что, даже в случае развития ситуации по самым позитивным сценариям, после достижения мира в регионе понадобится как минимум два года на то, чтобы все отстроить заново и оказаться хотя бы на докризисном уровне 2008 г. Пока же в результате вооруженного противостояния на Донбассе размеры потерь экономического характера продолжают увеличиваться.

Економічний ракурс

А. Рябокони, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Посевная-2015 в условиях финансово-экономического кризиса: проблемы, риски, тенденции в оценках аграриев и экспертов отрасли

В южных областях Украины уже стартовал сев яровых культур. Аграрии из других регионов предполагают начать посевную кампанию в течение одной-двух недель. От результатов деятельности отечественных аграриев во время посевной зависит собственная продовольственная безопасность и существенная доля внешней торговли страны.

В Украине, по состоянию на 13 марта, ранними яровыми зерновыми культурами засеяно 155 тыс. га, что составляет 6 % от плана. Об этом сообщила пресс-служба Министерства аграрной политики и продовольствия

Украины. В сообщении отмечается, что в том числе пшеницей засеяно 12 тыс. га (9 %), ячменем – 115 тыс. га (9 %), овсом – 8 тыс. га (3 %), горохом – 19 тыс. га (12 %).

Кроме того, к отчетной дате работы по подкормке озимых зерновых проведены на площади 4,77 млн га (60 %), озимого рапса – 598 тыс. га (67 %). Наибольший процент площадей яровых засеян в южных регионах. Так, в Николаевской области засеяно 29 % от прогнозируемых площадей, в Херсонской – 20 %, в Одесской – 19 %.

В то же время, в сравнении с показателями на аналогичную дату 2014 г., наблюдается отставание темпов сева ранних зерновых и зернобобовых на 2 %, или 70 тыс. га, в основном за счет ячменя.

Кроме того, пересеву в 2015 г. будут подлежать 15 %, или 1,2 млн га площадей под озимыми культурами, сообщила начальник отдела агрометеорологии Украинского гидрометеорологического центра Т. Адаменко. «По нашему прогнозу, на пересев или подсев в этом году пойдет 15 % площадей под озимыми. Это 1,2 млн га, на которых посевы погибли, погибнут или же будут малопродуктивными», – сказала Т. Адаменко, отметив, что в прошлом году украинские аграрии пересевали всего 4 % площадей под озимыми.

По ее словам, процент пересева озимых в этом году превышает средний показатель, который для Украины составляет 7 %. «Осенью в период оптимальных сроков сева 60 % площадей были в засушливом состоянии. К тому же во второй половине октября ударили первые морозы и выпал снег. В ноябре состояние озимых не улучшилось. В итоге 16 % посевов вошли в зиму в неудовлетворительном состоянии», – пояснила Т. Адаменко, добавив, что 1 % посевов восстановился благодаря оттепели в декабре.

По предварительным прогнозам Министерства аграрной политики и продовольствия (Минагропрод), посевные площади под яровыми культурами в 2015 г. составят порядка 18,2 млн га. Однако, чтобы прогнозы оправдались, аграриям не хватает минимум 12 млрд грн. В целом же весенне-полевые работы эксперты министерства оценивают в 60–65 млрд грн (расходы на 1 га пашни в этом году составят 3 тыс. 472 грн). По оценкам же информационно-аналитической компании «ПроАгро», эта цифра ближе к нижней границе ценового диапазона, который в текущем сезоне возрастет с 2000–2500 грн/га, зафиксированных в прошлом году, до 3000–5500 грн/га этой весной. Исходя из этой оценки, общие расходы аграриев на посевную с поправкой на девальвацию составят 77–142 млрд грн. Смета выросла вслед за курсом, хотя фактические расходы остались на уровне прошлогодних. «Расходы в пересчете на 1 га земельного банка остались на уровне 1000 дол./га», – подчеркивает А. Гордийчук, председатель правления агрохолдинга «Сварог вест груп».

Минагропрод оценивает площадь сева сельскохозяйственных культур под урожай 2015 г. на уровне прошлого года – в пределах 27,2 млн га, из которых примерно 57 % придется на зерновые. Аналитик «ПроАгро» Я. Левицкий указывает на то, что сохранение площади посевов будет

оптимистическим сценарием: «В экспертной среде допускают, что она может уменьшиться на 15–20 % из-за нехватки оборотных средств. Нейтральным вариантом будет сокращение на 5 %». В свои оценки аналитик не включает Крым, на который приходится незначительная часть ярового сева – всего 30 тыс. га. Зато примерно 200 тыс. га сельхозугодий, которые сегодня контролируются ДНР и ЛНР, эксперты продолжают считать украинскими. Несмотря на военную обстановку, ожидается, что весенне-полевые работы на них все же будут проведены.

По мнению Я. Левицкого, этой весной сельхозпроизводители попытаются максимально сэкономить на материально-технических ресурсах: не все нормы внесения минеральных удобрений и средств защиты растений будут выполнены, а на смену части импортных семян придут аналоги отечественного производства. Как результат, урожайность, к примеру, пшеницы в этом году снизится с прошлогодних 4 т/га до 3,3 т/га или даже 3 т/га (оценки Укргидрометцентра и информагентства «АПК-Информ» соответственно).

Одной из компаний, которые в этом году засеют значительно меньше земель, будет агрохолдинг Ukrlandfarming, чей земельный банк составляет 670 тыс. га. «Конечно же, мы сократили посевные площади. Если в 2014 г. не обрабатывалось 42–43 тыс. га земель (находящихся под паром), то в этом году эта цифра составит 100–110 тыс. га», – утверждает заместитель генерального директора Ukrlandfarming И. Петрашко. В свои оценки он включает Донецкую и Луганскую области, а также Крым. «Понятно, что эти земли (включая смежные с зоной АТО) мы не собираемся обрабатывать», – добавляет менеджер. Пересмотреть свою политику руководство компании вынудили повышенные бизнес-риски, сопряженные с работой на этих территориях. Если раньше агрохолдинг засеивал земли даже с низкой урожайностью, то теперь менеджмент опасается работы этих земель в минус.

В структуре посевов компании сохраняется акцент на кукурузу и пшеницу. «Есть частичное перераспределение из года в год, но оно незначительное. Например, в 2014 г. мы сеяли кукурузу на 41 % угодий (если включать в 100 % земли под паром), в этом она займет 35–36 % площадей. Доля пшеницы вырастет с 13 до 18–20 %. Десять процентов придется на подсолнечник, остальное – другие культуры», – перечисляет И. Петрашко.

В то же время Я. Левицкий напоминает, что мировые цены на кукурузу показали наиболее негативную динамику в последнее время, поэтому вероятность сокращения площадей под этой культурой в целом по сектору будет достаточно высокой.

Агрономические планы «Сварог вест групп» также существенно не изменились. «Традиционные для нас культуры – это соя, озимая пшеница и масличный лен. Единственное, сократим посевы сахарной свеклы, возможно, даже до нуля. Сейчас принимаем окончательное решение», – заявил А. Гордийчук. По его словам, основные преимущества сои – это более высокая рентабельность в сравнении с кукурузой и позитивное влияние на

севосмену. Как и в предыдущие годы, компания будет максимально использовать свой земельный банк без сокращения посевных площадей.

В сложившихся условиях финансово-экономического кризиса немногие банки рискуют кредитовать агробизнес под залог будущего урожая. «Вопрос о потребности в средствах и источниках финансирования является ключевым в обеспечении аграриев материально-техническими ресурсами и успешном проведении посевной», – подчеркивает министр аграрной политики и продовольствия А. Павленко.

Минагропрод оценивает дефицит финансовых ресурсов на весеннюю посевную в 12,1 млрд грн. Президент Украинской аграрной конфедерации Л. Козаченко считает, что де-факто этой весной аграрии нуждаются в дополнительных 60 млрд грн. По его словам, это вдвое больше дефицита средств на весеннюю кампанию 2014 г., когда профильное ведомство также называло цифру недостачи на порядок ниже – 8 млрд.

В соответствии с расчетами министерства, потребность аграриев в банковских кредитах на весенне-полевые работы в этом году – около 7 млрд грн при средней процентной ставке в пределах 22–25 % в гривнах и 11–18 % в валюте.

По оценкам заместителя министра аграрной политики и продовольствия Я. Краснопольского, объем собственных средств аграриев – 48 млрд грн, около 10 млрд грн – дефицит (тогда как в прошлом году он составлял 6 млрд грн). При этом надо будет вложить минимум 3,1 тыс. грн на 1 га. В структуре расходов 78 % – материально-технические ресурсы, из них 31 % – минудобрения, 20 % – горюче-смазочные материалы (ГСМ). Именно на их покупку необходимы «живые» деньги. Другие ресурсы можно купить с помощью товарного кредита. Например, при покупке СЗР дистрибьюторы требуют лишь 30 % предоплаты, на остальные 70 % стоимости дают кредит, при покупке семян предоплата составляет 50 %. Но уже сегодня дистрибьюторы жалуются на то, что банки в половине случаев не могут удовлетворить их потребность в валюте. Это тормозит процесс закупки материально-технических ресурсов (обороты падают) и приводит к дополнительному их подорожанию.

По словам многих банкиров, финучреждения вряд ли смогут самостоятельно профинансировать подорожавшую в 1,5 раза посевную. Во-первых, многие иностранные банки сократили своим «дочкам» в Украине лимиты из-за страновых рисков. Во-вторых, многие банки, ощущая дефицит капитала, вынуждены ограничивать объем кредитного финансирования и количество заемщиков. И все чаще предлагают своим клиентам альтернативные продукты – гарантии, аккредитивы, векселя. Сегодня они пользуются спросом, учитывая, что затраты на них в пять раз ниже, чем на кредиты.

«Увеличение на 40–50 % себестоимости посевной банки вряд ли смогут покрыть, тем более за такой короткий период. Поэтому надо искать возможность расширения финансирования за счет других источников и инвесторов», – считает директор департамента развития продуктов для

малого и среднего бизнеса «Креди агриколь банка» В. Ступак.

Обеспечить финансирование посевной могут, к примеру, поставщики СЗР, ГСМ и других составляющих, которые предоставляют аграриям товарные кредиты под гарантии банков, а также Аграрный фонд и трейдеры, которые совершают предоплату по форвардным контрактам и под гарантии банка. В свою очередь, специализирующийся на кредитовании аграриев «Креди агриколь банк» из-за странового лимита, установленного материнской компанией, вынужден сконцентрироваться на поддержке тех клиентов, с которыми он уже работает.

По данным директора департамента региональных корпоративных клиентов «Райффайзен банк Аваль» Н. Волкова, по состоянию на 1 января 2015 г. в кредитном портфеле банка агросектор занимает 20 %, или 5,7 млрд грн. На текущий год банк выбрал стратегию «осторожного роста», учитывая тенденции на рынке капитала и чрезмерное резервирование, связанное с событиями в Крыму, Донецкой и Луганской областях. «Финансирование в этом году будет направлено на мелкий и средний агробизнес и в ограниченном количестве – на действующие большие компании, которые уже есть в портфеле банка. Новые крупные компании финансировать не будем», – сообщил финансист. По его оценкам, основными продуктами в этом году станут гарантии возврата предоплаты и авалирование векселей.

В то же время банкиры отмечают, что новых кредитных продуктов на рынке очень мало. Два таких представил во время встречи только «Правэксбанк» (кредитный портфель агросектора – 0,5 млрд грн), который готов открывать в этом году невозобновляемые кредитные линии на подготовку к посевной (для закупки семян, топлива, запчастей, выплаты зарплат, бонусов, аренды земли и других расходов, связанных с производством зерновых), а также кредиты под залог урожая (для финансирования оборотного капитала).

По словам директора департамента работы с корпоративными клиентами, малыми и средними предпринимателями «Правэксбанка» М. Высоцкого, аграрии могут взять на посевную по новой программе от 1 млн грн до 2,5 млн евро на 12 месяцев с возможностью продления срока до 16 месяцев. При этом сельхозпроизводитель должен сам обеспечить минимум 20 % запланированных трат, а кредит банка не должен превышать 60 % себестоимости посевной.

В свою очередь аграрии очень скептически оценивают сегодняшние предложения банкиров. Глава Аграрного союза Украины (АСУ) Г. Новиков отметил: «Банки хотят ежемесячно видеть обороты агрокомпаний, хотя все прекрасно знают, что пшеница в Украине родит один раз в год, и многие аграрии, особенно мелкие и средние, не имеют в структуре производства торговли и переработки. Они чаще всего реализуют собранный урожай зерновых не помесечно равными частями, а весь объем зерна при хорошем скачке цен. Вырученная сумма, если ее разбить помесечно, обеспечивает покрытие кредита, но бухгалтеру приходится изощряться и “гонять” деньги для банка. Мы обманываем сами себя и разговариваем на разных языках», –

объяснил он.

По его мнению, аграриям вместе с банкирами надо поработать над изучением спорных вопросов и расширением возможностей кредитного рынка. К примеру, начать финансировать агрокомпании, в том числе маленькие (с земельным банком до 100 га). Сейчас банки кредитуют только аграриев, владеющих высоколиквидным залоговым имуществом (старый трактор не подходит), зембанком от 1,5–2 тыс. га, оборотом свыше 10 млн грн и т. д. Также стоит пересмотреть принципы агрострахования, которое не работает и является обременительным для аграриев. И необходимо наконец-то решить вопрос с Нацбанком по двойным складским распискам, чтобы лежащий на складах урожай или «будущий урожай» мог быть надежным залогом.

В принятой недавно обновленной версии Госбюджета на компенсацию стоимости кредитов предусмотрено 300 млн грн. Теоретически, с помощью этой суммы ставки можно снизить до 19–20 % в гривне. Даже с учетом льготы доступ к этому виду финансирования будет существенно ограниченным. Нацбанк 4 марта повысил учетную ставку с 19,5 до 30 %, что также не приведет к снижению стоимости кредитных ресурсов.

Ж.-Ж. Эрве, советник правления по сельскохозяйственным вопросам банка «Креди агриколь банка» скептически оценивает бюджетную программу. «Программы компенсации кредитных ставок для аграриев были очень ограниченными в прошлом. Я не вижу причин, по которым они будут лучше сейчас», – говорит банкир. В этом году штаб-квартира «Креди агриколь банка» в связи с политическими рисками призвала украинское подразделение быть более осторожным с кредитованием аграриев. Тем не менее, констатирует Ж.-Ж. Эрве, объемы финансирования его банком агросектора снизились не более чем на 5 %, при этом сокращение не коснулось средних и малых компаний. Эксперт считает, что в работе с сельхозпроизводителями украинским банкирам необходимо переключиться с базовых дорогостоящих кредитов на комбинирование классических займов с другими финансовыми инструментами, например долговыми обязательствами и векселями.

«При использовании альтернативных инструментов стоимость финансирования можно снизить до 5 % – аграрии очень удивляются этому, когда узнают о подобной возможности. Проблема состоит в оценке рисков заемщика и доверия к нему», – отмечает Ж.-Ж. Эрве. По такой программе финансирования его банк уже два года работает в кооперации с Международной финансовой корпорацией (IFC) – вместе они сотрудничают с рядом крупных дистрибьюторов средств защиты растений и семян. По словам Ж.-Ж. Эрве, доля альтернативных инструментов в финансировании каждого конкретного клиента варьируется в пределах 30–70 %.

Тем не менее, агрокомпаниям все равно приходится уповать, главным образом, на собственные силы. «Для нас основной источник финансирования – внутренние ресурсы компании. Внешнее финансирование отсутствует полностью, в том числе со стороны украинских банков», – рассказывает

И. Петрашко (Ukrlandfarming). – Мы ведем переговоры с банками о подтверждении лимитов, договариваемся о продлении кредитных линий, снижении ставок, а также переводе валютных кредитов в гривну». Из небанковского финансирования агрохолдинг О. Бахматюка использует предэкспортное торговое финансирование со стороны партнеров.

Сходная ситуация и в компании «Сварог вест груп» А. Гордийчука: «В первую очередь мы используем банковские кредиты, привлеченные в прошлом году. Мы сработали прибыльно в 2014 г., поэтому не нуждаемся в дополнительных финансах на этот год. Для других отсутствие финансирования со стороны банков – это большая проблема».

Еще один канал привлечения денежных средств, который существенно сократился в этом году, – форвардные закупки госоператоров: Государственной продовольственно-зерновой корпорации и Аграрного фонда. В прошлом году в весенний период они приняли заявки на около 560 тыс. и 160 тыс. т зерновых соответственно. В феврале и. о. главы правления ГПЗКУ В. Томиленко объявил, что в этом году госкомпания не планирует контрактовать форварды из-за невозможности зафиксировать форекс-риски. Аграрный фонд же закупит весной лишь 200 тыс. т зерна, на что потратит не более 1,5 млрд грн. При этом и. о. главы фонда А. Радченко обещает, что прогнозные цены станут ближе к рыночным и для пшеницы составят 180–190 дол./т.

Роль госоператоров в таких условиях перенимают частные компании. Намерение закупить в разы больше зерна декларирует Noble Resources Ukraine. «Все зависит от готовности товаропроизводителей, но я думаю, что по пшенице и ранним зерновым форварды составят 200–300 тыс. т. По кукурузе столько же, а может быть, даже больше», – анонсировал генеральный директор украинской «дочки» южноазиатского сельхозгиганта В. Осадчук.

Как заявила начальник отдела функционирования аграрных рынков Аграрного союза Украины Л. Панкратова, сегодняшняя разбалансированность экономики негативно повлияет на аграрный сектор. По ее словам, девальвация национальной валюты и вызвана ею инфляция обесценивает имеющиеся у хозяйствующих субъектов финансовые средства, затрудняет ведение хозяйственной деятельности. Весеннюю же посевную нужно обеспечить за средства, полученные еще до удорожания ресурсов. «Гривневые цены на зерно и масличные культуры колеблются вслед за девальвацией гривни, но по отношению к прошлому году они растут. Так, по состоянию на 11 марта 2015 г. цены на пшеницу II класса на условиях поставки EXW-элеватор выросли против аналогичной даты прошлого года в два раза (с 2070 до 4100 грн/т), на кукурузу – в 1,8 раза (с 1770 до 3200 грн/т)», – рассказывает эксперт.

Вместе с тем за исследуемый период цены на материально-технические ресурсы для сельского хозяйства возросли еще большими темпами: на дизельное топливо в 2,2 раза; на аммиачную селитру – в 3,3 раза.

Еще большей проблемой, на ее взгляд, является то, что средние и малые

сельскохозяйственные предприятия не имеют возможности воспользоваться возможностью продать товар по сегодняшней цене, ведь львиную его долю они реализовали осенью. Лишь отдельные крупные хозяйства, которые имеют соответствующие хранилища для зерна и реализуют остатки кукурузы по нынешним ценам, смогут покупать материально-технические ресурсы на относительно паритетных условиях.

Как считают в АСУ, для разрешения сложившейся ситуации прежде всего необходимо направить имеющиеся в Украине запасы нефти на производство дизельного топлива по приемлемой цене для нужд аграрного сектора. Также ускорить расчет по форвардным контрактам со стороны государства, отменить пошлины и другие сборы при импорте минеральных удобрений, СЗР, техники и ее комплектирующих и т. д.

Еще одной финансовой неприятностью для украинских аграриев в ближайшем будущем станет имплементация согласованного между украинским правительством и Международным валютным фондом меморандума об экономической и финансовой политике, в котором предусматривается лишение агропромышленного сектора в Украине льготного режима обложения налогом на добавленную стоимость (НДС). «Мы видим, что сельское хозяйство стало одним из самых прибыльных секторов украинской экономики. На этом основании и в соответствии с международной практикой мы переведем аграрный сектор на общий режим НДС с января 2016 г.», – говорится в одном из пунктов обнародованного МВФ документа.

Как ранее сообщалось в СМИ, коалиционное соглашение предусматривало сохранение налоговых льгот для аграриев до 2018 г. Льготный режим заключается в возможности сельхозтоваропроизводителей аккумулировать НДС для дальнейшего использования этих средств в целях развития. Участники аграрного рынка выступали против неоднократных инициатив государства по отмене или изменению для них условий льготного режима налогообложения НДС, настаивая на том, что это единственный инструмент господдержки сектора.

В то же время почти трехкратный ценовой рост на удобрения и горюче-смазочные материалы уже успел весьма негативно сказаться на их закупках аграриями. По словам министра А. Павленко, обеспеченность сельхозпроизводителей дизтопливом и бензином с начала года является низкой – 67,0 и 67,2 % от технологической потребности соответственно. Это объясняется серьезнейшими темпами роста цен на горючее.

Отметим, что в феврале 2014 г. аграрии осуществляли закупки дизтоплива по цене в пределах 10 грн/л. Согласно мониторингу рынка с начала 2015 г. цены на дизтопливо возросли на 68 %, на низкооктановый бензин – на 60,2 %. Согласно мониторингу Минагропрода, например, 3 марта средние оптовые цены на дизтопливо были 31 тыс. 358 грн/т, а на бензин – 33 165 грн/т (рост по сравнению с аналогичной датой прошлого года на 152 и 120,4 % соответственно).

Однако, после того как 23 февраля НБУ ограничил предоплату

импортных контрактов на уровне 50 тыс. дол. и 500 тыс. дол. при условии аккредитива, поставки зарубежного топлива резко упали. «Сразу после этого межбанк практически закрылся. Уже неделю импортеры не могут приобрести топливо из-за невозможности купить валюту», – заявлял директор консалтинговой группы «А-95» С. Куюн. По оценкам «АПК-Информ», 46 % аграриев планируют докупать топливо в апреле на сев поздних культур и подкормки.

А. Гордийчук («Сварог вест груп»), хотя и заявляет о своевременном подписании всех импортных поставок, все же признает, что ряд обстоятельств проведения весенне-полевых работ не зависит от руководства компании. «Угроза срыва или ухудшения посевной кампании за счет непродуманной политики Нацбанка относительно реальных импортеров (в том числе ресурсов для посевной) сохраняется и даже растет», – опасается он. Менеджер считает, что такой вариант развития событий станет реальным, если неблагоприятная ситуация на валютном рынке будет продолжаться.

«Есть серьезные проблемы с поставками всего комплекса материалов. На начало посевной всего должно хватить, но не будет ли перебоев к ее завершению и началу уборки? С этим есть вопросы», – подтверждает И. Петрашко (Ukrlandfarming). Он также замечает, что из-за непредсказуемости валютного курса импортеры завышают свои цены в ожидании девальвации и максимально придерживают продукцию для будущей реализации.

При всем сказанном выше, по подсчетам Минагропрода, для проведения весенне-полевых работ необходимо 412 тыс. т дизтоплива и 101 тыс. т бензина. Скорее всего, на приобретение недостающих объемов «золотого» ныне горючего аграриям придется потратить все, что им удалось дополнительно заработать за счет продажи прошлогоднего урожая на пике девальвации гривни.

Еще одной проблемой нынешнего посевного сезона является дефицит удобрений. Согласно данным Д. Гордейчука, главного аналитика информационной компании «Инфоиндустрия», вопрос обеспеченности аграриев удобрениями решен на 80–85 %. Однако методология учитывает лишь готовность производителей покупать их. Реальные технологические потребности гораздо выше, уверяет эксперт. «В прошлом году аграрии использовали 1,45 млн т аммиачной селитры, и реальная потребность на уровне 2 млн т была закрыта на 72 %. Это привело к росту потребления карбамида и известковой селитры, которые компенсировали недобор – объемы их закупок выросли вдвое (до 950 и 400 тыс. т соответственно), – отмечает Гордейчук. – США и Европа, где применяется больше жидкого аммиака и КАСа, в технологическом плане стоят на пару ступеней выше нас».

После повышения Украиной летом прошлого года заградительных пошлин на импорт нитрата аммония для российских производителей с 11,91 до 36,03 % поставки аммиачной селитры из РФ прекратились. По оценкам руководителя информационной компании «Инфоиндустрия»

Д. Гордейчука, дефицит аммиачной селитры в преддверии посевной оценивается в 10–15 % – примерно 250–300 тыс. т. «С подорожанием аммиачной селитры до 10,2–10,4 тыс. грн/т и существующих ценах на агропродукцию сельхозпроизводители фактически получают удобрение с коэффициентом 2,3 к пшенице, то есть за 2,3 кг пшеницы покупают всего 1 кг селитры. Таким образом, затраты на производство 1 т зерна в этом сезоне бьют все рекорды», – отмечает Д. Гордейчук. Учитывая, что среднее соотношение цен селитры и пшеницы на мировом рынке колеблется от 1,5 до 2,1, его нынешние значения в Украине – одни из самых высоких по всей Европе. «В этом году аграрии тратят гораздо меньше химии на 1 га угодий. Если раньше на 1 га кукурузы ее применялось на 600 дол., то теперь – 350 дол. и меньше», – констатирует Д. Гордейчук.

Однако хуже всего то, что приобрести минудобрения в настоящее время проблематично. С конца февраля (после очередного скачка курса валют) производители и крупнейшие трейдеры приостановили продажу удобрений вагонами. Они реализуют остатки со складов и выжидают, чтобы понять, по какому курсу пересчитывать мартовские поставки.

Попытка сельхозпроизводителей заменить селитру карбамидом также не привела к положительным результатам. Раньше отечественные заводы фасованный карбамид практически не производили, отправляя его навалом на экспорт. Проблема решалась за счет поставок фасованного карбамида из РФ. После их прекращения оказалось, что фасованный карбамид может выпускать только Черкасский завод «Азот». Однако дороговизна фасовки карбамида (из-за подорожания сырья для изготовления мешков она составляет 350–400 грн/т) сделала его поставки на внутренний рынок невыгодными. «Отечественные химзаводы очень быстро переориентировались на экспорт и вообще перестали отгружать карбамид на внутренний рынок», – уточняет Д. Гордейчук.

На рынке средств защиты растений все ранее действующие схемы разрушил курс валют. Из-за резкой девальвации гривни поставщики не хотят кредитовать аграриев, предоставляя СЗР в кредит под будущий урожай. Дистрибьюторы готовы продавать СЗР по предоплате и за «живые» деньги. В качестве компромиссного варианта многие пытаются как-то зафиксировать в контрактах с аграриями цены на СЗР в долларовом эквиваленте. Это очень условно, так как будущую стоимость гривни не знают даже приблизительно ни поставщики, ни сельхозпроизводители. По оценкам Д. Гордейчука, на данном рынке также существенно возросла доля китайских генериков средств защиты растений. Нынче на них приходится 41 % украинского рынка.

Как утверждает директор ООО «Агрофирма “Ольвия”» А. Тиховод, нехватка топлива и минеральных удобрений для хозяйств на Юге Украины в итоге может обернуться значительной потерей урожая. По его словам, в некоторых районах Херсонской, Запорожской, Одесской, Донецкой и Луганской областей на протяжении трех лет была засуха. За период же с 20 сентября по сегодняшний день на Юге Украины выпало более 200 мм

осадков. «Большая редкость, когда из трехметрового слоя почвы, которая была полностью высушена, полтора метра полностью возобновили влажность. Это хорошая перспектива для получения урожая по ранней зерновой группе. Но если эту почву не удобрить, мы получим урожай на уровне природного плодородия. Не больше. К сожалению, из-за нехватки оборотных средств на закупку по таким высоким ценам у большинства агрофирм просто нет ресурсов», – заявил А. Тиховод.

Ресурсные неурядицы усугубляются наличием земельных проблем. Поля, на которые надлежащим образом не оформлены документы, нет смысла засеивать, поскольку в этом случае никто не сможет гарантировать аграрию сохранность выращенного урожая. Однако окончание действия договоров аренды с пайщиками автоматически добавляет сельхозпроизводителям расходы в виде «коррупционного налога».

По словам учредителя фермерского хозяйства «Агроленд» (Киевская область) С. Галузина, «перерегистрация действующих и заключение новых договоров аренды с владельцами паев, имеющих госакты на землю, через регистрационную службу очень сильно затягивается. Хотя если собственник пая имеет на землю сертификат, он может буквально в течение дня зарегистрировать его в сельсовете без лишнего “головняка”». Естественно, это создает дополнительные неудобства аграриям. Из-за неурегулированности процедуры оформления и переоформления договоров аренды в преддверии посевной по всей стране в карманах чиновников «оседают» сотни миллионов гривен отечественных фермеров.

«В некоторых районах Киевской области коррупционная составляющая доходит до 600 грн за один договор. А их даже у небольшого хозяйства – тысячи», – утверждает С. Галузин.

Кроме того, такая ситуация способствует разгулу рейдерства. Десятки тысяч фермеров опасаются, что накануне посевной у них могут отобрать землю из-за невозможности переоформить договоры аренды. «В последнее время земельное рейдерство возобновилось с новой силой. То здесь, то там появляются фирмы, которые расшатывают ситуацию, пытаясь приостановить действие договоров аренды и изменить ситуацию в свою пользу», – рассказывает С. Галузин.

В этом сезоне украинским аграриям предстоит найти наиболее оптимальный баланс между затратами на посевы и урожаем. «Однако эксперименты в условиях строгой экономии не всегда подразумевают максимальное снижение расходов», – предостерегает руководитель аналитического департамента Консалтингового агентства «ААА» М. Колесник.

Как уточняет менеджер по маркетингу компании «DuPont Pioneer Украина» С. Резниченко, все зависит от уровня хозяйства и понимания производителем, на чем можно сэкономить, а что в результате приведет к снижению прибыли из-за недополученного урожая, более высокой влажности при уборке, повышенного риска заболеваний и т. п. «Большинство профессиональных фермеров предпочтут сократить площади, но посеять

наиболее современные и высокопродуктивные гибриды. Ведь как ни считай, а даже при нынешних ценах на кукурузу дополнительные 2 т с лихвой покрывают любую разницу в стоимости. А у современных высокотехнологичных гибридов эта разница осенью составляет еще больше. То же касается и подсолнечника, при выращивании которого добавляются риски поражения посевов и затраты на борьбу с сорняками», – говорит С. Резниченко.

Владельцам агрокомпаний предстоит найти «золотую середину» в управлении финансовыми рисками. Понятно, что нынешние испытания в виде неустойчивости финансового рынка, снижения ликвидности и валютных колебаний осияют отнюдь не все. «Небольшие и средние фермеры продолжают хранить деньги в виде зерна, которое за последние месяцы существенно подорожало. Несмотря на жалобы, средства на посевную в «зачатке» у них имеются. К тому же малые и средние сельхозпроизводители выживают преимущественно за счет собственных накоплений и редко пользуются кредитами. Особых проблем с посевной для данной категории хозяйств я не вижу», – говорит директор аналитической компании «ПроАгро» Н. Верницкий.

Гораздо труднее придется крупным хозяйствам, особенно агрохолдингам. Весна будет для них экстремальным временем не только из-за посевных работ, но и в связи с необходимостью возврата существующих долгов. «Денег им нужно намного больше, чем средним и мелким аграриям. Но те объемы финансовых средств, которые они задействовали в посевной все предыдущие годы, в настоящее время в Украине физически просто отсутствуют», – поясняет Н. Верницкий.

Будучи первыми в «зоне риска», комментировать свое текущее финансовое состояние в связи с предстоящим севом агрохолдинги сейчас не готовы. В пресс-службах «Кернел», МХП и AgroGeneration пообещали предоставить информацию отраслевым СМИ по факту проведения посевных работ. Поиск оборотных средств является основной заботой у руководства крупнейшего отечественного агрохолдинга Ukrlandfarming. В инвесткомпаниях подсчитали, что для обработки всего земельного банка собственнику Ukrlandfarming О. Бахматюку не хватает до 8–10 млрд грн. Но после замечания главы НБУ В. Гонтаревой 18 февраля на инвестиционной конференции ИК Dragon Capital о том, что «реализация олигархической схемы вывода средств третьим лицам погубила “VAB Банк” Бахматюка», рассчитывать на «руку помощи» от государства в виде рефинансирования крупнейшему отечественному латифундисту, похоже, не придется.

«Необходимый объем внешних заимствований украинским агрохолдингам на мировом рынке тоже никто не даст. При этом для публичных агрохолдингов, чьи акции торгуются на IPO, срыв посевной означает дефолт компании в целом. Чтобы протянуть время, они всеми силами постараются посеять по максимуму, без оглядки на качество и технологию. Холдинги “посыпятся” ближе к осени», – прогнозирует Н. Верницкий. Не найдя нужных средств внутри страны, агрохолдинги

начнут либо распродаваться по частям, чтобы получить финансирование за счет продажи части/доли компании, либо будут перекредитовываться, беря более дорогие кредиты, что только усугубит их и без того непростое финансовое положение.

Финансово-экономический кризис 2015 г. существенно отличается от кризисов 2008–2009 гг.: проблемы в аграрном секторе, как и в украинской экономике в целом, будут лишь нарастать. Поэтому стратегия «перетерпеть» вряд ли будет эффективной.

К примеру, Agrokultura и «Сварог вест груп» делают ставку на нишевые культуры. Первая компания займется высокомаржинальным кондитерским подсолнечником. Вторая будет увеличивать свою доходность с помощью сои, горчицы, фасоли, чечевицы, нута и спельты. По словам главы правления «Сварог вест груп» А. Гордийчука, к приоритетным проектам текущего года относится не только посевная, но и строительство сразу двух заводов – по переработке сои и по переработке нишевых культур. «Соя для нас – это локомотив эффективности. Урожайность 3,8 т/га делает ее наиболее доходной после сахарной свеклы. Количество площадей под соей в этом году составит почти 40 тыс. га, или 50 % от пула земли корпорации», – делится планами А. Гордийчук.

«Мы перестали работать в “эконом-сегменте”, так как это сегодня невыгодно. Гораздо рентабельнее работать в “бизнес-классе”, используя качественные и, соответственно, более дорогие ресурсы для обработки почвы (в частности, семена, удобрения, фунгициды, подкормку семян). При сборе урожая такой подход себя вполне оправдывает», – добавляет С. Галузин («Агроленд»).

Другая перспективная ниша, которую более тщательно будут осваивать мелкие сельхозпроизводители, – это выращивание органической продукции. По данным Федерации органического движения Украины, площадь сертифицированных сельскохозяйственных угодий, задействованных в выращивании разнообразной органической продукции, составляет уже более 300 тыс. га, а в целом страна по этому показателю занимает 21 место среди стран-лидеров органического движения. Доля сертифицированных органических площадей от общего объема сельскохозяйственных угодий Украины составляет почти 0,7 %. При этом наша страна является лидером в восточноевропейском регионе по сертифицированной площади органической пашни, специализируясь преимущественно на производстве зерновых, зернобобовых и масличных культур.

Менеджер по продажам агрофирмы «Поле» Д. Соломаха утверждает, что продажи органической продукции увеличиваются за счет новых рынков, в том числе Малайзии, Австралии и Италии, и усиливается сотрудничество со странами ЕС, в частности с Польшей и Чехией.

Третье направление заключается в том, чтобы создать конкуренцию поставщикам и таким образом сбить цены на ресурсы. К примеру, ценовая ситуация на рынке нефтепродуктов и средств защиты растений заставила некоторые агрокомпании задуматься о прямых поставках топлива, семян и

агрохимикатов. «Наша компания начала выходить на связи с заводами-производителями в Беларуси и стране Евросоюза Литве», – сообщил генеральный директор ООО «Нибулон» А. Вадатурский.

Для функционирования нибулоновского механизма ежегодно тратится 17 млн л дизельного топлива. Учитывая такие объемы потребления, нужна особенно эффективная политика экономии ресурсов, один из путей достижения которой – переход на импорт топлива. «Механизм прямого импорта позволит избежать наценки на МТР из-за нестабильности валютного рынка и обеспечит компанию качественными ресурсами в пиковые моменты потребления», – подчеркнул руководитель ООО «Нибулон».

По словам Н. Верницкого, сегодня аграрным компаниям пришло время выбирать: либо наращивать урожайность, либо сокращать расходы. И то, и другое поможет увеличивать доходность бизнеса в целом.

Сегодня урожайность в Украине минимум в 1,5 раза ниже, чем в других странах. Причина этого – не только в удобрениях. В значительной степени низкие показатели обусловлены распылением внимания и ресурсов аграриев. Нужно провести аудит деятельности и в результате сконцентрироваться на самых прибыльных направлениях», – поясняет он.

Заместитель министра аграрной политики Украины по вопросам евроинтеграции В. Рутицкая убеждена, что посевная невозможна без качественных семян и средств защиты растений. Ведь в случае изменения количественной структуры экспорта из Украины мировые цены на продукцию растениеводства неминуемо пошатнутся. «Иностранные компании могут обеспечить поддержку в совместном ведении бизнеса украинским производителям и таким образом обеспечить стабильность структуры мировых цен. Сегодня задача номер один – построить стратегию win-win между аграриями и поставщиками. Мы работаем с ассоциациями и поставщиками по вопросам помощи сельхозпроизводителям», – рассказывает она.

Кроме того, с 15 марта на официальном интернет-портале Министерства аграрной политики и продовольствия Украины стартовали публичные консультации по разработке Единой комплексной стратегии развития сельского хозяйства и сельских территорий Украины на 2015–2020 гг.

Сами поставщики посевного материала и средств защиты, безусловно, заинтересованы в таком подходе профильного министерства. По словам финансового директора «DuPont Pioneer Украина» Е. Дуниной, компания усовершенствовала механизмы финансовой поддержки с учетом текущей ситуации. «Появились и новые аспекты. Перевод части послесезонных скидок в предсезонные, чтобы минимизировать отвлечение денежных средств украинских аграриев. Наша компания продолжает второй сезон фиксировать льготный курс, который является значительно привлекательнее фактического, с целью формирования более доступных цен на семена, принимая на себя значительные курсовые риски», – отмечает она.

Источником экономии расходов на посевную является также участие аграриев в улучшенной мотивационной системе за раннее прогнозирование и

ранний заказ семян бренда Pioneer «Пионер плюс», при выполнении которого предусмотрено вознаграждение клиентов за точность прогнозирования будущих покупок, а также получение гибридов-новинок по символической цене.

Н. Верницкий прогнозирует, что этой весной часть мелких хозяйств с высокой себестоимостью производства разорятся и уйдут с рынка. Их место могут занять средние сельхозпроизводители, поскольку, как показал опыт, наиболее успешными в Украине являются хозяйства с земельным банком до 15–25 тыс. га. «Количество “середнячков” без большой заемной нагрузки, но с хорошо развитыми технологиями в ближайшие годы будет только расти. В отличие от агрохолдингов, большинство из которых эффективностью бизнеса также похвастаться не могут. Вскоре крупные латифундисты начнут распродавать свои земельные банки по частям», – резюмирует он.

Кредитоспособность компаний агропромышленного сектора Украины будет оставаться под давлением в свете возросшего риска получения в 2015 г. низкого урожая из-за повышения стоимости посевной кампании и ограниченного доступа к финансированию, говорится в сообщении Международного рейтингового агентства Fitch Ratings. «Низкий урожай наиболее сильно скажется на производителях зерна, зернотрейдерах и перерабатывающих компаниях, в то время как производители мяса и яиц, на наш взгляд, не должны иметь проблем с закупкой кормов», – говорится в сообщении.

Согласно сообщению, несмотря на то, что рейтинги украинских сельскохозяйственных компаний учитывают некоторую волатильность прибыли и риски ликвидности, Fitch может рассмотреть возможность негативных рейтинговых действий в случае дальнейшего ухудшения ситуации.

По прогнозам Fitch, резкая девальвация гривни приведет к значительному повышению стоимости весенней посевной кампании, которая начинается в марте, так как основную часть затрат (семена, удобрения, топливо, средства защиты растений и запчасти для сельскохозяйственной техники) составляет импортный товар или же цены привязаны к доллару США. Агентство ожидает, что в 2015 г. рост потребности в оборотном капитале, которая не покроется за счет внешнего финансирования и за счет выручки от продажи урожая прошлого сезона, окажет существенное давление на бизнес украинских сельскохозяйственных компаний.

По прогнозам агентства, больше всего пострадают мелкие и средние производители сельхозкультур, тогда как крупные сельскохозяйственные холдинги сумеют провести посевную. «Однако мы ожидаем снижения урожайности и, как следствие, более низких продаж зерна в этом году. Тем не менее, мы полагаем, что их (крупных холдингов) маржа EBITDA останется достаточно стабильной, если не произойдет существенного падения цен на зерно», – отмечается в сообщении.

Учитывая сказанное выше, становятся объяснимыми рекордные объемы и темпы экспорта зерновых из Украины – для многих игроков агрорынка

именно экспорт дает возможность получить «живые» деньги. Фактические объемы экспорта зерна из Украины по состоянию на 13 марта 2015 г. составляют 25,65 млн т, из которых: пшеницы – 9,47 млн т, кукурузы – 12,05 млн т, ячменя – 3,87 млн т и других зерновых – 259 тыс. т. Об этом сообщает Министерство аграрной политики и продовольствия Украины. Загружено на суда еще 65 тыс. т зерновых.

Таким образом, объемы экспортируемых и подготовленных к экспорту зерновых составляют 25,72 млн т (пшеницы – 9,49 млн т, ячменя – 3,90 млн т и кукурузы – 12,08 млн т).

Безусловно, рекордный экспорт станет важным стимулом для поднятия внутренних цен на зерновые культуры, причем как в продовольственном, так и в фуражном сегментах. В свою очередь, это отразится на отпускных ценах отечественного пищевого сектора – от хлебо-булочных изделий до мясо-молочного сегмента.

Согласно прогнозам компании «УкрАгроКонсалт», в 2015 г. Украина может собрать около 55 млн. т зерна и около 15,7 млн т масличных культур. В условиях резкого спада экономики роль экспорта сельхозтоваров и притока валюты трудно переоценить. 2014/15 маркетинговый год показал, что страны Европы перешли из разряда импортеров причерноморского зерна и масел в разряд конкурентов. И это несмотря на небольшие льготы, предоставленные ЕС для украинских агроэкспортеров. Согласно сообщению заместителя министра агрополитики В. Рутицкой, в первой декаде марта Украина исчерпала годовые квоты ЕС на экспорт кукурузы, меда, яблочного и виноградного соков, а также квартальную квоту по мясу птицы. «На сегодняшний день мы имеем четыре квоты, по которым выделенные объемы были исчерпаны досрочно: это квота на экспорт кукурузы (400 тыс. т), меда (5 тыс. т), почти исчерпаны позиции по яблочному и виноградному соку – на 98,4 % (остаток составляет 157 т из 10 тыс. т) и квартальную квоту по мясу птицы (4 тыс. т)», – цитирует В. Рутицкую пресс-служба Минагропрода.

В этой связи заместитель министра отметила, что 21 апреля состоится заседание «Диалог Украина – ЕС» по аграрным вопросам, на котором будут рассмотрены положения Соглашения об ассоциации в части расширения доступных Украине квот.

В данных условиях, стратегической целью украинских агроэкспортеров должно стать продвижение на восток. Тенденции увеличения продаж на азиатские рынки уже наблюдаются в течение последних двух сезонов. В 2014/15 году Украина поставила в страны Юго-Восточной Азии более 7 млн т зерновых и масличных культур и продуктов их переработки. Важными покупателями продукции украинского агросектора также являются Турция, Египет, некоторые страны Ближнего Востока и Северной Африки.

Необходимо отметить, что продвижение зерна и масел на азиатские рынки является объективной тенденцией. Рынки азиатских стран считаются наиболее перспективными, как за счет роста численности населения, так и из-за изменения потребительских предпочтений. Согласно прогнозам аналитиков глобального рынка, в текущем сезоне на долю стран региона

приходиться около 43 % мирового потребления зерна и около 48 % потребления растительных масел. Однако на этих рынках украинским экспортерам также необходимо выдержать острую конкуренцию со стороны других мировых лидеров агропрома, к тому же, на то, что даже эти емкие рынки смогут в ближайшем будущем заменить Украине рынки стран СНГ, рассчитывать не стоит – это возможно только при долгосрочной обдуманной стратегии.

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

«Турецький потік» у контексті європейської та національних стратегій енергетичної безпеки й економічного розвитку

(Завершення. Початок у попередніх випусках)

Російська сторона, найімовірніше, прагнутиме скористатись не лише економічними проблемами Туреччини, а й складною військово-політичною ситуацією у Близькосхідному регіоні, щоб схилити Туреччину хоч би до якоїсь підтримки «Турецького потоку». Тобто російська сторона може вдатись до так званого «пакетного підходу» в лобіюванні «Турецького потоку». Тому ставлення Туреччини до реалізації проекту «Турецький потік» дійсно може бути доволі неоднозначним.

Так, у сфері атомно-енергетичної співпраці «Росатом» незабаром розпочне будівництво атомної електростанції «Аккую» на південному узбережжі Туреччини. Немає, щоправда, поки відповідей на інші запитання: як поставлятиметься паливо для АЕС, і що робити з відпрацьованим паливом? Крім того, той факт, що Туреччина не долучилася до санкцій ЄС проти Росії, дасть змогу наростити експорт турецької аграрної продукції до РФ.

Крим, зазначають оглядачі деяких ЗМІ, також не став «яблуком розбрату» між Туреччиною та Росією. Незважаючи на заяви турецького президента Ердогана про те, що Туреччина «не залишить кримських татар у біді», позиція Анкари в цьому питанні залишається неоднозначною. «Схоже, Туреччина обмежиться захистом мечетей та мусульманських культурних центрів в Криму. А от на політичну підтримку меджлису кримськотатарського народу розраховувати не варто. Просування Туреччини на Близькому Сході і у Центральній Азії стримується, з одного боку, шіїтським Іраном, з іншого – надійними союзниками США – саудитами. Оскільки Анкара не може тягатися на рівних із країнами-експортерами нафти й газу, Ердоган шукає підтримку на стороні. І знаходить її в Росії, яка, балансуючи на межі міжнародної ізоляції, радо приймає в союзники кожного бажаного».

«Стратегія Ердогана проста і цілком раціональна. Поблизу своїх

кордонів, на розбурханому Близькому Сході, турецький президент намагається відігравати роль посередника між регіональними ворогами – шиїтами на чолі з Іраном та сунітами Саудівської Аравії, які активно фінансують сирійську опозицію. Мета Ердогана в глобальному масштабі – скористатися вигідним геополітичним положенням своєї країни, перетворивши її на важливий економічний і транзитний міст між Європою та Азією».

І таким положенням Туреччини та прагненнями її керівництва й може скористатись Росія. Зокрема, на нинішньому етапі Росії важливо одержати хоч би якусь часткову підтримку проекту «Турецький потік» з боку Туреччини. Мова може йти, наприклад, про російсько-турецьке співробітництво у створенні вже згадуваних вище підземних сховищ газу на території Туреччини, яке буде подаватись російською пропагандою як участь цієї країни в проекті «Турецький потік».

Презентуючи ідею будівництва «Турецького потоку», російські можновладці знову згадали про свої наміри з освоєння нових газових ринків, альтернативних європейському. Узагалі, проблема виходу російських газовидобувних компаній (причому не лише «Газпрому») на нові міжнародні ринки сама по собі заслуговує на окремого аналізу. У цій роботі ми розглядатимемо це питання лише в контексті перспектив реалізації проекту «Турецький потік».

Насамперед, згадаємо про широко розрекламовані останнім часом у російських ЗМІ плани експорту російського газу до Китаю. До речі, історія таких намірів, за великим рахунком, починається з 1996 р., коли було започатковано укладання відповідних меморандумів про наміри між російською та китайською сторонами. Щоправда, минулого року сталися події, які можна розглядати як спробу практичної реалізації планів з експорту російського газу до Китаю.

Як відомо, минулого року президент Росії В. Путін зустрівся з головою КНР Си Цзиньпином у Пекіні під час саміту АТЕС. Москва й Пекін підписали 17 угод, у тому числі меморандум у сфері поставок газу з Росії в Китай за західним маршрутом (газопровід «Алтай»), а також рамкову угоду про поставки газу між російським «Газпром» і китайською CNPC. Про це повідомив голова правління «Газпрому» О. Міллер. «Поставки будуть здійснюватися з родовищ Західного Сибіру, це та ж ресурсна база, що використовується для поставок у Європу», – сказав О. Міллер. За його словами, у документах визначено основні умови поставок газу в Китай в обсязі 30 млрд куб. м на рік, строк контракту визначений у 30 років. За графіком сам договір повинен бути підписаний у 2015 р., сказав офіційний представник «Газпрому» С. Купріянов. Але суму контракту він не назвав.

У травні 2014 р. «Газпром» і CNPC уже підписали 30-річний договір на поставку до 38 млрд куб. м газу на рік за східним маршрутом по газопроводу, що дістав назву «Сила Сибіру», із Чаяндинського й Ковиктінського родовищ у Забайкаллі. Будівництво газопроводу почалося 1 вересня 2014 р., а початок експорту цим газогоном на момент підписання контракту очікувалося з

2019 р. Загальна сума цього контракту оцінювалася на момент його укладання в 400 млрд дол. Щоправда, слід наголосити, що газ із цих забайкальських родовищ не є ресурсною базою, що використовується для поставок російського газу до Європи.

Утім, оглядачі російських ділових ЗМІ наголошують, що угоду про стратегічне співробітництво «Газпром» і CNPC уклали ще у 2004 р., а через два роки – протокол про поставки газу. Спочатку було обрано два маршрути – із Західного й Східного Сибіру. Росія споконвічно називала західний маршрут – газопровід «Алтай» (довжина – 2,6 тис. км) пріоритетним, тому що він передбачав експорт газу з вже діючих родовищ на Ямалі. Але CNPC не потрібний був газ на західному кордоні з Росією, і вона наполягла на східному газопроводі – «Сила Сибіру» (довжина – 4 тис. км, потужність – 38 млрд куб. м газу) від Чаяндинського й Ковиктінського родовищ, розробка яких тільки починається. На західному кордоні Китай домовився про поставки газу із Середньої Азії. Експортний договір по західному маршруту поставок російського газу до Китаю спочатку планувалося підписати у 2011 р., але до укладання контракту по східному маршруту переговори практично були заморожені.

Ще у вересні минулого року голова правління «Газпрому» О. Міллер заявляв, що на зустрічі лідерів Китаю й Росії може бути укладений договір по західному маршруту. А Путін тоді завірив громадськість, що у разі потреби газопровід «Алтай» можна буде побудувати навіть швидше, ніж газопровід «Сила Сибіру». Але пізніше представник «Газпрому» не став коментувати, який газопровід стане до ладу раніше.

Щоправда, згодом у ЗМІ з'явилися повідомлення, що розробка й транспортування газу по трубопроводу «Сила Сибіру» з Чаяндинського родовища почнеться лише у 2020 р., тобто на два роки пізніше від запланованого раніше терміну. Про це повідомив заступник начальника Чаяндинського управління компанії «Газпром добыча Ноябрьск» В. Селін.

Як раніше повідомляли деякі російські ЗМІ з посиланням на міністра енергетики РФ О. Новака й топ-менеджерів «Газпрому», терміни введення газопроводу «Сила Сибіру» в експлуатацію можуть бути зрушені на два роки пізніше від запланованих спочатку, якщо Китай зі своєї сторони не завершить підготовку газової інфраструктури для приймання російського газу. Можливість перенесення строку введення цього газопроводу в експлуатацію враховано в підписаному у травні 2014 р. контракті між «Газпромом» і CNPC.

Під час підписання договору по східному маршруту в травні 2014 р. передбачалося, що «Газпром» одержить від Китаю аванс у 25 млрд дол. на будівництво газопроводу «Сила Сибіру» (в цілому інвестиції російської сторони за цим контрактом оцінюються в 55 млрд дол.). Але пізніше голова правління «Газпрому» О. Міллер заявив, що цього авансу не буде. «Аванс і авансовий платіж у нас був як елемент переговорів про ціну, – пояснив він. – З урахуванням того що ми досягли остаточної домовленості про ціну, ми не розглядаємо можливість залучення авансу як фінансового інструмента для

подальшого зниження ціни».

«Такого великого контракту на газ немає з жодною країною. Ціна контракту є комерційної таємницею», – заявив глава «Газпрому» О. Міллер. За приблизними підрахунками на момент укладання контракту в травні 2014 р., ціна за 1 тис. куб. м російського газу для Китаю повинна була становити близько 350 дол., що наближається до середньоевропейської ціни газу. Загальна ж вартість поставок газу в Китай, як оголосили представники «Газпрому», у травні 2014 р. становитиме 400 млрд дол. США. Однак під кінець 2014 р. через падіння цін на нафту оціночна вартість поставок російського газу в Китай по трубопроводу «Сила Сибіру» різко знизилася, заявив ще в листопаді минулого року заступник міністра з розвитку Далекого Сходу О. Скуфінський. Тому, за оцінками експертів, падіння оголошених представниками «Газпрому» в травні 2014 р. доходів від продажу російського газу до Китаю цим газогоном могло становити 80–100 млрд дол.

Утім, навіть за високих світових цін на нафту рентабельність проекту «Сила Сибіру» викликала сумніви у ряду експертів. «У “Газпрому” має бути вибір із трьох варіантів: відправляти газ за кордон на китайських умовах, продовжити газопровід до узбережжя Тихого океану й побудувати там завод з виробництва зрідженого природного газу або з’єднати “Сила Сибіру” з російською газотранспортною системою на заході й перекидати потоки газу з європейського ринку на китайський і назад, – пояснює партнер консалтингової компанії Rusenergy М. Крутіхін. – У контексті цих сценаріїв “Сила Сибіру” виглядає як завідомо нерентабельний проект, вигідний тільки підрядникам – власникам будівельних компаній».

Важливою умовою реалізації контракту на експорт газу з Росії в Китай є податкові пільги, наголошують російські експерти. Зокрема, мова йде про звільнення від податку на майно, а також про пільги по податкові на видобуток корисних копалин. Завдяки цим пільгам «Газпром» може заощаджувати до 1 млрд дол. на рік. Проте В. Путін наполягав на рентабельності проекту «Сила Сибіру» під час своєї щорічної прес-конференції 18 грудня 2014 р.

Коротко підсумовуючи перспективи російсько-китайського співробітництва у газовій сфері як альтернативи поставок російського газу на європейський ринок (відповідно до озвучених раніше російськими можновладцями намірів), можна зазначити таке. Родовища Забайкалля, газ з яких газопроводом «Сила Сибіру» постачатиметься до Китаю, не є ресурсною базою для постачання російського газу до ЄС ні із суто технічної (поки), ні з економічної сторони. Тобто в цьому випадку відсутня конкуренція за ресурси газу.

Що ж стосується газопроводу «Алтай», ресурсною базою якого, як і російських газопроводів, зорієнтованих на Європу, є родовища Західного Сибіру, то його реалізації не варто очікувати, мабуть, протягом наступних 8–10 років як через очікуване зниження міжнародних цін на нафту й газ, так і через фактичну незацікавленість Китаю у реалізації цього російського проекту.

До того ж рентабельність поставок газу до Китаю газопроводом «Сила Сибіру» за умов зниження світових цін на нафту, а отже – і на газ, викликає доволі обґрунтовані сумніви у деяких російських експертів. Так само пільги, які отримає «Газпром» на реалізацію проекту «Сила Сибіру» в умовах зниження світових цін на вуглеводні, лягатимуть додатковим навантаженням на російський державний бюджет. Необхідно також наголосити, що відшкодування інвестицій у «Силу Сибіру» «Газпром» і російський державний бюджет тільки почнуть отримувати не раніше 2020 р., коли почнеться продаж газу до Китаю цим газопроводом. А все це об'єктивно зменшуватиме можливість державної підтримки інших російських проектів, включаючи «Турецький потік». Отже, з точки зору попиту на російські фінансові ресурси, доступ до іноземних фінансових ресурсів для «Газпрому» в умовах західних санкцій суттєво погіршений, «Сила Сибіру» є прямим конкурентом «Турецького потоку».

Як зазначалося вище, під час свого грудневого (2014 р.) візиту до Туреччини російський президент В. Путін, презентуючи ідею «Турецького потоку», заявив: «Ми спрямуємо потоки наших енергоресурсів на інші регіони світу, у тому числі з допомогою просування і прискореної реалізації проектів щодо скрапленого природного газу (СПГ)». І це, на його думку, істотно зменшить залежність Росії від збуту свого трубопровідного газу на європейському ринку. Крім того, російські ЗМІ повідомили, що в рамках контракту між «Газпром» і індійською компанією GAIL перші партії російського скрапленого природного газу почнуть надходити в Індію вже з 2017 р., «і навіть якщо строки й будуть порушуватися, то не пізніше 2021 р.». Про це заявив президент РФ В. Путін в інтерв'ю інформаційному агентству РТІ, яке він дав напередодні свого офіційного візиту в Індію наприкінці минулого року. Глава російської держави нагадав, що, згідно з цим договором, обсяг російського експорту – 2,5 млн т СПГ щорічно протягом 20 років.

Однак існують доволі вагомні сумніви в реалістичності таких заяв або ж принаймні можливості їх реалізації протягом найближчого десятиріччя.

У цьому контексті, наприклад, варто згадати, як ще у 2009 р. тодішній заступник голови правління російського «Газпрому» О. Медведєв заявив у інтерв'ю британській пресі, що «Газпром» у наступному десятиріччі стане найбільшим виробником СПГ із 20-відсотковою часткою світового ринку. Але вже тоді незалежні експерти висловлювали думку, що, не маючи достатньої кількості заводів зі скраплення газу й коштів для їхнього будівництва, Росії годі сподіватися на лідерство в цьому сегменті міжнародного газового ринку.

Утім, на сьогодні в Росії реально функціонує виробництво СПГ лише на Далекому Сході на о. Сахалін. Завод з виробництва СПГ проекту «Сахалін-2» було запущено в лютому 2009 р., і він належить спільному з іноземним капіталом підприємству – компанії «Сахалін Енерджі». Нинішня потужність цього заводу – трохи більше 10 млн т СПГ на рік. Сьогодні компанія «Сахалін Енерджі», як стверджує її прес-служба, забезпечує понад

4 % світового ринку СПГ. Основна частка продукції цього заводу поставляється в Японію й Республіку Корея. СПГ проекту «Сахалін-2» також відвантажувався в КНР, Індію, Таїланд і на Тайвань. Увесь обсяг СПГ, вироблений на двох технологічних лініях заводу «Сахалін Енерджі», законтрактований по довгострокових контрактах.

Наведене означає, що російський СПГ із Сахаліну дійсно може надходити до Індії, про що й говорив, як зазначалося вище, В. Путін. Утім, цей СПГ не має ніякого стосунку до «Турецького потоку», оскільки його доставка економічно доцільна лише на ринки країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Доволі давно в Росії реалізується інший проект із виробництва СПГ, доставка якого можлива й на європейський газовий ринок – «Ямал СПГ». У цьому проекті російській компанії «Новатек» належить 60 %, а по 20 % належить французькій Total і китайській CNPC. У межах реалізації цього проекту передбачається будівництво заводу з виробництва СПГ, потужністю 16,5 млн т продукції на рік. Крім того, планується розробляти Южно-Тамбейское газоконденсатне родовище на Ямалі, створити морський порт у селищі Сабетта на Ямалі, аеропорт і танкерний флот льодового класу. Загальний обсяг інвестицій у проект «Ямал СПГ» компанія «Новатек» свого часу оцінювала майже у 27 млрд дол. США. За словами ж президента РФ В. Путіна, витрати на проект (за обмінним курсом російського рубля до долара США) становитимуть більш 1 трлн р., тобто понад 30 млрд дол. на той час. Причому частина об'єктів зазначеного проекту, як то морський порт і аеропорт, повинні будуватися за рахунок державного бюджету. Запуск у промислову експлуатацію першої черги заводу потужністю 5,5 млн т СПГ з одночасним відвантаженням його продукції з побудованого на той момент портового терміналу, ще трохи більше року тому, планувався на 2017 р. А вихід проекту «Ямал СПГ» на повну потужність був передбачений на 2018 р.

Щоправда, останнім часом у приватних інвесторів цього проекту з'явилися фінансові проблеми з його реалізацією. Не виключено, що в тому числі й через санкції Заходу проти основного його акціонера Г. Тимченка. І компанія «Новатек» звернулася по допомогу до російського уряду. А напередодні Нового року у російських ЗМІ з'явилося повідомлення, що заступник міністра економічного розвитку РФ М. Подгузов заявив, що кошти з Фонду національного добробуту (ФНД) у сумі майже 150 млрд р. на проект «Ямал СПГ» можуть видати вже в I кварталі 2015 р. «Це буде рублевий інструмент, але із прив'язкою до долара, як за виплатою купону, так і за виплатою основного боргу», – пояснив він. Влада зафіксує еквівалент 150 млрд р. у доларах на дату придбання облігацій, від цієї суми розрахують розмір регулярного купона, і компанія-оператор проекту «Ямал СПГ» буде виплачувати відсотки в рублях за встановленим курсом рубля до долара. У такий же спосіб компанія погасить «тіло» боргу: доларовий еквівалент 150 млрд р. компанія виплатить у рублях за курсом долара на дату погашення.

За словами М. Подгузова, кошти ФНД на проект «Ямал СПГ» нададуть на

15 років. «Ставка попередньо може скласти LIBOR плюс 3 %», – підкреслив заступник міністра.

Таким чином, наголошують деякі з російських ЗМІ, держава має намір фінансувати приватний проект (у якому в російській державі немає своєї частки) за рахунок державних коштів із ФНД. При цьому журналісти нагадують, що ФНД наповнюється за рахунок нафтогазових доходів федерального бюджету. Фонд створено 1 лютого 2008 р. після поділу Стабілізаційного фонду на Резервний фонд і Фонд національного добробуту. ФНД є частиною системи пенсійного забезпечення громадян Росії і являє собою частина коштів федерального бюджету, що підлягають окремому обліку й управлінню з метою забезпечення співфінансуванню добровільних пенсійних заощаджень громадян Росії, а також для забезпечення збалансованості (покриття дефіциту) бюджету Пенсійного фонду Росії. На 1 листопада 2014 р. на рахунках Фонду національного добробуту було понад 3,5 трлн р.

До того ж відсоткова ставка по кредиту, яку російська держава в рублях надає приватній компанії нижче нинішньої облікової ставки Центрального банку Росії і, вочевидь, буде нижче рівня інфляції в Росії протягом кількох найближчих років. Тобто фактично за рахунок російських державних коштів фінансується приватна компанія, до того ж з високою часткою іноземних (французьких і китайських) інвестицій. Причому поки попередні угоди (а точніше – угоди про наміри, а не остаточні контракти) по проекту «Ямал СПГ» підписано на поставки СПГ, для виробництва якого достатньо 8–9 млрд куб. м природного газу. Це – той обсяг природного газу, який може розглядатись як конкурентний у сировинній базі «Південного/Турецького потоку», якщо брати до уваги заяву В. Путіна про наміри Росії розвивати виробництво СПГ та виходити на нові газові ринки. Для залишку природного газу в обсязі 54–55 млрд куб. м ще треба шукати альтернативні ринки збуту.

Навіть коли проект «Ямал СПГ» вийде на повну потужність (звичайно, якщо припустити, що весь вироблений цим підприємством СПГ буде знаходити збут), то для його повного завантаження знадобиться приблизно 23–25 млрд куб. м природного газу. Тобто проект «Ямал СПГ» потребує для своєї реалізації лише 37–40 % газу, призначеного для «Південного/Турецького потоку». І знову ж таки для решти 38–40 млрд куб. м природного газу, призначеного для «Південного/Турецького потоку», треба шукати ринки збуту.

До того ж вельми складною є логістика поставок скрапленого природного газу, виробленого за проектом «Ямал СПГ» як через віддаленість цього підприємства від основних споживачів газу у Європі та Азії, так і через обмеження на рух спеціалізованих танкерів в умовах вкритих кригою арктичних морів. Ці проблеми на шляху конкурентоспроможності на міжнародних ринках російського СПГ, виробленого у рамках зазначеного проекту, добре усвідомлюються російськими фахівцями.

Мабуть саме тому в другій половині січня цього року в російських ЗМІ, із посиланням на агентство Reuters, з'явилось повідомлення, що «Газпром»

прийняв рішення побудувати завод зі скраплення природного газу (СПГ) у районі нафтоекспортного порту Усть-Луга, що на березі Фінської затоки. «Потужність заводу – 10 млн т СПГ на рік з можливістю розширення до 15 млн т на рік», – говориться в повідомленні. «Газпром» повідомив, що нове виробництво зі скраплення газу дасть змогу цій компанії вийти на нові ринки газу. Деякі російські ЗМІ також згадують, що Росія неодноразово говорила про своє прагнення в три – чотири рази збільшити свою нинішню частку у світовому виробництві СПГ, яка нині не перевищує 5 %. Тобто за обсягами використання природного газу для скраплення проект «Газпрому» близький до проекту «Ямал СПГ». Утім, на газпромівський проект тепер поширюватимуться західні санкції. Та й у проекті «Газпрому» доставка природного газу для скраплення повинна здійснюватися на більшу відстань, ніж у проекті «Ямал СПГ». Тому можна припустити, що сукупні витрати на побудову заводу зі скраплення природного газу в районі нафтоекспортного порту Усть-Луга на березі Фінської затоки будуть близькими до витрат на проект «Ямал СПГ», тобто близько 25–30 млрд дол. США. Зазначене викликає певні сумніви щодо реальних реалізації перспектив цього проекту як альтернативи транзиту російського газу до Європи територією України.

Водночас, розглядаючи перспективи розвитку великомасштабного виробництва СПГ у Росії, доцільно згадати наведені вище аргументи керівника Центру проблем енергетичної безпеки Інституту США і Канади РАН А. Корнєєва щодо нереалістичності протягом найближчих п'яти – шести років великомасштабних поставок СПГ зі США до Європи. Свою оцінку російський науковець обґрунтовував потребою США та Європи в дуже дорогій інфраструктурі (криогенні танкери водотоннажністю не менше 300 тис. т й відповідне портове устаткування), нестачею коштів у США та європейських країн, а також дестимулюючим впливом низьких цін на вуглеводні на реалізацію проектів із транспортування СПГ.

Закономірно напрошується питання: «А чи краща в цьому плані нині ситуація у Росії?» Звичайно, ні. Крім того, варто згадати про відсутність у Росії відповідних технологій для виробництва СПГ, режим санкцій Заходу, які стосуються російської нафтогазової сфери, погіршення фінансово-економічного стану «Газпрому» та й російського господарства в цілому, а також той факт, що ЄС і, особливо, США, на відміну від Росії, емітують світові резервні валюти. Обсяги ж надходження вільноконвертованих валют до Росії на тлі стрімкого зниження цін на вуглеводні будуть зменшуватись.

Екстраполювавши згадану оцінку російського науковця щодо можливості масштабних поставок американського СПГ до Європи на задекларовані російські плани виходу на міжнародні ринки СПГ з урахуванням наведених вище зауважень, можна зробити висновок, що Росії для створення вагомого експортного потенціалу власного СПГ потрібен буде ще більший період часу, ніж американцям. Тобто більше шести років. А це означає, що власні потужності з виробництва СПГ, здатні переробляти хоча й значні обсяги газу, але не такі, що транспортуються нині через територію України, можуть з'явитись у Росії тільки в першій половині наступного

десятиріччя. Та й то лише за вельми сприятливих для російської економіки внутрішніх і зовнішніх умов розвитку. А ймовірність збігу таких обставин, принаймні найближчими роками, видається доволі сумнівною.

Тому переробка та експорт російського газу на міжнародні ринки у формі СПГ як альтернатива збуту російського газу на європейському ринку, що матиме критичне значення для європейських споживачів принаймні протягом найближчого десятиріччя, видається вельми сумнівною. Відповідно, ультиматум ЄС, як це роблять російські високопосадовці – «або ЄС підтримає реалізацію проекту “Турецький потік”, або відповідні обсяги російського газу будуть спрямовані на інші ринки у формі скрапленого газу», дійсно більше нагадує політичний блеф, ніж реальну економічну погрозу.

Що ж стосується стратегії «Газпрому» власне на європейському ринку, то якихось дійсно реальних радикальних, а тим більш ефективних, новацій тут не проглядається. Проведений вище аналіз показує, що проект «Турецький потік» не є стратегічною новацією ні з логістично-організаційної, ні з фінансово-економічної, ні з політико-правової сторони. Росія поки лише може декларувати його, як і поставки свого газу до Китаю або ж свій потужний вихід на міжнародні ринки СПГ, як власну відповідь на газову політику ЄС.

Утім, деякі вітчизняні оглядачі, оцінюючи російську ініціативу з «Турецьким потоком», вважають, що «нинішнім “кидком” на південь, до грецького кордону, “Газпром” ставив перед собою три справжні цілі, які не мають нічого спільного з намірами поставляти газ у Європу. По-перше, продемонструвати ЄС, що й поблизу його кордонів є охочі мати справу з Москвою. По-друге, сповільнити реалізацію TANAP, відкривши нові дискусії на тему збільшення його потужності та доцільності... І, нарешті, по-третє, – запобігти чи відкласти на максимальний термін захід у Грецію і/або Туреччину газу з кіпрських родовищ. Якщо це станеться, ринок півдня Європи для “Газпрому” закритий остаточно й назавжди». Хоча, як зазначалося вище, самих лише кіпрських родовищ газу замало для витіснення «Газпрому» з газового ринку півдня Європи.

Крім того, «Газпром» на сьогодні не має солідних іноземних партнерів для прокладання морської ділянки «Турецького потоку». Адже наприкінці грудня минулого року російський газовий монополіст сам оголосив про те, що він викупив усі частини своїх західних партнерів у проекті газопроводу «Південний потік». Ідеться про викуп акцій у компаній Eni з Італії, Wintershall з Німеччини та EDF з Франції. Сума угоди не розголошується. Однак у Німеччині представники компанії BASF, яка була партнером Wintershall по цьому проекту, підтвердили, що ціна, яку виплатив європейським компаніям «Газпром», цілком достатня для компенсації збитків, які понесли ці компанії. З іншого боку, як зазначалося вище, Туреччина заявила, що не братиме участь у прокладанні морської ділянки «Турецького потоку». В умовах же агресії Росії проти нашої країни та режиму санкцій, що стосуються і нафтогазової сфери, наголошується в деяких вітчизняних ЗМІ, неможливо уявити, що європейські компанії

візьмуть участь у новій авантурі Кремля. А проведений вище аналіз наводить на думку, що така точка зору є доволі обґрунтованою.

4. «Турецький потік» у контексті російської внутрішньої та зовнішньої політики

Попри те, що голова правління НАК «Нафтогаз України» А. Коболев назвав проект газопроводу «Турецький потік» «політичним блефом», не варто відмовлятися і від аналізу політичних аспектів публічного проголошення керівництвом Росії намірів реалізувати цей проект. Причому можна припустити, що публічні заяви російських посадовців щодо майбутнього будівництва «Турецького потоку» були адресовані як зовнішній, так і внутрішній аудиторії.

Останні представлені російським суспільством у цілому й, насамперед, широким загалом. Адже коли провалилася ідея реалізації «Південного потоку» (South Stream), то й з'явилася проблема виправдання перед російською громадськістю доцільності витрат державних коштів, уже здійснених під цей проект. Адже, за повідомленнями російських ЗМІ, починаючи з 2012 р., «Газпром» профінансував роботи по «Південному потоку» на загальну суму 4,66 млрд дол. Тому тепер «Турецький потік», вочевидь, виконує таку внутрішньоросійську громадсько-політичну функцію, як обґрунтування доцільності витрат коштів, насамперед державних, на реалізацію проекту «Південний потік» без публічного аналізу доцільності або хоча б ефективності цих витрат.

У контексті майбутніх президентських виборів у Росії, на яких, поза всяким сумнівом, буде висунуто кандидатуру В. Путіна, ідея будівництва «Турецького потоку» теж може виконувати певну внутрішньополітичну функцію. Основне її завдання в цьому напрямі – підтримка іміджу В. Путіна як мудрого, далекоглядного керівника, захисника інтересів Росії у протистоянні із Заходом (не лише з Європою, а й зі США, які прагнуть витіснити Росію з європейського газового ринку) і, урешті-решт – «переможця». Адже «переможець», образ якого прагне будувати значна частина російських ЗМІ, не зазнав поразки при спробі реалізації вельми сумнівного проекту міжнародного магістрального газопроводу «Південний потік», а висунув ідею будівництва «Турецького потоку», який вигідний (згідно з російською трактовкою) не лише Росії, а й Туреччині та ряду держав-членів ЄС.

Тобто не виключено, що в найближчі роки важлива пропагандистська внутрішньополітична функція «Турецького потоку» буде полягати у підтримці іміджу Росії-місіонера та Росії-переможниці. У подальшому ж трансформація зазначеної пропагандистської внутрішньополітичної функції «Турецького потоку» залежатиме від того, які практичні кроки буде зроблено на шляху реалізації цього проекту.

Як зазначається, наприклад, у деяких українських ЗМІ, «в умовах агресії Росії проти нашої країни та режиму санкцій, які стосуються і нафтогазової

сфери, неможливо уявити, що європейські компанії візьмуть участь у новій авантурі Кремля. Але В. Путін нічого не робить просто так. Казка про «Турецький потік» потрібна йому, щоб показати на внутрішньому ринку – дивіться, Росія залишається ключовим гравцем, і немає ніякої ізоляції: Китай, Індія й Туреччина з нами».

Не варто забувати й про зовнішньополітичну функцію «Турецького потоку». Як зазначають деякі вітчизняні оглядачі, «дивно, але факт, – Росія навіть не зверталася офіційно до Єврокомісії з проханням вивести «Південний потік» з-під дії Третього енергопакета. Із самого початку цей проект планувався для тиску на ЄС та Україну з метою отримання контролю над нашою газотранспортною системою. Звідси ж – нескінченна брехня про розкрадання газу, ненадійність наших газопроводів і прагнення за будь-яку ціну зайти на внутрішній ринок України. Тепер, до речі, «Газпром» проривається на внутрішній ринок Туреччини. Поки що його присутність ледве помітна, однак може й посилитися». Імовірна спроба реалізації Росією «пакетного підходу» у відносинах з Туреччиною, коли перспективи будівництва «Турецького потоку» пов'язуються в одне ціле з вирішенням інших, у тому числі й політичних питань, була розглянута вище.

Цілком імовірно, що тема будівництва «Турецького потоку» використовуватиметься російською стороною для певної дестабілізації соціально-політичної ситуації на Південному-Сході Європи, а деякою мірою навіть і в ЄС у цілому. Орієнтовані на Європу канали російської пропаганди мають можливість доносити до певної частини європейців образ «Турецького потоку» як засобу поліпшення добробуту населення деяких європейських країн, використовувати його для дискредитації в очах європейських виборців енергетичної політики Євросоюзу, особливо створення в його рамках Енергетичного союзу. Адже саме Енергетичний союз разом із Третім енергопакетом ЄС стає потужною перепоною на шляху монопольних зазіхань «Газпрому» на європейському газовому ринку. У більш широкому контексті «Турецьким потоком», точніше загроза його реалізації, Росія може скористатись при спробі досягти якихось інших, знову ж таки «пакетних» домовленостей з ЄС.

Не можна відкидати й такої ситуації, коли «Турецький потік», а точніше – погроза його реалізації буде використовуватись Росією як засіб тиску на Україну в українсько-російських газових перемовинах уже навесні 2015 р. І це при тому, що, як визнають навіть деякі російські експерти, українці жодного разу не порушили умов транзиту газу, забезпечувати який вони повинні не тільки за контрактом між «Газпромом» і «Нафтогазом», а й за договором до Енергетичної хартії (хоча в Москві й звучали обвинувачення в порушеннях умов контракту з транзиту, європейські одержувачі російського газу не виявили в перебоях провини української сторони). Ця ратифікована Києвом міжнародна угода визначає як обов'язок України безперешкодно пропускати через свою територію чужі енергоносії за наявності технічної можливості – що вона й робить. Нагадаємо у зв'язку з цим, що раніше єврокомісар ЄС М. Шефчович заявив, що рішення «Газпрому»

переспрямувати поставки газу до турецько-грецького кордону є порушенням чинних домовленостей і Україну не можна виключати із системи транзитних поставок газу до ЄС.

Як бачимо, спектр потенційних «політичних» функцій «Турецького потоку» доволі широкий. Тому не можна відкидати, що принаймні деякі з них російська сторона спробує реалізувати.

5. Висновки

Проведене вище дослідження показує, що російський проект «Турецький потік» не отримає відповідної правової та економічної підтримки з боку Європейського Союзу, оскільки суперечить основам енергетичної політики цієї організації. Адже реалізація цього проекту зовсім не поліпшує енергетичну безпеку ЄС, не сприяє розвитку конкуренції на європейському газовому ринку. Однак через збільшення відстані доставки газу через «Турецький потік» його ціна для європейських споживачів зростатиме.

Зі свого боку Росія не має нині достатніх технічних і фінансових ресурсів, щоб в умовах західних санкцій одноосібно в повному обсязі реалізувати проект «Турецький потік». Та й нинішнє, а тим більш очікуване на перспективу, зниження міжнародних цін на нафту й, відповідно, газ не сприяє реалізації цілого ряду капіталоємних енергетичних проектів, включаючи «Турецький потік». На перепоні реалізації «Турецького потоку» стоїть й політика ЄС, спрямована на диверсифікацію джерел та шляхів постачання енергоносіїв до Європи та на демонополізацію європейського газового ринку.

Тому можна припустити деякі такі сценарії перебігу подій навколо «Турецького потоку». Остаточне рішення щодо «Турецького потоку» буде ухвалюватися російською стороною пізніше, найімовірніше, напередодні майбутніх президентських виборів, десь у 2017 р. У цей період російська сторона, мабуть, прагнучиме домогтись від Європейського Союзу та (чи) від України якихось серйозних економіко-політичних поступок, причому не обов'язково в газовій сфері.

А приблизно десь у 2017 р. проект «Турецький потік» уже може безпосередньо опинитись у вирі підготовки до президентських виборів у Росії. Тоді, як крайній захід, через обмеженість фінансових можливостей Росії у зв'язку зі зниженням міжнародних цін на нафту й газ може бути ухвалене рішення про будівництво лише однієї гілки «Турецького потоку». Адже планувалося, що морська ділянка «Південного потоку» складатиметься з чотирьох ниток газопроводів з максимальною потужністю транспортування по 15,75 млрд куб. м газу кожна. Як відомо, за своєю потужністю (63 млрд куб. м) й технічними характеристиками газопроводу «Турецький потік» є аналогом «Південного потоку». Водночас прикметно, що з нового газопроводу «Турецький потік» власне для потреб Туреччини передбачено лише 14 млрд куб. м газу. Таким чином для задоволення цих потреб достатньо роботи лише однієї (!) гілки «Турецького потоку».

Таке може статися принаймні за двох умов. По-перше, якщо на той момент санкції Заходу проти Росії не заблокують саму технічну можливість

будівництва морської ділянки «Турецького потоку» як такої. І, по-друге, якщо, знову ж таки на той момент, буде готова відповідна технічна документація на будівництво необхідних об'єктів газової інфраструктури на території Туреччини та буде отримана відповідна згода цієї держави на будівництво «Турецького потоку».

Далі на повну потужність запрацює російська пропагандистська машина активної підтримки «Турецького потоку» як у Росії, так і за її межами. Однак у процесі будівництва самого «Турецького потоку» російською стороною буде взята певна пауза в очікуванні якихось сприятливих для Росії змін на міжнародних газових ринках. І вже потім або продовжиться будівництво інших (однак не обов'язково всіх анонсованих раніше) потужностей «Турецького потоку», або ж плавний перехід цього проекту в небуття. Причому останній варіант перебігу подій виглядає на сьогодні значно більш вірогідним. Все це, звичайно, відбуватиметься під супровід російської пропагандистської машини. Причому треба ще раз звернути увагу на поки суто гіпотетичний характер наведеного сценарію.

Варто також нагадати, що кон'юнктура міжнародних ринків нафти й газу в період, коли російська сторона лобювала реалізацію проекту «Південний потік», була набагато більш сприятливою для неї, ніж нині, коли Росія висловлює наміри реалізувати замість «Південного потоку» «Турецький потік». Утім, «Південний потік» так і не було реалізовано. Тому очікувати на повну реалізацію «Турецького потоку» до 2019 р., як це анонсується «Газпромом», теж не варто. Тобто поки «Турецький потік» більше схожий на новий політичний міф, ніж на перспективний інвестиційний проект (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Вести (<http://www.vestifinance.ru>). – 2014. – 20.11; 9, 18, 30.12; Версиі.com (<http://versii.com>) – 2015. – 21.01; Главком (<http://glavcom.ua>). – 2014. – 19, 25.12; 4, 12, 13.01, 7.02; Дзеркало тижня. – 2014. – № 46; 2015. – № 1, 4; Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2014. – 24, 30.09, 25.11; 5, 11, 30.12; 2015. – 14, 15, 20, 23, 26, 27; Економічна правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2015. – 20, 25.01; 13, 16.02; Європейська правда (<http://www.eurointegration.com.ua>). – 2014. – 19.06, 3.12; 2015. – 15, 16.01; Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>). – 2015. – 21,22.01, 11.02; Корреспондент.net (<http://ua.korrespondent.net>) – 2014. – 2, 9, 10.12; 2015. – 12.01; Минфин (<http://minfin.com.ua>) – 2014. – 15.12; ПРАЙМ (<http://1prime.ru>) – 2014. – 6.12; 2015. – 14, 16, 19, 21, 22, 27.01; 4.02; Энергетика Украины (<http://uaenergy.com.ua>). – 2015. – 4, 11.02; INSIDER (<http://www.theinsider.ua>). – 2015. – 14.01; SAKHALIN.INFO (<http://www.sakhalin.info>). – 2014. – 17.03).*

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Чотири науковці факультету технічних систем і енергоефективних технологій СумДУ здобули звання «Міжнародний інженер-педагог» (ING-PAED IGIP) та отримали дипломи європейського зразка з внесенням у міжнародний реєстр «ING-PAED». Тримісячний дистанційний курс в Українській інженерно-педагогічній академії був сертифікований у Міжнародному товаристві з інженерної педагогіки. Звання «Міжнародний інженер-педагог» отримали: доцент кафедри технології машинобудування, верстатів та інструментів, заступник декана факультету ТеСЕТ з міжнародних зв'язків, к. т. н. В. Іванов; доцент кафедри процесів та обладнання хімічних і нафтопереробних виробництв, начальник центру науково-технічної і економічної інформації, к. т. н. А. Артюхов; старший викладач кафедри технічної теплофізики, к. т. н. Д. Левченко; асистент кафедри загальної механіки і динаміки машин, к. т. н. І. Павленко.

Отримання чотирма науковцями СумДУ відповідних звань дає можливість створити на базі університету міжнародний центр IGIP для підвищення кваліфікації викладачів з України та близького зарубіжжя (*Сумський державний університет* (<http://cnti.sumdu.edu.ua/uk/component/k2/item/413-науковці-сумду-отримали-дипломи-європейського-зразка-та-звання-міжнародний-інженер-педагог.html>). – 2015. – 20.01).

* * *

Українська атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» та американська корпорація Holtec International уклали додаткову угоду до Контракту про спорудження в Україні Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП) з трьох атомних електростанцій (АЕС) України. Додаткову угоду підписали президент НАЕК «Енергоатом» Ю. Недашковський і президент та виконавчий директор Holtec International доктор Кріс Сінгх 26 січня в м. Брюссель, Бельгія.

Додаткова угода, зокрема, передбачає, що проектування та будівництво сховища здійснюватиме НАЕК «Енергоатом» (Україна). У той час як постачання спеціального устаткування для сухого зберігання відпрацьованого ядерного палива та його транспортування, а також відповідних технологій, що будуть застосовані як на визначених енергоблоках АЕС, так і при перевезенні відпрацьованого ядерного палива (ВЯП) з АЕС до ЦСВЯП, а також у самому сховищі – здійснює корпорація Holtec International (США).

Документ також передбачає з боку американської компанії розроблення конструкцій устаткування для сухого зберігання та транспортування

відпрацьованого ядерного палива, які використовуватимуться для зберігання ВЯП, та впровадження в експлуатацію розробленої нею технології.

Постачання обладнання за контрактом має бути виконано до кінця 2020 р., при цьому ключовий етап розробки – з 2015 по 2017 р., протягом якого буде виконано проектування та спорудження сховища, постачання та впровадження устаткування та технології Holtec, введення сховища в експлуатацію.

Holtec International поставить для ЦСВЯП 94 системи зберігання відпрацьованого ядерного палива; подальше виробництво цих систем зберігання відпрацьованого палива відбуватиметься в Україні.

Після будівництва пускового комплексу сховища, завершення якого намічене на кінець 2017 р., і введення його в експлуатацію, на ЦСВЯП буде направлятися відпрацьоване ядерне паливо (ВЯП) з трьох атомних станцій – Хмельницької, Рівненської та Південно-Української АЕС. (Запорізька Атомна Електростанція має власне пристанційне сховище ВЯП, яке введено в експлуатацію у 2001 р.). Розроблене Київським науково-дослідним та проектно-конструкторським інститутом «Енергопроект» (КІЕП) техніко-економічне обґрунтування будівництва (ТЕО) сховища передбачає місткість ЦСВЯП в 16530 відпрацьованих тепловиділяючих збірок, у тому числі 12010 □ з блоків ВВЕР-1000 і 4520 □ ВВЕР-440, що дасть змогу повністю забезпечити потреби згаданих АЕС до кінця експлуатації цих енергоблоків.

Метою спорудження ЦСВЯП є посилення енергетичної незалежності України від зовнішніх постачальників енергоресурсів та послуг.

Необхідно також наголосити, що в ЦСВЯП зберігатиметься відпрацьоване ядерне паливо виключно з українських АЕС (не передбачається зберігання ніякого відпрацьованого палива з іноземних реакторів в українському сховищі, тим більше що таке зберігання суперечить вимогам МАГАТЕ та українського законодавства). Сьогодні українські атомні електростанції виробляють більш ніж 50 % від загального обсягу виробленої в країні електроенергії. Відтак створення належних умов для тривалого та безпечного зберігання ВЯП є стратегічним пріоритетом України в енергетичній галузі. Таке тривале та безпечне зберігання дасть можливість виконати міжнародні зобов'язання, які передбачають, що країна з ядерною енергетикою несе остаточну відповідальність за безпечне поводження з її відпрацьованим ядерним паливом, напрацьованим на її АЕС.

Крім того, наявність ЦСВЯП зніме питання вивезення відпрацьованого палива (нині Україна вивозить більш ніж половину свого ВЯП у Росію на технологічне зберігання з подальшою переробкою). За оцінками, витрати на будівництво та експлуатацію ЦСВЯП очікуються майже в чотири рази меншими, ніж сукупні витрати, які сьогодні сплачує Україна, вивозячи ВЯП до Росії; інвестиції у ЦСВЯП окупляться менш ніж через чотири роки експлуатації.

За оцінками генерального проектувальника, ЦСВЯП не матиме ніякого шкідливого впливу на навколишнє середовище в цілому та зокрема на ґрунтові води навіть в разі настання запроектованої аварії. Адже, згідно з

проектом, використовується «суха» технологія зберігання, за якою ВЯП зберігається в середовищі інертного газу в двостінних контейнерах з нержавіючої сталі, які завантажуються в захисні бетонні модулі, розташовані на спеціальному майданчику. Ці захисні модулі призначені для забезпечення фізичного захисту відпрацьованого палива, біологічного захисту від радіоактивного випромінювання, та пасивного тепловідведення під час зберігання палива. Міцність конструкцій цієї системи була перевірена в змодельованих ситуаціях з пожежами, вибухом, землетрусом і навіть падінням на них літака.

Будівництво і подальша експлуатація ЦСВЯП сприятиме екологічній реабілітації зони відчуження та зрештою полегшить відновлення господарської діяльності частини цієї зони та її розвиток (*Кабінет Міністрів України*

(http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247902703&cat_id=244276429). – 2015. – 26.01).

Здобутки української археології

Британские и украинские археологи раскопали в Кировоградской области руины храма. Хронологически храм относят к трипольской культуре медного века, отмечает Институт археологии НАН Украины.

Культовое сооружение площадью 60 на 20 м было построено около 6 тыс. лет назад – это было двухэтажное здание из дерева и глины, окружённое внутренним двориком с портиками по периметру.

Внутри святилища ученые обнаружили восемь глиняных плит – скорее всего, они выполняли функцию алтарей. На одной из плит нашли множество обгоревших костей ягнят. Пол и стены всех пяти помещений второго этажа были окрашены в красный цвет, что создавало торжественную атмосферу, считают археологи.

Храм был обнаружен во время раскопок доисторического поселения вблизи села Небеловка Новоархангельского района. Древнее поселение занимало площадь около 238 га, там размещались более 1,2 тыс. домов и около 50 улиц.

Хронологически его относят к трипольской культуре медного века (5500–2750 гг. до нашей эры). Как случилось и со многими другими трипольскими поселениями, жители в какой-то момент оставили его, спалив все здания (в том числе и храм). (Скорее всего это произошло в результате вторжения неприятеля и традиционной тогда для завоевателей «тактики выжженной земли». – Прим. ред.).

Среди руин также нашли обломки фигурок, изображающих людей. Носы у некоторых из них больше похожи на клювы, глаза отличаются по размеру. Наконец, археологи обнаружили фрагменты украшений из кости и золота.

Культовое сооружение напоминает ближневосточные (Анатолия, Междуречье) святилища той же эпохи. Например, храм шумерского Эриды

(3000 лет до нашей эры) также состоял из отдельных комнат, отмечают археологи
(*Весь Кіровоград*
(http://www.kirovograd.net/shortly/2015/1/12/pod_kirovogradom_nashli_doistoricheskiy_hram_tripolcev.htm). – 2014. – 12.12).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Представники НТУУ «КПІ» продемонстрували фахівцям ІЕЗ ім. Є. О. Патона, а серед них були керівники та провідні спеціалісти підрозділів інституту, ряд готових до реалізації розробок і запропонували колегам взяти участь у подальшій роботі над розв'язанням технологічних проблем, пов'язаних з їх впровадженням у виробництво та вдосконаленням. Ректор університету представив авторів розробок, дав загальну характеристику кожної, а також розповів про діяльність Наукового парку «Київська політехніка» і систему впровадження інновацій, вибудовану в університеті на основі цієї структури.

Тематика більшості проектів, що їх запропонували на розгляд учасників зустрічі науковці КПІ, стосувалися найактуальніших нині для України оборонних проблем: «Безпілотні літальні апарати для сучасних застосувань», «Протикумулятивні екрани та підвищення ресурсу деталей бронетехніки», «Композиційна броня з армованих надтвердих, надміцних керамічних матеріалів» «Сучасні системи водоочищення в умовах надзвичайних ситуацій» та інші. Окрім того, учасники ознайомилися з презентацією розробленого в НТУУ «КПІ» першого українського університетського наносупутника «PolyITAN-1», який ось уже сім місяців перебуває на навколосезонній орбіті, і космічною програмою університету.

Учасники зустрічі визначили кілька напрямів подальшої співпраці, насамперед, звісно, у питаннях використання сучасних зварювальних технологій у процесі виготовлення відповідних виробів, розв'язання складних матеріалознавчих задач, підготовці деяких технологічних рішень тощо. Крім того, для виробництва деяких виробів з композиційної броні з армованих надміцних керамічних матеріалів ІЕЗ ім. Є. О. Патона надаватиме власні виробничі потужності. Для вирішення конкретних питань співпраці протягом ближчих двох тижнів буде утворено спільні робочі групи, до яких увійдуть науковці КПІ та ІЕЗ (*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»* (<http://kpi.ua/node/9783>). – 2015. – 20.01).

* * *

На держпідприємстві «Харківський бронетанковий завод» відновили розробку бойової машини піхоти на базі танка Т-64. Фахівці бронетанкової галузі готові почати серійний випуск цієї техніки вже цього року в разі відповідного замовлення від Міноборони і Нацгвардії України.

Протягом заводських випробувань конструктори бронетанкового заводу спільно з фахівцями Міноборони вирішили ще більше вдосконалити розробку. Зокрема, на техніці замінять комплекс озброєння і встановлять сучасний динамічний захист, який підвищить «живучість» машини. Броня буде здатна витримати влучення бронебійних куль, а також постріл гранатомета. Така машина буде здатна транспортувати майже півтора десятка військових *(Харківська обласна державна адміністрація (http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/view/id/24606). – 2015. – 14.01).*

* * *

Б. Е. Патон, президент НАН України:

Национальная академия наук Украины сегодня это гражданский механизм, в структуре которого более 180 бюджетных учреждений, из них около 160 институтов и других научных учреждений. В академии работает около 40 тыс. чел.

Ученые стали соавторами одного из важнейших научных открытий последнего времени – подтверждение существования бозона Хиггса. Многолетнее плодотворное участие ученых Харьковского физико-технического института, Института сцинтилляционных материалов, Института теоретической физики им. Н. Н. Боголюбова, Института ядерных исследований НАН Украины, а также Научно-исследовательского технологического института приборостроения Государственного космического агентства в создании и модернизации оборудования Большого адронного коллайдера, подготовке и проведении экспериментов на нем имело немаловажную роль для мировой науки.

Несомненно, весомыми являются и результаты ученых по исследованию графена – одноатомного слоя графита, впервые полученного в 2004 г. в Манчестерском университете в Великобритании выходцами из России А. Геймом и К. Новоселовым, удостоенными в 2010 г. Нобелевской премией за свой вклад в изучение этого «материала будущего». Именно в Институте теоретической физики им. Н. Н. Боголюбова в 2005 г. был представлен необычный целочисленный квантовый эффект Холла в графене. Экспериментальное подтверждение этого эффекта стало прямым доказательством безмассового характера электронов и дырок в графене. Работы ученых в этом направлении получили широкое международное признание, что подтверждается чрезвычайно высоким индексом цитирования их научных публикаций.

Также следует отметить уже получившую широкое распространение уникальную технологию сварки мягких живых тканей, разработанную Институтом электросварки им. Е. О. Патона совместно с Институтом хирургии и трансплантологии им. А. А. Шалимова и другими медицинскими учреждениями. Основные особенности этой технологии – исключение излишнего перегрева ткани за счет системы автоматического управления процессом сварки, действующей на основе обратных связей. Новая технология уже применяется в общей хирургии, гинекологии, урологии,

пульмонологии, нейрохирургии, отоларингологии. Установлено принципиальное отличие воздействия процесса сварки на живую ткань человека и животных по сравнению с широко применяемым процессом коагуляции. Последний вызывает ожог и омертвление ткани в месте воздействия нагрева, в то время как при использовании сварочной технологии достигается значительно меньшее травмирование тканей и отсутствие ожогов. Использование сварочной технологии обеспечивает упрощение техники выполнения хирургической операции, значительное сокращение времени выздоровления. Благодаря применению новой технологии значительно сокращаются кровопотери, операции производятся практически бескровно, на «сухом» операционном поле. Сокращение длительности операции и восстановительного периода приводят к уменьшению расходов на лекарственные препараты, в том числе и на наркотические. Новая сварочная технология признана оригинальной, что засвидетельствовано патентами Украины, США и других стран. Количество проведенных операций уже давно перешло сотысячный рубеж.

Еще одним ярким примером успешной работы ученых академии является уникальный оптический диск на сапфировой подложке, разработанный Институтом проблем регистрации информации совместно с Институтом монокристаллов. Благодаря уникальным свойствам сапфира, эта разработка позволяет решить проблему долгосрочного хранения информации. Сапфир выдерживает температуру 200 градусов по Цельсию, а по твердости почти не уступает алмазу, благодаря чему информацию можно хранить десятки тысяч лет.

Технология абсолютно оригинальна и не имеет аналогов в мире. Впервые удалось создать оптику, которая компенсирует поляризационные искажения сапфира, и первый работающий диск на 210 мегабайт информации.

В области химии нашими учеными разработаны новые катализаторы получения моторных топлив и ценных органических продуктов из первичного и вторичного биосырья, а также катализаторы парокислородной конверсии углеводородов, которые позволяют обеспечить более глубокую переработку природного газа в синтез-газ – основу многих химических производств. Создана информационная технология для целенаправленного поиска и молекулярного дизайна новых веществ и материалов с комплексом полезных свойств, основанная на структурно-функциональном анализе соединений. Весомым является внедрение технологий и комплексов для получения высококачественной питьевой воды.

В области онкологии открыт новый механизм противоопухолевого действия интерферона в организме, разработана система направленного транспорта цитостатика в опухоли на основе созданного наноконструкта и действия постоянного магнитного поля, что может стать основой повышения эффективности противоопухолевой терапии.

Разработаны также метод ранней диагностики угрозы тромбообразования и тест-системы для диагностики претромботических

осложнений у людей. Впервые показано, что предложенный учеными академии метод кардиопротекции с помощью препаратов биофлавоноидов кверцетина предупреждает развитие сердечной недостаточности, развивающейся вследствие ремоделирования сердца, фиброза миокарда или повышения жесткости миокарда. Внедрен новый снотворный и анксиолитический препарат ЛЕВАНА® IC с оригинальным спектром фармакологической активности, что принципиально отличает его от применяемых сегодня препаратов снотворного действия. Все эти результаты очень важны для медицины.

Ежегодно создаются и проходят государственную регистрацию десятки новых сортов сельскохозяйственных, технических и других культур. В частности, нашими учеными разработаны методические основы использования молекулярных маркеров в селекции пшеницы. Эти исследования позволяют получать сорта с высоким качеством зерна, производительностью, определенной почвенно-климатической адаптивностью и являются началом молекулярной селекции – нового для Украины направления генетического улучшения растений.

Есть серьезные достижения и в области гуманитарных наук. Они, возможно, не так сильно звучат, как научные и научно-технические результаты естественных и технических наук, но являются не менее весомыми и значимыми для страны. Среди них стоит отметить издание академической «Истории украинской культуры» в 5 томах, 10-томной «Энциклопедии истории Украины», «Энциклопедии современной Украины» (на сегодня вышло из печати 13 томов).

Одним из важнейших результатов ученых академии в социогуманитарной сфере является и завершение работы над семитомным «Этимологическим словарём украинского языка». На данный момент вышли 6 томов этого фундаментального труда, а 7-й – справочный том – выйдет в свет в 2015 г. Этот первый в истории Украины словарь такого рода имеет незаурядное значение для понимания происхождения украинского языка, его развития и языковых контактов.

Кроме того, в 2014 г. не только Украина, но и вся прогрессивная общественность мира отмечала 200-летие со дня рождения Т. Г. Шевченко. Институтом литературы им. Т. Г. Шевченко и Институтом искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Ф. Рыльского НАН Украины подготовлено и издано полное собрание сочинений Кобзаря в 12 томах. В нём, а это весьма важно, представлены не только литературное, но и художественное наследие Шевченко.

Институт экспериментальной патологии, онкологии и радиобиологии им. Р. Е. Кавецкого в качестве гуманитарной помощи передал свои разработки для лечения раненых участников АТО и пострадавших среди гражданского населения. Это углеродные сорбирующие повязки, которые благодаря своим уникальным сорбционно-кинетическим характеристикам обеспечивают сокращение в 2–4 раза времени кровотечения, снижение

объема кровопотери в 1,5–2 раза и предотвращают повторное инфицирование ран.

Еще одна разработка института – биологически активная добавка к рациону «Карболайн», которая используется в комплексном лечении заболеваний печени и желчевыводящих путей, других внутренних органов, а также при неблагоприятных экологических условиях, воздействии вредных производственных факторов и отравлениях.

Была передана также партия образцов препарата «АРГОВИТ», который способствует очищению ран от трансудата, остатков гематом и отмерших клеток, сохраняет потенциально регенерирующие клетки, оказывает мощное бактерицидное действие (*Б. Патон: «Никогда не предполагал, что Россия способна столь жестоко и несправедливо поступить в отношении Украины» / Беседовал А. Марущак // Сегодня (<http://kiev.segodnya.ua/kpeople/boris-paton-nikогда-ne-predpolagal-что-rossiya-sposobna-stol-zhestoko-i-nespravedlivo-postupit-v-otnoshenii-ukrainy-581047.html>). – 2014. – 30.12).*

Відновлювані джерела енергії

Четвертий рік поспіль Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України не використовує для опалення власних корпусів та відомчого житлового фонду жодного кубометра природного газу. Унікальну технологію і твердопаливний котел нового покоління, розроблені спільно з ТОВ «Екотех», науковці представили 2010 р. напередодні опалювального сезону.

У короткі терміни в Київській області збудували перший завод з виробництва пелетів. Нині за продукцією підприємства постійно шикується довга черга з вітчизняних та закордонних замовників. До речі, попит величезний і на котел моделі КВу-0,5 м потужністю 500 кВт, здатний обігрівати приміщення площею до 6 тис. кв. м.

Витрати на обігрів інститутських корпусів та житла скоротилися на мільйон гривень за опалювальний сезон.

За чотири роки досвідом Інституту скористались сотні підприємств та приватних осіб. Пелети і котли з успіхом експортуються до багатьох європейських країн. Утім, ця технологія, незважаючи на її очевидні перспективи, не може глобально розв'язати для України проблему залежності від російських енергоносіїв. Пелети – це дуже добре. Для виробництва гранул використовуються такі біоенергетичні культури, як міскантус, свічграс, верба, а також лушпиння, солома, відходи деревообробної промисловості.

Утім, для роботи потужних котелень, які подають тепло на великі житлові масиви, для промислових потреб потрібні інші джерела енергії. Науковцями інституту розроблена і презентована концепція виробництва в Україні біогазу з біоенергетичних культур. Економічний ефект від її

реалізації колосальний. Однак останнє слово — за державою. Якщо до нашої думки прислухаються, вже незабаром Україна зможе виробляти потрібну кількість дешевого та екологічно чистого газу для комунальних та промислових потреб і тим самим позбутись газової залежності від Росії.

Проблема енергетичної безпеки нашої держави виникла не тільки тому, що північний сусід укотре оголосив нам газову війну. На жаль, поки була можливість безперебійно отримувати дешевий російський природний газ, питанням освоєння нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії в Україні на державному рівні майже не займались.

Для розуміння широкої читацької аудиторії хочемо підкреслити, що біогаз не тільки може використовуватись на місці його виробництва для отримання електроенергії та тепла, а й після очищення та збагачення подаватись до загальної газотранспортної мережі, пояснюють кандидат технічних наук О. Ганженко та головний спеціаліст Мінагрополітики В. Тимошук. Це горюча субстанція, основним компонентом якої є газ метан. Вона утворюється в результаті природного процесу мікробного розкладання органічної маси у вологому середовищі за відсутності кисню. Сировиною для біогазових установок можуть бути рідкий та стійловий гній, традиційні для України енергетичні культури – кукурудза, цукрові та кормові буряки, цукрове сорго, міскантус, а також побічні продукти переробної промисловості, органічні відходи комунального господарства, рослинні продукти лісгоспів, які не використовуються для виготовлення кормів. Іншими словами, це відтворювана сировина, яка гарантовано може забезпечити безперебійну роботу біогазових установок.

Українські вчені у своїх висновках орієнтуються на показники виходу біогазу (біометану) із сировини біоенергетичних культур. Найперспективнішими серед них є цукрове сорго, кукурудза на силос, цукрові та кормові буряки. Вирощування їх на площі 3,5 млн га дасть змогу замінити 27,4 млрд куб. м природного газу. Для щорічної переробки такої кількості біомаси потрібно буде побудувати в сільській місцевості близько 28 тис. біогазових установок потужністю 5,2 тис. куб. м біогазу на добу. У результаті майже півмільйона мешканців сіл отримають роботу.

Українські вчені переконані: виробництво біогазу дасть змогу не тільки відмовитись від імпорту російського природного газу, але й уникнути складного процесу переобладнання тепло- і електрогенеруючих потужностей, які працювали на ньому, під інші енергоносії. Залишки від процесу ферментації з біогазових установок містять значну кількість легкодоступного для рослин азоту, фосфору, калію та мікроелементів. Відтак їх сміливо можна використовувати як мінеральні біодобрива для підвищення родючості ґрунтів. При цьому майже втричі зменшується викид парникових газів у атмосферу порівняно із застосуванням традиційних мінеральних та органічних добрив (*Білей Н. Біогаз: і тепло, і добрива // Сільські вісті (<http://www.silskivisti.kiev.ua/19201/index.php?n=25629>). – 2015. – 20.01*).

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

Органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання худоби та метод виробництва який відповідає певним вимогам до продуктів виготовлення з використанням речовин та процесів природного походження. Тому на конференцію були запрошені керівники кращих сільгосп підприємств та фермерських господарств, начальники районних управлінь агропромислового розвитку, представники обласних служб АПК і науковці Житомирського національного агроекологічного університету та інституту сільського господарства Полісся. Найбільше органічним землеробством займаються у Швейцарії, Голландії, Німеччині та Франції. Навіть Китай відмовився закуповувати ту продукцію яка містить ГМО. В Україні сертифіковано виробництво лише 40 найменувань органічної продукції, натомість як у Польщі – 700, у Німеччині – 1000, а в Голландії до двох тисяч. Тому ринок збуту органічної продукції у нас необмежений.

У виступах науковців відзначалося що у всіх цивілізованих країнах світу йдуть не за кількістю, а за якістю виробленої продукції. З науково обґрунтованих джерел визначено, що в області придатні до розвитку органічного землеробства 375 тис. га землі. Однак вісім районів області, де кислі, перезволожені та радіаційно забруднені ґрунти не підлягають до ведення органічної системи виробництва. Органічне землеробство це вигідний бізнес, однак для цього повинен бути замкнутий цикл. Без тваринництва розвиток органічного виробництва неможливий *(Житомирська обласна державна телерадіокомпанія (<http://tvradiozt.com.ua/item/5827-відбулася-науково-практична-конференція-з-питань-розвитку-органічного-землеробства.html>). – 2015. – 27.01).*

Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів

В последние годы одним из условий энергетической безопасности Украины стало использование альтернативных источников энергии, перевод газовых котельных на традиционное топливо – уголь или пеллеты. Руководитель секции научно-технического творчества Кировоградской малой академии наук С. Каминский рассказал об участии в этой сфере своих учеников, слушателей МАН. По его словам, в Малой академии наук, где проходят обучение талантливые дети региона, в данный момент занимаются совсем не детскими проблемами. В 2014 г. нас признал научный мир Украины, мы победили во Всеукраинском конкурсе инновационных проектов «Будущее Украины». Сейчас у нас в разработке имеется более 10 проектов. Наши технологии уже работают в такой

уважаемой организации, как NASA, в Швеции. Ребятами заинтересовались в Центре ядерных исследований в Швейцарии. Тематика проектов совершенно разная. К примеру, два года назад мы как победители всеукраинского конкурса ездили в США, в исследовательский центр, который собирает лучшие юные умы со всего мира. Мы представляли проект, связанный с фильтрацией воды. Нашими ребятами разработан уникальный прибор, который может очистить до кристаллической даже воду из лужи.

Как известно, четыре крупных города нашего региона снабжаются питьевой водой из самого длинного во всей Европе водовода «Днепр-Кировоград». Днепровская вода в нашу область попадает после Киева, Черкасс. Это города с развитой промышленностью, а это значит, что до нас доходит далеко не самая чистая вода. Наше предложение основывалось на том, чтобы для нужд населения области использовать воду, запасы которой имеются под Александрией. Она чище днепровской и отвечает требованиям питьевой воды. Фильтровать ее можно механической очисткой с помощью глины, запасов которой в нашей области предостаточно. Но наш проект остается невостребованным. Проектов у кировоградских МАНовцев предостаточно. Десять из них уже находятся на рассмотрении в областном совете. Сумма для их реализации составляет чуть более 1 млн грн. В масштабах области это не так много (*Худояров Р. «Чиновники не верят в силу украинского народа» // Украина Центр (<http://uc.kr.ua/neverat/>). – 2015. – 20.01).*

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Результати рейтингу QS ЕЕСА 2014/2015 (для країн Європи, що розвиваються, та Центральної Азії) представлені світовій громаді 17 грудня на конференції в Будапешті. Сумський державний університет увійшов до TOP-100 університетів (в категорії 61-70) та посів четверту позицію серед українських вишів.

Загалом до TOP-100 рейтингу QS ЕЕСА увійшло шість українських університетів: Київський національний університет ім. Т. Шевченка (35), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (51-60), Харківський національний університет ім. В. Каразіна (51-60), Сумський державний університет (61-70), Національний університет «Львівська політехніка» (81-90) та Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (91-100).

Рейтинг ЕЕСА 2014/2015 проведено компанією QS вперше. Він охоплює університети 30 країн Європи, що розвиваються, та Центральної Азії. Згідно з класифікацією Світового банку, ці країни, незважаючи на свої відмінності, мають спільні соціально-економічні риси.

За словами керівника дослідного центру компанії QS Бена Саутера, університети цього регіону починають робити все більш вагомий внесок до міжнародної вищої освіти: «Сьогодні вони не просто конкурують на

національному чи регіональному рівні, але й виходять на міжнародну арену, стають все більш привабливими для студентів» (*Сумський державний університет* (<http://cnti.sumdu.edu.ua/uk/component/k2/item/414-сумський-державний-університет-увійшов-до-топ-100-вишів-за-рейтингом-qs-eesa.html>). – 2015. – 20.01).

* * *

Десятьом студентам спеціальності «електричні станції» Вінницького національного технічного університету ДП НАЕК «Енергоатом» платитиме власну стипендію. Студентам, які навчаються на різних курсах Інституту електроенергетики та електромеханіки ВНТУ, були вручені сертифікати про те, що їм додатково до основної стипендії виплачуватиметься фахова стипендія в розмірі 1000 грн.

Цього року Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом розширює співпрацю з Вінницьким національним технічним університетом. Представники «Енергоатому» нещодавно двічі відвідали ВНТУ.

Вони ознайомилися з матеріально-технічною базою Інституту електроенергетики та електромеханіки, яка використовується для навчання студентів спеціальності «Електричні станції». Адже нині в цьому вінницькому ВНЗ, а також у Львівській політехніці продовжують навчання студенти цієї спеціальності, які раніш опановували фах у Севастопольському національному університеті ядерної енергії та промисловості (СНУЯЕтаП) (*«iVin»* (<http://i-vin.info/news/derzhavnyy-energetychnyy-monopolist-platytyme-10-m-vinnytskym-studentam-po-1000-gryven-9631>). – 2015. – 13.01).

* * *

В центре «Современные технологии в энергетике» Харьковского национального университета городского хозяйства им. А. Бекетова открылся уникальный лабораторный комплекс, в состав которого входят лаборатории «Учет и контроль электрической энергии», «Кабельные линии», Электрооборудование систем городского электроснабжения.

Лабораторный комплекс был создан при непосредственной поддержке ПАО «Завод «Южкабель», которое предоставило для оснащения лаборатории высокотехнологичные образцы своей продукции, используемые в современных городских электрических сетях, АК «Харьковоблэнерго», ООО «Харьковэнергоприбор», АО «Трест Жилстрой-1» и других городских предприятий. Его уникальность состоит в том, что тут представлены современные материалы, оборудование и технологии, которые будут использоваться во время подготовки и переподготовки специалистов для электроэнергетической отрасли. Здесь построены рабочие имитационные модели процессов электроснабжения городов на современном оборудовании

(ПАО **Завод** **Южкабель**
(http://www.yuzhcable.com.ua/news/index.php?id_news=119). – 2014. – 22.12).

Наукові видання

Довідково-іміджеве видання, яке розповідає про відомих вітчизняних новаторів і науковців, «Винахідники України – еліта держави. винаходи та інновації» надрукувало статтю про завідувача кафедри технології підвищення зносостійкості Вінницького національного технічного університету, доктора технічних наук, професора **В. Савуляка**. Таким чином науковий світ відзначив багаторічну результативну науково-винахідницьку діяльність вінницького науковця, чий розробки визнані фахівцями в Україні і за кордоном.

В. Савуляк створив наукову школу з дослідження матеріалознавства функціональних покриттів та їх застосування для зміцнення і відновлення на основі використання зварювання та споріднених технологій. У своїй науковій школі підготував чотири кандидати технічних наук. Нині під його керівництвом над кандидатськими дисертаціями працюють дев'ять юних науковців та троє здобувачів наукових ступенів доктора технічних наук.

Видав чотири монографії, близько 190 наукових і 16 науково-методичних робіт, має 17 авторських свідоцтв та патентів, відкрив низку принципово нових процесів, пристроїв та математичних моделей процесів і матеріалів.

Кафедра технології підвищення зносостійкості під керівництвом В. Савуляка отримала найвищий рівень акредитації. При ній створено центр зварювання та лабораторію електронної мікроскопії і спектрального аналізу матеріалів.

Професор В. Савуляк є членом двох спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій. Працює в Науково-методичній комісії з напрямку «Зварювання» Міністерства освіти і науки України та є експертом наукової комісії МОН України за пріоритетним напрямом «Фізико-технічні проблеми матеріалознавства» (*«iVin»* (<http://i-vin.info/news/vinnytsky-profesor-potrappuv-u-knygu-vynakhidnyky-ukrayiny-elita-derzhavy-9805>)). – 2015. – 27.01).

Наука і влада

Представника Національного університету «Львівська політехніка» відзначено почесним званням «Заслужений діяч науки і техніки України». Згідно з Указом Президента України № 27/2015 від 22.01.2015 р. «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Соборності України» почесним званням «Заслужений діяч науки і техніки України» відзначено Піха Зоряна Григоровича – доктора хімічних наук, професора, завідувача кафедри технології органічних продуктів Національного університету «Львівська політехніка». Указ Президента України № 27/2015 від 22.01.2015 р. (*Національний університет «Львівська політехніка»* (<http://lp.edu.ua/node/7129>)). – 2015. – 23.01).

* * *

Президент України П. Порошенко підписав указ о підготовці та видачі Великої української енциклопедії. Згідно з документом, опублікованим на сайті глави держави, багатомовний довідник буде існувати як в паперовій, так і в електронній формі.

П. Порошенко дав Національній академії наук України додатково шість років на підготовку видання – з 2013 по 2026 рік.

Кабмін повинен враховувати фінансування енциклопедії при розробці бюджету на 2015 рік.

Крім того, в зв'язі з створенням енциклопедії, державне наукове заклад «Енциклопедичне видавництво» може перейти під управління НАН, а будівля на вул. Хмельницького може бути передана з комунальної власності в державну. Ці питання, а також питання «про підвищення оплати праці видавництва», уряд повинен розглянути окремо (*МОСТ ДНЄПР - новини Дніпропетровська та України (<http://most-dnepr.info/news/society/114375.htm>). – 2015. – 12.01*).

* * *

Завідувач кафедри фізикоїдної хімії Запорізького державного медичного університету (ЗДМУ), доктор фармацевтичних наук А. Каплаушенко єдиний серед учених медичних вищих навчальних закладів України став лауреатом премії Президента України для молодих учених у 2014 році. Високою нагородою відзначена робота А. Каплаушенка з створення нового лікарського препарату.

Довгий шлях синтезу, досліджень, випробувань завершився успіхом – створенням потенційного оригінального вітчизняного нейро- і церебропротективного лікарського засобу на гетероциклічній основі. Роботу над новим препаратом А. Каплаушенко розпочав у 2005 році і до 2012 року одержав 320 нових сполук, з яких виділено сім найактивніших речовин і визначено найперспективнішу з них: морфоліній 2-(5-(4-піридил)-4-(2-метоксифеніл)-1,2,4-тріазол-3-ілтію)ацетат. На основі цієї сполуки і створено потенційний оригінальний малотоксичний нейропротекторний лікарський засіб з адаптогенними властивостями «Тіометрізол» антиоксидантного і протиішемічного механізму дії.

Новий препарат перевищує активність таких відомих і широко застосовуваних у медицині препаратів як пірацетам, пентоксифілін та тіотріазолін. Препарат може застосовуватися для профілактики і надання першої медичної допомоги при захворюваннях, пов'язаних з порушеннями мозкового кровообігу, а також для підвищення загальних адаптаційних можливостей організму. Українські виробники ліків уже виявили зацікавленість до нового препарату і готуються до запуску в промислове виробництво.

А. Каплаушенко – один з наймолодших завідувачів кафедр у ЗДМУ – йому тільки 35 років. Під його керівництвом виконуються три кандидатські і

докторська дисертації (Міністерство освіти і науки України (<http://www.mon.gov.ua/ua/regionalnews/42489-premiya-prezidenta-ukrayini-za-noviy-vitchiznyaniy-likarskiy-zasib>). – 2014. – 29.12).

* * *

Володарями Премії Верховної Ради для найталановитіших молодих учених у галузі фундаментальних і прикладних досліджень стали А. Кудряшов, В. Малашкін, Л. Марценюк, Г. Мозолевич. Усі вони є співробітниками Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка Всеволода Лазаряна. Над спільним проектом «Розробка методів підвищення ефективності експлуатації інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту в умовах реформування галузі» науковці працювали протягом п'яти років. Свою розробку автори називають наразі вкрай актуальною для вітчизняного перевізника та зазначають, що впроваджувати її необхідно одразу в усіх областях. Про це повідомили в департаменті освіти і науки облдержадміністрації.

Проект «Розробка методів підвищення ефективності експлуатації інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту в умовах реформування галузі» має чотири рівні. Зокрема, перший блок присвячено загальним рекомендаціям щодо залучення бізнес-партнерів та інвесторів для спільної роботи з Укрзалізницею.

У другій частині викладено розлогий опис способів мінімізації витрат на обслуговування та відправлення вантажів у залізничних вагонах. Тут враховані також специфіка самих вантажів і маршрутів, якими їх відправляють. Загальна концепція цієї частини розробки дозволяє вираховувати оптимальне співвідношення видатків між замовником і перевізником.

Третій блок містить у собі опис програми, яка дає змогу моделювати роботу залізничних станцій різного призначення та типу забудови. Завдяки комп'ютерному аналізу можна визначити, який тип станцій з її конструкціями та технічним оснащенням виходить на найвищий показник якості роботи у різних експлуатації. У перспективі це дає можливість раціонально розподіляти кошти на ремонти та переоснащення залізничних пунктів.

Четвертий розділ присвячено правилам безпеки при гальмуванні та відчепі вагонів.

Довідка: Залізничний транспорт є базовою галуззю національної економіки України та основою її транспортної системи. Залізничний транспорт займає 80 % ринку вантажних перевезень в Україні серед усіх видів транспорту та 50 % пасажирських перевезень. Загальна кількість перевезень українських залізниць є значно більшою, ніж у 25 залізниць будь-якої з країн ЄС (близько 250 млрд тонно-км до недавнього спаду в порівнянні з 89 млрд тонно-км у Німеччині). Таким чином в порівнянні з державами-членами ЄС, Українська залізниця є значно більшим оператором з більшою

часткою ринку і більшим загальним обсягом перевезень (*Дніпропетровська ОДА* (<http://www.adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=4853084C62AA736FC2257DBA004EC59A>)). – 2014. – 26.12).

Проблеми інформатизації

В. Бондаренко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга

Стаття присвячена розгляду віртуальної виставки як дистантної бібліотечної послуги. Досліджуються характерні риси та особливості віртуальної бібліотечної виставки, аналізуються підходи та вимоги щодо її організації. Розкрито суть і специфіку технологічного аспекту функціонування. Визначено значення віртуальної виставки як інструменту представлення та збереження бібліотеками культурних надбань та нових актуальних видань.

Ключові слова: віртуальна виставка, дистантне обслуговування, дистантний користувач, бібліотека, інформаційні технології, Україна.

Послуги, реалізовані бібліотеками в електронному середовищі й адресовані широкому колу віддалених користувачів, можуть і повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій. Зростання популярності Інтернету та інтенсивне впровадження нових інформаційних та комунікаційних технологій у бібліотечну практику висувають нові вимоги до бібліотекарів, змушуючи їх по-новому поглянути на свою професію та традиційні бібліотечні функції.

У цьому контексті важливе місце в структурі бібліотечно-інформаційної діяльності займає виставкова робота, що є засобом розкриття інформаційних ресурсів книгозбірні, її візитною карткою, відображаючи стиль бібліотеки і творчі можливості персоналу.

У сучасних умовах віртуальна бібліотечна виставка стає ефективним інструментом не тільки надання доступу до інформаційних ресурсів з різної тематики, а й ефективним засобом інформування дистантних користувачів про нові надходження. Варіативність інструментів виконання, наявність численних сервісів з багатим функціональним набором, видова багатоманітність в організації віртуальних виставок сприяє розвитку творчості, збагаченню досвіду бібліотечного персоналу і визначає такі притаманні віртуальній бібліотечній виставці риси, як актуальність, динамізм, оперативність.

Отже, віртуальна бібліотечна виставка є новим, багатофункціональним інформаційним ресурсом, що надає широкому колу користувачів можливість підвищити ефективність пошуку інформації, розширити коло необхідних матеріалів (тексти, графіка, аудіо, відео та ін.), отримати комплексне

уявлення з проблеми, якій присвячена виставка, а також сприяти розвитку особистості й підвищенню культурного рівня.

Виставка передбачає презентацію видань в інтернет-середовищі, що розкриває їх зміст, а також доступ до матеріалів бібліографічного, фактографічного, енциклопедичного характеру, що існують в електронному вигляді і доступні через мережу Інтернет.

Дослідженням віртуальних виставок займалися І. Торлін, Н. Збаровська, М. Алфьоров, Л. Ткачук, Л. Кудря, Т. Дупляк, Т. Ткаченко та інші дослідники. Так, Н. Збаровська під віртуальною виставкою розуміє електронну виставку у форматі PowerPoint – електронної презентації. Автор пропонує таку виставку при відповідному звуковому оформленні і наявності мультимедійного проектора застосовувати як ілюстративний матеріал на таких комплексних заходах, як літературні вечори, дні інформації. Можна її використовувати і в роздрукованому вигляді як ілюстрований рекомендаційний бібліографічний покажчик. До переваг створення віртуальних виставок як форми бібліотечного обслуговування вона відносить: можливість індивідуальної самостійної роботи читача з поданими матеріалами, нетрадиційну подачу матеріалу, наочність, структурування матеріалу [1, с. 46].

І. Торлін описує досвід організації віртуальної виставки на сайті Національної бібліотеки України для дітей, яка пропонує користувачам оцифровані видання, що представляють творчість видатних українських і російських художників-ілюстраторів. Після вибору потрібного видання користувач може побачити в зменшеному вигляді всі його сторінки і скласти про нього попереднє враження. Кожне зображення пов'язане гіперпосиланням зі сторінкою, де його можна детальніше роздивитись і прочитати. Зображення представлено в jpg-форматі [2, с. 850].

Разом з тим, виходячи з постійного розвитку сервісів та у зв'язку з більш широким впровадженням даного виду дистантної послуги в бібліотечну діяльність, виробленням певних стандартів з питань функціонування віртуальної бібліотечної виставки на сучасному етапі, з урахуванням наявного на сьогодні досвіду, питання функціонування віртуальної бібліотечної виставки даного виду дистантного обслуговування потребує наукового узагальнення.

Отже, метою статті є висвітлення особливостей організації віртуальних бібліотечних виставок, визначення їхнього місця в системі дистантного обслуговування користувачів бібліотеки.

На сьогодні у фаховій літературі найбільш поширеним є визначення віртуальної книжкової виставки як публічної демонстрації в мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів, рекомендованих дистантним користувачам бібліотеки для огляду, ознайомлення та використання.

Віртуальна виставка дає змогу бібліотекареві направити увагу читача на додаткові інформаційні джерела, наявні в мережі, запропонувати

скористатися іншими сервісними послугами бібліотеки, комплексно висвітлити визначену для розкриття через виставку тему. Таким чином віртуальна бібліотечна виставка, будучи мобільною, компактною, змістовною, виступає в ролі провідника у загальному потоці інформації.

Варто зазначити, що перші віртуальні виставки були мистецькими, розміщувалися на сайтах арт-галерей, музеїв, мистецьких організацій і повністю відповідали поняттю «виставка», основною специфічною рисою (і перевагою) якої є показ самих творів (друку, мистецьких тощо), що дає можливість користувачу безпосередньо ознайомитись із ними, а якщо йдеться про книжкову виставку, то негайно отримати конкретне видання для читання. В Інтернеті функціонують також віртуальні виставки бізнесового спрямування (презентують товари та послуги, подають їхню детальну характеристику), поліграфічні виставки (представлені сучасні досягнення поліграфії та технологій друку) тощо [3, с. 37].

На сьогодні вже існують різні моделі віртуальних виставок, серед яких: фотовиставки; бібліобанер; виставки з аудіосупроводом, виставки-«лістівки» за окремим невеликим літературним твором; виставки-«ілюстрації» з «багатим» мультимедійним контентом, у тому числі аудіо- та відеорядом; розгорнуті виставки – з розділами, цитатами, ілюстраціями, текстом, відео- та аудіоматеріалами; тематичні виставки; книжкові виставки – «Стрічка часу»; виставки – вікторини, презентації, казки, подорожі, кросворди, питання, цитати, хроніки та ін. [4].

Автори віртуальних виставок використовують різноманітні підходи до їх організації: від традиційного, консервативного – зображення обкладинок книг і анотацій видань у форматі документа Ms.Word, до анімаційного. На виставках останнього типу представлений різноманітний ілюстративний, аудіо- та відеоматеріал, бібліографічні списки за темою. Використання серед інших засобів можливості веб-дизайну – наступний крок у розвитку концепції віртуальних виставок.

Фахівці зазначають, що віртуальні виставки перестають дублювати традиційні книжкові, що демонструються в бібліотеці, і створюються спеціально для надання в інтерактивній формі з використанням усіх переваг інтернет-середовища. Такі виставки робляться як міні-сайти, де велика увага приділяється не тільки традиційним бібліотечним прийомам розкриття інформації про книгу, а й широко використовуються можливості віртуального простору з залучення додаткових видів інформації (наприклад оцифровані витяги з книги, рецензії, відгуки, інтерактивні посилання).

Використання в бібліотечній практиці віртуальних виставок дає змогу розв'язати ряд проблем, які неможливо вирішити традиційними методами. Це, зокрема: забезпечення збереженості документів; оперативність організації виставки та можливість постійного її поповнення новими документами; представлення документів у потрібній кількості назв; необмеженість терміну експонування документів; можливість перегляду змісту окремих документів, зокрема збірників наукових праць, та ілюстрацій; розкриття змісту представленого видання за допомогою анотацій;

представлення документів, які відсутні у фондах цієї бібліотеки, але мають певне значення для розкриття заданої теми; можливість дистанційного перегляду виставки без відвідування бібліотеки у будь-який час (24 години на добу, 7 днів на тиждень) [5].

Також до переваг віртуальних виставок як форми бібліотечного обслуговування можна віднести: можливість індивідуальної самостійної роботи користувача з поданими матеріалами; нетрадиційну подачу інформаційних ресурсів; наочність; структурування матеріалу.

Отже, користувачі послугою віртуальної виставки можуть отримати повну інформацію за темою, що їх цікавить, без поспіху, часових або географічних обмежень і витрат, супутніх традиційним виставкам, наочно ознайомитися з інформаційним ресурсом та одержати іншу додаткову інформацію, що, у свою чергу, безумовно, сприяє зверненню користувачів до ресурсів бібліотеки, більш активному відвідуванню її сайту.

У книзі «Виставкова діяльність публічних бібліотек» Н. Збаровської приведено алгоритм підготовки до організації віртуальних книжкових виставок. Зокрема, дослідниця виділяє такі етапи в підготовці віртуальної виставки:

I. Розробка моделі віртуальної книжкової виставки (вибір теми віртуальної виставки; аналіз, необхідного матеріалу; підбір необхідних книг та ілюстрацій; розробка схеми виставки).

II. Технічна підготовка проекту (сканування ілюстрацій, підготовка текстових матеріалів).

III. Оформлення робіт у форматі Power Point (створення слайдів; використання анімаційних елементів) [6, с. 123].

Таким чином, основними елементами, що становлять віртуальну виставку, є зоровий ряд і текст. Утім, за бажання можна додати і звук – багато сервісів надають таку можливість. Тим більше, що за бажанням користувача цю функцію можна вимкнути.

Водночас процес створення віртуальної інформаційно-книжкової виставки вимагає високої професійної підготовки бібліотекарів, участі співробітників суміжних відділів (автоматизації), серйозної матеріально-технічної бази самої бібліотеки, інформаційної грамотності користувачів.

Попередньо пишеться сценарій, здійснюється підбір книг, розробляється стилістика виставки, визначаються герої, їхні образи, продумується послідовність і комбінація рухів персонажів, кількість анімаційних заставок.

В елементах дизайну віртуальної виставки враховуються пропорції, колористичні та інші особливості документів, що експонуються. Графічні засоби експозиції можуть також відтворювати деякі елементи видань, спрощуючи зорове орієнтування в структурі віртуальної бібліотечної виставки. Музичний супровід відтворює систему естетичних асоціацій, пов'язаних зі світом звуків, характерних для тієї чи іншої теми виставки.

Використання інноваційних комп'ютерних технологій у виставковій діяльності бібліотек сьогодні означає, як правило, графічне оформлення заголовків, цитат та ілюстрацій (програми Print Shop DeLux, Corel Draw та

ін.). Між тим мультимедійні технології дають змогу значно розширити межі представлення інформації, створювати різноманітні інформаційні продукти.

На сьогодні існують й певні рекомендації щодо розташування текстової інформації на екрані. Ці рекомендації передбачають розташування підказок та довідкових повідомлень у верхній частині екрана і використання різноманітних ефектів для виділення елементів або фрагментів тексту.

Досвід роботи зі створення віртуальних виставок у програмі PowerPoint дає змогу запропонувати кілька рекомендацій з анімаційного оформлення текстів: при використанні в текстових фрагментах анімаційних ефектів необхідно враховувати, що віртуальна бібліотечна виставка може бути реалізована у двох режимах: довільної демонстрації і демонстрації, яка регулюється користувачем. Ці режими передбачають різний час перегляду. Поява тексту за принципом «друкарської машинки» – за літерами – уповільнює час перегляду виставки, та якщо текст достатньо великий, втомлює зір. При використанні традиційних (статичних) малюнків і фотографій важливо вірно вибрати масштаб зображення та вдало використати палітру кольорів. При цьому, якщо графічне зображення представляється на екрані разом з текстом, рекомендується залишати екран порожнім; розмір деталей повинен відповідати можливостям екрана та людського зору.

Крім програми PowerPoint існує достатньо велика кількість різноманітних графічних редакторів, що можуть використовуватися при створенні віртуальних бібліотечних виставок. Частина з них є прикладними програмами в складі Windows (Paint), компонентом текстового редактора Word (WbrdArt) або спеціальними програмами для створення й обробки зображень (Microsoft Picture-It, Paint Shop Pro, PictureMan, CorelDRAW і ін.).

Розглянемо специфічні можливості деяких з таких програм, які дають змогу працювати з графічними файлами.

1. Paint Shop Pro 7.0 – програма надає можливість створення графічних файлів з використанням різноманітних інструментів: щіточок, крейди, олівців, пер, маркерів, пульверизаторів та ін. Для кожного інструмента існує можливість установки параметра: товщина лінії, ступінь прозорості тощо.

Крім того, програма забезпечує роботу з фотографіями: редактор фотозображень дає змогу перетворити фотографію в гравюру, ескіз олівцем, мозаїку, тиснення тощо. У програмі можна створювати анімації, відтворювати файли у вигляді «віртуального альбому» чи галереї. Інтерфейс програми – англійською мовою.

2. PhotoImpact 7 – програма надає можливість роботи з фотографіями, створення веб-сторінок і графічних файлів. Для роботи з векторною графікою існує набір інструментів і бібліотека образів. Мова інтерфейса – англійська.

3. CorelDRAW – програмний комплекс. У комплект поставки CorelDRAW входить бібліотека образів (понад 40 тис. картинок, 1000 фотографій, 1000 шрифтів і 450 спеціальних шаблонів). Основними графічними інструментами служать звичайні геометричні фігури та лінії. За

допомогою цього редактора можна створити заголовки, логотипи й рекламні тексти. Програма підтримує не тільки стандартну заливку об'єкта, а й заливку з перетіканнями кольору, складною узорчатою текстурою. Мова інтерфейса програми: у версії CorelDRAW 8 – російська, CorelDRAW 10 – англійська.

4. PictureMan Painter 2.0 – Програма пропонує три рівні складності: від новичка до професіонала. Містить набір інструментів залежно від рівня складності, фільтри й спецефекти. Дає можливість працювати з готовими зображеннями. Мова інтерфейса – російська.

5. «Весела каліграфія» – програма є електронним підручником малювання для малюків, однак може використовуватися і як графічний редактор для оформлення в дитячих бібліотеках. Великі можливості роботи зі шрифтами: для оформлення букв передбачені різні орнаменти, заповнення, аплікативні форми [7].

Характерною для інтернет-середовища властивістю є постійний розвиток сервісів, що обумовлює і постійне урізноманітнення форм роботи зі створення віртуальних бібліотечних виставок та їхніх видів.

На сьогодні ефективними та перспективними в бібліотечній практиці є використання в процесі створення віртуальних виставок таких сервісів як: Calameo, Maps.google, Slideshare, PhotoPeach, Prezi, Dipity, Popplet, Playcast, Myebook, Glogster, BannerSnack, Sharesnack, Empress, ZooBurst.

Calaméo – це сервіс для миттєвого створення інтерактивних публікацій в Інтернеті, що дає змогу створювати інтерактивний електронний документ для читання з комп'ютера. Сервіс також цікавий можливістю миттєвого створення книжкової полиці, яка оригінально виглядає на сторінці.

Гео-ресурс **Maps.google** дає можливість створювати віртуальні виставки-подорожі. Зокрема, дає змогу поєднувати місця, пов'язані з іменами письменників чи подорожами їхніх літературних персонажів. Для створення віртуальної виставки необхідно позначити міткою потрібне місце на карті. У вікні над міткою можна додавати пояснювальний текст, відео або фото тощо. Готову виставку-подорож можна редагувати і змінювати. Сервіс дає можливість працювати над картою колективно.

Також віртуальну виставку-подорож можна створити за допомогою сервісу **Slideshare**. Це сервіс цифрової публікації, який дає змогу транслювати віртуальні виставки у вигляді слайд-шоу. Для цього необхідно зареєструватися на сайті, завантажити готову презентацію у форматі PowerPoint. Після цього вона буде доступна для перегляду в мережі Інтернет на Slideshare чи на сторінці іншого сайту або блогу. Slideshare дає можливість ділитися опублікованою презентацією в соціальних мережах Facebook, Twitter та ін.

Віртуальну фото-виставку допоможе створити сервіс **PhotoPeach**, який призначений для створення простих та яскравих фото-виставок. Він дає змогу завантажувати з комп'ютера або іншого сайту достатню кількість зображень обкладинок книг та представляти виставку у двох варіантах: у вигляді фотокаруселі і слайд-шоу.

Сервіс **Prezi**, призначений для створення медіа-презентацій. Інструменти Prezi дають можливість «наближати» й «віддаляти» слайди, створюючи «трьохмірний ефект». Цей сервіс можна використовувати для підготовки виставки-презентації, невеликих оглядів тощо. При цьому матеріал можна згорнути в одну картинку, і, збільшивши той чи інший слайд, зробити акцент на певному тексті, слові, зображенні.

Створити віртуальну виставку-«стрічка часу» дає можливість сервіс **Dipity**, який призначений для створення хронологічних стрічок або стрічок подій, так званих (Timeline). Dipity технологія дає змогу оформлювати інтерактивні персональні книжкові виставки та тематичні книжкові експозиції в хронологічному аспекті. Таку виставку можна доповнювати ілюстраціями, відеоматеріалами, посиланнями, картою, а переглядати створене можна в трьох режимах на вибір. Сервіс передбачає можливість колективної роботи над проектом.

Сервіс **Popplet** дає змогу творювати розгорнуті виставки з розділами, цитатами, ілюстраціями тощо. Технологія дає можливість використовувати під час підготовки виставки відео- та аудіоматеріали, тексти. Крім того, цей сервіс є зручним для організації колективної роботи, а також для залучення читачів до створення виставки.

Сервіс **Playcast** призначений для створення інтерактивних віртуальних листівок. Може бути корисним і в підготовці віртуальної виставки у вигляді плейкасту, який поєднує зображення, відео, звук. Особливо цікавою така виставка буде для дитячої аудиторії.

Сервіс **Myebook** призначений для створення своєрідних мультимедійних «книг», компілюючи інформацію з різних джерел. Інформація може бути самого різного роду: текст, фото, аудіо, відео, або комбінація всіх згаданих типів файлів.

За допомогою сервісу Myebook можна створювати свої власні електронні книги, збираючи разом сотні типів необхідних файлів, включаючи PDF, DOC, TXT серед інших. Цікаво, що сервіс може самостійно знаходити і збирати файли з ресурсів, де зареєстрований даний користувач. Приміром, Myebook може забирати інформацію з Facebook, Flickr, 23, Vebo, Photobucket, and Picasa, так само як і десятків інших.

Нескладну і яскраву книжкову фотовиставку або «бібліобанер» можна створити за допомогою сервісу **BannerSnack**. У банер, крім картинок, можна вставляти відео та редагувати в будь-який час.

Сервіс **Sharesnack** дає змогу створити озвучену виставку за творчістю одного письменника або за певною темою. Створюється продукт простим способом: у пропонувану форму вставляються посилання на відео з YouTube.

Сервіс **Empress** дає можливість створення виставки-ілюстрації. Для створення презентацій ресурс пропонує спеціальний редактор Empress Composer, що має зручний інтерфейс. Проте недоліком ресурсу є відсутність підтримки кирилиці.

ZooBurst – сервіс, що дає змогу створювати 3D книги. Може використовуватися при створенні виставки-казки. Для вставки картинок

використовується бібліотека Clip Art, проте можна завантажувати і свої картинки [8].

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання такої дистантної форми обслуговування як віртуальна виставка в бібліотечній діяльності дає змогу вирішити важливі завдання відповідно до запитів сучасного суспільства. Зокрема істотно вдосконалити якість інформаційного обслуговування користувачів, ширше розкрити інформаційні ресурси бібліотек, надати доступ до наявного у їх фондах великого ресурсу культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь українського народу, що є надійним орієнтиром у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства, збереженні його національної ідентичності й самобутності.

У сучасних умовах віртуальна бібліотечна виставка стає ефективним інструментом забезпечення доступу до інформації дистантного користувача. Проведення бібліотеками віртуальних виставок, які ознайомлюють користувачів з книжковими колекціями національних історично-культурних пам'яток, художніми, музичними, відеоколекціями бібліотеки, оцифрованою рукописною спадщиною, не лише сприяє підвищенню освітньо-культурного рівня громадськості, наступності національної свідомості, а й представленню України в глобальному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. *Збаровская Н. В.* Виртуальные помощники: информ. технологии / Н. В. Збаровская // Библиотека. – 2003. – № 10. – С. 45–47.
2. *Торлин И. Г.* Виртуальная экспозиция на сайте Государственной библиотеки для детей / И. Г. Торлин // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. Десятой юбилейн. Междунар. конф. «Крым-2003». – Москва : ГПНТБ России, 2003. – Т. 2. – С. 849–851.
3. *Ткачук Л.* Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки / Л. Ткачук // Вісн. Книжк. палати. – 2007. – С. 36–38.
4. «Віртуальний простір книжкової виставки» – «професіонали інформаційних ресурсів» інформаційний дайджест Центральна районна бібліотека ім. П. Тичини [Електронний ресурс]. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://ru.calameo.com/books/002248968b3e8210b8b84>. – Назва з екрана.
5. Книжкова виставка: сучасні тенденції [Електронний ресурс] // Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека імені О. М. Горького : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://www.zounb.zp.ua/node/620>. – Назва з екрана.
6. *Збаровская Н. В.* Выставочная деятельность публичных библиотек / Н. В. Збаровская. – Санкт-Петербург : Профессия, 2004. – 224 с. – (Серия «Библиотека»).
7. Практичне керівництво по проведенню електронних виставок у бібліотеці [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна науково-

медична бібліотека : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: [http://medlib.dp.gov.ua% 85.pdf](http://medlib.dp.gov.ua%85.pdf). – Назва з екрана.

8. Віртуальна виставка [Електронний ресурс] // Технології створення інформаційних продуктів та послуг : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/hdakbsk/tehinfr/virtualnavistavka>. – Назва з екрана.